

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Diplomová práce

Bc. Martina Tůmová

**Město Opočno v topografických pramenech
z 18. a 19. století**

**The town of Opočno in topographic sources
of the 18. and 19. centuries**

Praha 2014

vedoucí práce: **prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.**

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce paní prof. PhDr. Evě Semotanové, DrSc., za její pomoc, odborné rady a vždy milé a vstřícné jednání. Mé díky také patří Národnímu archivu, Ústřednímu archivu zeměměřictví a katastru a Státnímu oblastnímu archivu v Zámrsku, které mi poskytly cenné materiály, bez kterých by práce nemohla vzniknout. Nesmím zapomenout ani na opočenskou instituci – především Archiv letopisecké komise, který se důkladně zapojil do pomoci s lokalizací zaniklých objektů a velmi pomohl s obrazovou přílohou práce. Regionální literaturu zase poskytla Městská knihovna v Opočně. Za pomoc při závěrečné kompletaci práce bych ráda poděkovala své babičce Taně Tůmové, svému bratrovi Lukáši Tůmovi, jeho manželce Lence Tůmové a své kamarádce Daně Kučerové, která mne laskavě zasvětila do tajů geografického informačního systému. Upřímně děkuji svému tatínkovi za rady a trpělivé vysvětlování záležitostí v oblasti zeměměřictví i pomoc s technickým zpracováním mapových příloh. Celé své rodině vděčím za její stálou podporu, nevyčerpatelnou trpělivost a skvělé zázemí, které mi vytvářela po celou dobu mého studia.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Opočně dne 22. dubna 2014

Anotace

TŮMOVÁ, M., *Město Opočno v topografických pramenech z 18. a 19. století*, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014, 191 s., 11 příl.

Tématem diplomové práce je zachycení města Opočna a jeho krajiny ve vybraných, významných topografických pramenech z období 18. a 19. století. S ohledem na různé typy použitých pramenů je hlavním cílem komparace jejich výpovědní hodnoty a sestavení obrazu krajiny města v minulosti. Úvod zahrnuje začlenění tématu do širokého pojetí historické regionalistiky a obsahuje stručnou historii i popis současného stavu města. Práce je dále členěna do jednotlivých kapitol podle použitých pramenů. Zvláštnímu zřeteli byly podrobeny operáty prvního vojenského mapování a stabilního katastru, které pro Opočno obsahují písemný i kartografický materiál, jsou dobře porovnatelné díky časovému odstupu a odlišným důvodům svého vzniku. Pro snazší pochopení studovaných pramenů i vybraného území je práce doplněna obrazovou přílohou a ukázkami starých i současných map.

Klíčová slova: Opočno, topografie, první vojenské mapování, stabilní katastr, městská krajina

Annotation

TŮMOVÁ, M., *The town of Opočno in topographic sources of the 18. and 19. centuries*, diploma thesis, The Faculty of Arts of Charles University in Prague, 2014, 191 p., 11 app.

The topic of the diploma thesis is to capture the town of Opočno and its landscape in selected significant topographic sources of the 18th and 19th century. The main aim is to compare relevance and value of the selected significant sources and to assemble a picture of the town's landscape in the past. An introduction integrates the topic of the diploma into various historic regionality and covers a brief history and description of a state of the town of Opočno. The thesis is divided into several chapters according to the selected sources. We paid particular attention to cadastral documentation of the first Military Survey and to Stable cadaster that includes written and cartographical materials of the town. These sources are comparable because of the diverse time interval and the different purposes of origin. In order to provide thorough understanding of the studied sources and the region, the thesis includes picture elements, supplements and samples of historic and contemporary maps.

Keywords: Opočno, topography, 1st Military Survey, Stable cadaster, urban area

Obsah

1 Úvod.....	8
2 Zhodnocení použitých pramenů a literatury	10
3 Postup a metody práce	14
4 Regionalistika (historická regionalistika) – regionální dějiny jako fenomén moderního bádání.....	15
5 Město Opočno v současnosti i v minulosti	18
5.1 Opočno – základní informace	18
5.2 Stručná historie města Opočna	23
6 Město Opočno v topografických pramenech	28
6.1 Město Opočno v kombinovaných topografických pramenech	28
6.1.1 První vojenské mapování.....	28
První vojenské mapování – popis pramene	28
Město Opočno v prvním vojenském mapování	41
Část edice popisného operátu josefského mapování v Čechách.....	50
6.1.2 Stabilní katastr	56
Stabilní katastr – popis pramene	56
Město Opočno v operátech stabilního katastru.....	66
6.2. Město Opočno v písemných topografických pramenech.....	76
6.2.1 Tereziánský katastr	76
6.2.2 Jaroslav Schaller – Topographie des Königreichs Böhmen (Topografie Království českého)	84
6.2.3 Johann Gottfried Sommer – Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt (Království české, statisticko-topografický popis).....	89
6.2.4 František Palacký – Popis království českého	98
6.2.5 Agrární anketa Zemědělské rady pro Království české	102
6.2.6 Souhrn kapitoly.....	108
6.3 Město Opočno v kartografických topografických pramenech.....	111
6.3.1 Mapy panství.....	111
6.3.2 Katastrální mapy	128
6.3.3 Mapa kultur Království českého	133
6.3.4 Mapy druhého a třetího vojenského mapování.....	137

Druhé vojenské mapování	137
Třetí vojenské mapování.....	140
6.3.5 Souhrn kapitoly.....	144
6.4 Město Opočno v obrazových topografických pramenech	147
6.4.1 Veduty.....	147
6.4.2 Souhrn kapitoly.....	154
6.5 Komparace studovaných pramenů.....	155
7 Závěr	162
8 Seznam pramenů a literatury	164
Prameny nevydané.....	164
Prameny vydané.....	166
Literatura.....	167
Internet.....	176
9 Seznam obrázků a map	178
Obrázky.....	178
Mapy	179
10 Seznam zkratek.....	181

1 Úvod

Opočno, malé městečko ležící v severovýchodních Čechách, ve zvlněné krajině podhůří Orlických hor, je jedno z nejstarších z celého Královehradeckého kraje vůbec. Díky své dominantě – renesančnímu zámku – je známé široké veřejnosti a proslulé v médiích. Takové je moje rodné město, do kterého se ráda vracím a jeho současný stav velmi dobře znám. Jak ale vypadalo v minulosti, jak se rozrůstalo do nynější podoby a čím bylo výjimečné, to jsou otázky, které si snad klade každý rodák. Odpovědi lze ale získat pouze pečlivým studiem a bádáním v dochovaných pramenech různých typů nebo i krajině samotné. Tématem mé diplomové práce je proto „Město Opočno v topografických pramenech z 18. a 19. století“.

Jako topografické prameny - prameny, které obsahují topografické informace o daných lokalitách - je možné využít mnoho písemných, kartografických, obrazových a někdy i hmotných dokumentů. Ze všech těchto kategorií s výjimkou pramenů hmotných, které spadají spíše do archeologických výzkumů, jsem vytypovala nejvýznamnější a nejhodnotnější zástupce srovnávacího i individuálního charakteru pro stanovené časové období 18. a 19. století, neboť v tomto období již lze považovat topografické prameny za poměrně hodnotné a relativně spolehlivé. Za hlavní cíl jsem si vytyčila sledování způsobu zachycení Opočna a jeho bezprostředního okolí ve vybraných pramenech, sestavení obrazu krajiny města v minulosti, posouzení kvality i kvantity obsahu jednotlivých topografických pramenů, ale i těchto pramenů jako komplexního souboru dokumentů.

Materiály jsem podrobila analýze a sledovala jsem, jaké a jak četné informace k lokalitě obsahují. Dalším cílem práce bylo porovnání jednotlivých pramenů a jejich výpovědní hodnoty z hlediska zkoumaného města. Z tohoto důvodu byly vybrány materiály rozličných forem, charakteru i účelu. Velký důraz jsem kladla zejména na první vojenské mapování a stabilní katastr. Tato dvě velkolepá díla úřední povahy, která odstartovala nové etapy vývoje kartografie i zeměměřictví, obsahují pro Opočno dochované písemné i kartografické operáty. Z tohoto důvodu jsou mezi ostatními výjimečné. Bylo tak možné obě části navzájem porovnat a s ohledem na probíhající ediční práce byla kapitola doplněna i částí edice textu prvního vojenského mapování, které samotné Opočno zachycuje.

Práce byla rozdělena do dílčích kapitol. Po nezbytném zhodnocení pramenů a literatury a vyjmenování použitých postupů a metod práce je připojen text osvětlující působení a zájmy historické regionalistiky, který zdůrazňuje, že diplomová práce je jedním

z příkladů možného zpracování tématu v rámci regionálních dějin. Hlavní část práce uvozuje charakteristika města Opočna v současnosti i minulosti - jeho stručná historie. S tímto přehledem je pak možné přistoupit i k vlastnímu jádru práce, které je rozčleněno do kapitol podle typu jednotlivých studovaných pramenů. Každá z nich obsahuje jeho charakteristiku a dále je členěna do menších podkapitol, které již sledují konkrétní materiály. Začátkem je vždy dokument představen, obecně charakterizován a popsán z hlediska svého vzniku a vývoje. Poté jsou uvedeny informace, které se týkají vybraného města Opočna a jeho částí, popřípadě doplněné o údaje lokalizace a charakteristiky místa v rámci kraje či panství. Hlavní část uzavírá komparace studovaných pramenů.

Diplomová práce je doplněna obrazovou přílohou, sestavenou z fotografií a grafik v pramenech nejčastěji zmiňovaných objektů, a ukázkami kartografického materiálu i s porovnáním se stavem na současných vyobrazeních i mapách.

Časové vymezení práce – období 18. a 19. století – jsem si vybrala především z důvodu vzniku významných kartografických děl, vyznačujících se již (oproti starší době) poměrnou přesností. Pro jejich vývoj bylo těchto dvě stě let více než průlomových. Docházelo nejen ke zkvalitňování kartografického zobrazení a zpřesnění měřických prací vůbec, ale také k mnoha změnám, které tento technický pokrok urychlily. Počátek 18. století se ze studovaného hlediska jevil jako poměrně poklidný, s podobným životním stylem, který provázel období předcházející. Významná zde byla území spravovaná šlechtickými rody – panství – mezi něž právě i Opočno patřilo. Velký zlom ale představovalo zejména století 19., protkané četnými válečnými a revolučními konflikty a počínající průmyslovou revolucí. Rozvoj techniky a průmyslu se projevil nejen zkvalitněním technických podkladů, ale představuje také velký zásah do krajiny. Výstavby továren a železniční dráhy měnily dosavadní především zemědělský ráz městské krajiny, prostředky obživy obyvatel i jejich myšlení.

Ze všech uvedených důvodů by má diplomová práce měla naplnit stanovené cíle a ukázat tak obraz Opočna jako rozvíjejícího se a prosperujícího města v české krajině před vznikem prvního československého státu. Zároveň by měla přispět k vytváření regionální identity, v současnosti velmi diskutované formy vztahu obyvatel k určitému území, a být přínosem pro rozvoj historické regionalistiky.

2 Zhodnocení použitých pramenů a literatury

Veškeré údaje, které jsem v diplomové práci použila, byly čerpány z dostupných pramenů, odborné literatury, popřípadě dalších dílčích zdrojů.

Pro lokalizaci města Opočna a jeho zasazení do krajiny v minulosti i v současnosti jsem v úvodní části práce využila vlastivědné publikace ze 17. století – dílo Bohuslava Balbína a Pavla Stránského¹, a také současnou mapu tohoto území z portálu www.mapy.cz. Pro popis aktuálního stavu ve městě pak dobře sloužily internetové stránky města www.opocno.cz a informace byly doplněny údaji ze sčítání lidu, domů a bytů z internetových stránek Českého statistického úřadu².

Stručná historie města byla sestavena především z regionální literatury uložené v Městské knihovně v Opočně, z níž velmi podrobná a přehledná byla publikace Václava Rathouského a Zbyňka Likovského *Opočno 1068 – 2000*³, která představuje historii Opočna v datech. Je třeba zmínit, že ostatní regionální literatura se zabývá především historií zámku v Opočně, vývoj samotného města stojí vždy v pozadí. Z odborné literatury encyklopedické povahy zabývající se jednotlivými městy a regiony celého českého, moravského a slezského území, musím upozornit především na publikaci *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku* od Karla Kuči⁴, která podává poměrně detailní charakteristiku a obraz obce.

V hlavních kapitolách zachycujících topografii města v 18. a 19. století jsem vždy na základě odborné literatury uvedla základní charakteristiku pramenů. Pro mapové prameny byly nejcennější přehledné práce Karla Kuchaře⁵ a ze současných autorů především Evy Semotanové⁶. Písemný operát prvního vojenského mapování jako jedna z prvních podchytila Olga Kudrnovská⁷, jejíž článek je velmi podrobný a mohl spolehlivě potvrdit informace získané přímo z pramene. Při práci s mapami, které již byly digitalizovány

¹ STRÁNSKÝ PAVEL, O státě českém, (překlad Bohumil Ryba), Praha 1940 a BALBÍN BOHUSLAV, Krásy a bohatství české země (eds. Zdeňka Tichá – Helena Businská), Praha 1986.

² <http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/obydomy?openform&:576590>.

³ RATHOUSKÝ VÁCLAV, LIKOVSKÝ ZBYŇEK, *Opočno 1068-2000*, Praha 2006.

⁴ KUČA KAREL, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, VI. díl.

⁵ KUCHAR KAREL, *Naše mapy odedávna do dneška*, Praha 1958; *Mapové prameny ze geografii ČSR*, In: AUC Geographica 2, č.1, Praha 1967.

⁶ Zejména SEMOTANOVÁ EVA, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, Praha 2001 a *Historická geografie českých zemí*, Praha 2002.

⁷ KUDRNOVSKÁ OLGA, *Josefské mapování českých zemí a jeho topografický popis*, In: *Historická geografie* 24, Praha 1985.

a georeferencovány, jsem použila díla předních geoinformatiků, zejména kolektivu z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem vedeného Vladimírem Brúnou⁸.

Obraz městské krajiny Opočna je vždy sestaven pouze z konkrétních částí studovaných pramenů. Písemné topografické prameny zahrnují díla vydaná, která jsou vyhotovena v mnoha exemplářích a uložena především v knihovnách. Kromě edice tereziánského katastru⁹, která byla použita z příruční knihovny Mapové sbírky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, jsem čerpala z fondů Národní knihovny. V oddělení rukopisů a starých tisků jsem získala k prostudování topografii Johanna Gottfrieda Sommera¹⁰, *Popis Království českého* od Františka Palackého¹¹ a patnáctý svazek díla Jaroslava Schallera¹², který není v knihovně dochován v úplnosti. Chybí v něm několik stran z části o panství Opočno, které proto byly doplněny z digitální podoby díla dostupné na internetu¹³. V Národní knihovně je rovněž uložena kniha vydaná Zemědělskou radou pro Království české, která obsahuje přehledně zpracované výsledky agrární ankety¹⁴.

Kartografické prameny, které jsem ve své práci využila, jsou uchovány v archivech. Největší z nich je soubor map opočenského panství zařazený do fondu Velkostatek Opočno ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. Tento materiál je nezpracovaný, nemá žádnou archivní pomůcku ani bližší identifikátory. Je v poměrně dobrém fyzickém stavu, s výjimkou dvou map (č. 1 a č. 13), které jsou obtížně čitelné a papír, na kterém jsou vyhotoveny, značně degraduje. S těmito mapami je pro jejich velikost rovněž poměrně obtížná manipulace.

Mapy vojenských mapování byly studovány z mapového portálu Laboratoře geoinformatiky UJEP v Ústí nad Labem dostupné na <http://oldmaps.geolab.cz/>. Práce s tímto portálem je velmi jednoduchá, mapy jsou zpřístupněny pomocí aplikace Zoomify, lze je zvětšovat a studovat i do velkých detailů.

Mapa kultur Království českého je uložena v Ústředním archivu zeměměřičtví a katastru v Praze, v rámci vceňovacího operátu stabilního katastru¹⁵. Je v dobrém fyzickém

⁸ Např. BRŮNA VLADIMÍR A KOL., Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování, Ústí n. Labem 2002.

⁹ CHALUPA ALEŠ A KOL., Tereziánský katastr český (ed.), sv. 1 rustikál, kraje A-CH, Praha 1964 a BURDOVÁ PAVLA A KOL., Tereziánský katastr český (ed.), sv. 3 dominikál, Praha 1970.

¹⁰ SOMMER JOHANN GOTTFRIED, Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, Prag 1836.

¹¹ PALACKÝ FRANTIŠEK, Popis království českého, Praha 1848.

¹² SCHALLER JAROSLAUS, Topographie des Königreichs Böhmen, Fünftehnter Theil, Königgrätzer Kreis, Prag und Wien, 1790.

¹³ <http://books.google.cz/books?id=vukBAAAAMAAJ&pg=PP7&lpg=PP7&dq=schaller+f%C3%BCnfehnter&source=bl&ots=GneiclsdWy&sig=5sbARK0B-78nldJsl00sBAo7DkE&hl=cs&sa=X&ei=1wMRU5CzO-v-ygO314GYDg&ved=0CGgQ6AEwDTgU#v=onepage&q=schaller%20f%C3%BCnfehnter&f=false>

¹⁴ Výsledky šetření poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království českém v letech 1898 – 1900: agrární anketa, Zemědělská rada pro království České, Praha 1901.

¹⁵ ÚAZK, fondy katastrální, sg. B2/c/C23 (pro Opočno list č. 26).

stavu. Zobrazením jednotlivých druhů pozemků velmi podstatně přispěla především k doplnění obrazu krajiny okolí Opočna a jeho hospodářskému využití.

Ostatní písemný materiál ke stabilnímu katastru jsem studovala v Národním archivu. Pro orientaci v něm jsem nejprve použila potřebné inventáře k jednotlivým fondům. Prošla jsem originál stabilního katastru¹⁶ i související materiál o popisech hranic katastrálních obcí¹⁷. Z duplikátu stabilního katastru¹⁸ jsem využila zejména katastrální oceňovací elaborát, který obsahuje topografických informací o městě nejvíce. Všechny tyto dokumenty jsou tištěné, rubriky tabulek a anket doplněné ručně – novogotickou kurzívou – poměrně dobře čitelnou.

V Národním archivu jsou rovněž uchovány texty k prvnímu vojenskému mapování – na mikrofilmech, a to bez archivní pomůcky. Přes čtečky není studium tohoto materiálu problematické. Všechny sekce použité pro tuto práci (s. 97, 80, 114)¹⁹ jsou ale neúplné, neobsahují úvodní rejstřík obcí a závěrečné shrnutí poznatků z daného území. Pro postižení obrazu města Opočna a jeho částí ale popisy jednotlivých obcí sekce postačily.

Nelze říci, že by materiál pro sestavení topografického obrazu Opočna a jeho částí v 18. a 19. století byl torzovitý. Každý pramen je zaměřen jiným směrem, v němž se snaží podat co největší množství potřebných informací. Unikátní je i popis vedut v poslední kapitole práce, které obraz města přímo nezachycují, ale ilustrativně ho doplňují²⁰. V některých případech je ovšem nutné přistoupit k podrobné analýze a porovnání s jinými prameny, protože prameny obrazové velmi často zachycovaly i nereálný stav. To dokazují pravděpodobně veduty Opočna dochované na cechovních pracovních vysvědčeních²¹.

K lokalizaci jednotlivých objektů ve městě či ostatních krajinných prvků v jeho blízkém okolí byly použity kromě již zmíněného mapového portálu www.mapy.cz i soubory turistických map v měřítku 1 : 50 000 a webové aplikace Geoportál ČÚZK²² nebo nahlížení do katastru nemovitostí²³. Z literatury byl pro tento účel nejpřínosnější článek Václava

¹⁶ NA ČR, SK fond č. 56, inv. č. 3067, sg. Hr 325, Opočno.

¹⁷ NA ČR, PH fond č. 58, inv. č. 3032, č. kt. 202, Opočno.

¹⁸ NA ČR, SK-dupl fond č. 57, inv. č. 4020, č. kt. 1788, Opočno.

¹⁹ První vojenské mapování v exemplářích na mikrofilmech uložených v Národním archivu ČR, sekce č. 97, č. 114, č. 80.

²⁰ Použité byly veduty zachycené v soupisu vedut do roku 1850 v českých a slovenských archivech, dostupný na <http://veduty.bach.cz/veduty/> a v publikaci KUČA KAREL, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2004, VI. díl.

²¹ http://veduty.bach.cz/veduty/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=eQcSytdl5oihhiPqhd2Zr5ZFbHGMTPtMsbUv1ftRsqq%3D&rowPg=3 i

http://veduty.bach.cz/veduty/PaginatorResult.action?_sourcePage=obH5J9_yKluhhiPqhd2Zr5ZFbHGMTPtMsbUv1ftRsqq%3D&row=4.

²² <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec>.

²³ <http://nahlizeniidokn.cuzk.cz>.

Rathouského a Zbyňka Likovského²⁴, který shrnuje všechny postižitelné pomístní názvy Opočna, upřesňuje jejich polohu, popřípadě i historii vzniku daného označení. Topografie rovněž obsahují mnohé metrologické údaje, pro jejichž přepočet mi velmi pomohla přehledná práce Gustava Hofmanna²⁵.

²⁴ RATHOUSKÝ VÁCLAV, LIKOVSKÝ ZBYNĚK, Místní a pomístní jména Opočna, In: Orlické hory a Podorlicko. Sborník vlastivědných prací, Rychnov nad Kněžnou, Muzeum a galerie Orlických hor 12, 2003.

²⁵ HOFMANN GUSTAV, Metrologická příručka, Plzeň-Sušice, 1984.

3 Postup a metody práce

Diplomovou práci jsem zpracovávala podle standardních postupů historické práce a využila jsem několik odborných historických a historickogeografických metod. Nejprve jsem provedla heuristiku - vytipovala, prostudovala a shromáždila informace z vybraných archivních pramenů, následně je roztřídila a strukturovala podle stanovené koncepce práce. V každé skupině materiálu jsem pak provedla analýzu, tedy rozbor vnitřních i vnějších vlastností dokumentů. V úvodu kapitoly jsem vždy uvedla jejich obecnou charakteristiku, kde a v jakém stavu se dochovaly. Poté jsem pomocí interpretace vyložila informace, získané z archiválií i odborné literatury, a nakonec v závěru provedla syntézu – souhrn poznatků.

Při práci jsem použila čtyři hlavní metody historické práce. Pomocí analytické metody jsem získávala poznatky o konkrétních archivních materiálech i odborné literatuře a jejich obsahu, metodou syntézy jsem z nich vytvářela celkové shrnutí. Nejdůležitější v mé práci byly metoda kartografická a komparativní. Metoda kartografická byla využita při práci s kartografickými prameny a také při zpracovávání obrazové přílohy práce, kde jsem se názornými ukázkami pokusila lépe zachytit prostor města Opočna i celého opočenského panství. Zároveň byla takto využita i metoda komparativní, pomocí níž mohly být závěrem prostudované prameny porovnány a v mapové příloze rovněž znázorněny při srovnání původní krajiny Opočna s nynějším stavem zachyceným v základních mapách 1 : 50 000. Z metod byla velmi okrajově použita i metoda demograficko-statistická, při zpracovávání údajů s počty obyvatel či domů v Opočně. Její výstupy nebyly jedním z hlavních cílů práce.

4 Regionalistika (historická regionalistika) – regionální dějiny jako fenomén moderního bádání

Regionalistika je samostatný vědní obor, jehož náplní je obecně studium prostorových jevů, procesů a vztahů. Její výzkum je postaven na přítomnosti a z aktuálních současných stavů pak vyvozuje vývojové tendence a budoucí rozvoj různých oblastí. V poslední době se tento obor setkává s velkým zájmem, je prohlubován a vytváří si i vlastní pojmový aparát. Pro pochopení náplně jeho studia je nutné odpovědět si na otázku, jakým prostorem se zabývá, tedy: „Co je to vlastně region?“²⁶

Výraz region je pravděpodobně odvozen od latinských slov rego (řídít, vést, spravovat), regio (směr, hraniční čára, krajina, prostor). Význam tohoto slova se v průběhu let měnil a nabíral označení určité části prostoru, která je nějakým způsobem ovládána, spravována. Nejblíže k synonymitě tohoto výrazu má pojem oblast, v německém jazyce pak například Raum nebo Gebiet. Region je třeba chápat spíše v širším významu, tedy jako územně ohraničenou jednotku zemského povrchu. Je vždy nějakou částí většího územního celku (Země, světadílu, státu apod.). V naprosté většině případů je tedy pojem vymezen geograficky, ale charakterizován dalšími přívlastky, které označují důvody propojení daných územních prvků do určitých vztahů. Vznikají tak obecnější pojmy region správní, kulturní, ekonomický nebo také konkrétní, jako např. valašský region, ostravská průmyslová oblast apod. Je patrné, že smysl vlastním regionům vtiskují i lidé, kteří v daných oblastech žijí, mají k nim určitý vztah. Obyvatelé vytvářejí uměle tzv. funkcionální regiony, do určitých oblastí rozmisťují sídliště, do jiných průmyslové kapacity, vytvářejí okruhy obchodních, rekreačních, kulturních a dalších služeb, budují vazby správní, právní či spolkové.²⁷ Pod pojmem region lze všeobecně chápat minimálně dvě jakékoliv jednotky spjaté s určitým územím a vzájemnými vazbami, které jsou silnější než vazby stejného pojetí k nějakému širšímu okolí. Protože může být chápán z mnohých hledisek, je pro práci s ním nutné jeho primární vymezení. Činnost, která směřuje k vymezení regionů, se nazývá regionalizace. S pojmem region obvykle nejčastěji operují geografové, dále demografové, sociologové nebo také historikové.²⁸

²⁶ VOREL PETR, Základy historické regionalistiky, Pardubice 2005, s. 7.

²⁷ BARTOŠ JOSEF, SCHULZ JINDŘICH, TRAPL MILOŠ, Regionální dějiny. Pojetí, poslání, metodika, Olomouc 2004, s. 21 – 31.

²⁸ VOREL P., Základy historické regionalistiky, s. 7 – 8.

Podstata historické regionalistiky se točí kolem regionů zkoumaných v současnosti nebo v některých obdobích minulých. Z dochovaných pramenů studuje historická fakta a na jejich základě odpovídá na otázky proč a jak vypadal vývoj regionu až do jeho podoby v současnosti nebo do předem stanoveného časového mezníku. Od historie přejímá část terminologie a především metody vědecké práce. Regionální dějiny se zabývají dokumentací, analýzou a ověřováním jevů a procesů, které jsou objektem historické regionalistiky. Jsou součástí dějin komplexních, ale při jejich studiu je nutná bližší znalost daného prostoru. V rámci historie lze věnovat pozornost celému světu, jednotlivým státům a zemím, oblastem nebo místům. Označení regionální dějiny se používá především v otázce celků rozlohově menších.²⁹

Při studiu regionů v současnosti i minulosti je dobré věnovat pozornost jejich hierarchii, jakým způsobem vznikly, např. vlivem mocenských světských či církevních zájmů, a jejich stabilitě při změnách správních či právních podmínek. Studovat je nelze ani při neinformovanosti o názvosloví. Podle čeho získal region svůj název – např. podle geografického kritéria (např. východní Čechy, Podkrkonoší), podle územně správního uspořádání (kraje, okresy, diecéze, dominia apod.) nebo podle specifické tematiky a účelu (např. Podřipsko, Podblanicko, Chodsko apod.). Pramenná základna regionálních dějin je velmi široká. Poznatky lze najít v hmotných památkách (související především s archeologickými nálezy), obrazových, mapových a hlavně písemných pramenech (úřední písemnosti, paměti, kroniky, mapy a plány, veduty, fotografie a další).³⁰

Velmi obsáhlou součástí regionálních dějin jsou také práce vlastivědné a historicko-topografické. Popis regionů Čech zmiňuje již dílo Pavla Stránského *Respublika Bojema* z první poloviny 17. století, dále pokračuje historicko-topografická práce o Čechách Bohuslava Balbína, topografie Jaroslava Schallera, Johanna Gottfrieda Sommera, díla lexikografická Františka Palackého, Augusta Sedláčka a mnohých dalších autorů. Jejich význam pro studium regionálních dějin snad dostatečně potvrzuje kapitola č. 6.2.³¹ Nejsou ale faktograficky spolehlivé, stejně jako prameny kartografické, kterým zase zejména ve starším období, do počátku 17. století, zakreslení regionů chybí. Regiony poprvé zaznamenal na mapě Čech z roku 1617 Pavel Aretin z Ehrenfeldu. Schematicky jsou zachyceny i na mapě Jana Jiřího Mořice Vogta z roku 1712 a od vydání krajských map Jana Kryštofa Müllera v 18. století jsou již zobrazovány pravidelně, a to jak na přehledných mapách českých zemí,

²⁹ VOREL P., *Základy historické regionalistiky*, s. 8 – 9.

³⁰ SEMOTANOVÁ EVA, *K problematice regionů - časoprostorových průsečíků*, In: *Regiony jako časoprostorové průsečíky*, Praha 2008, s. 7 – 13.

³¹ BARTOŠ J., SCHULZ J., TRAPL M., *Regionální dějiny*, s. 51 – 59.

tak i formou jednotlivých map krajů. Grafické znázornění regionů v kartografických dílech je dnes již nepostradatelnou pomůckou v životě společnosti.³²

Historická regionalistika může své bádání zaměřovat mnohými směry, například na vývoj obyvatelstva, krajiny nebo také jednotlivých sídel třeba pomocí historických atlasů s komentáři či rekonstrukčními mapami. Velmi populární jsou v poslední době díla, která se vztahují k dějinám měst, městeček i venkovských obcí.³³ Touha po patřičném vzdělání a povědomí o místu rodiště, bydliště, pracoviště nebo turistických zajímavostí zvyšuje okruh zájemců a čtenářů i mezi profesně „nehistoricky“ zaměřeným obyvatelstvem. Dějiny obcí jsou zcela konkrétním zpracováním dějinného vývoje daného sídla, obce představují vlastně územně nejmenší pojetí regionu. V publikacích s touto tematikou se lze setkat se všestranným popisem lokality z hlediska přírodních podmínek, správního a demografického vývoje, charakteru a typu sídla, jeho vazeb s okolím (části obce, ale i komunikace), ekonomické struktury, sociálních poměrů, politických a společenských poměrů, kulturních a školských poměrů, způsobu života (tzv. každodennosti – zvyky, tradice, odívání, strava, jazyk, náboženství apod.) nebo významných památek a osobností. I přes některé nedostatky, které jsou způsobené ve většině případů výběrem pramenů či osobou „amatéra“ zpracovatele, tvoří významnou složku v historicko-regionálním bádání.³⁴

Problematika historické regionalistiky a výstupy jejího studia jsou velmi důležité pro orientační i praktickou potřebu zejména v oblastech správních a samosprávních, školských a v neposlední řadě i v turistickém ruchu. Vlastnit publikace o „svém“ regionu je i záležitostí reprezentativní a naplňuje potřeby zanechat o určitých územích nějaké informace pro budoucí generace. Při moderních studiích je třeba spolupracovat se všemi výzkumnými centry jednotlivých regionů, jak s institucemi, tak jednotlivci, reflektovat nové trendy vývoje krajiny jako je globalizace, ekologizace a věnovat pozornost i důkladnému uvádění informačních zdrojů. Při splnění všech požadavků moderního bádání lze dospět k tomu, aby její výstupy byly úspěšné a historická regionalistika se mohla i nadále rozvíjet.³⁵

³² SEMOTANOVÁ E., K problematice regionů, In: Regiony jako časoprostorové průsečíky, Praha 2008, s. 14 - 16.

³³ SEMOTANOVÁ E., K problematice regionů, In: Regiony jako časoprostorové průsečíky, Praha 2008, s. 14.

³⁴ BARTOŠ J., SCHULZ J., TRAPL M., Regionální dějiny, s. 33 - 44.

³⁵ BARTOŠ JOSEF, SCHULZ JINDŘICH, TRAPL MILOŠ, Regionální dějiny. Stav, problémy a výhledy, In: Acta UP Olomucensis, Fakultas philosophica, Historica 29, Sborník prací historických 17, Olomouc 2002, s. 21 - 38.

5 Město Opočno v současnosti i v minulosti

5.1 Opočno – základní informace

Město Opočno se nachází v severovýchodních Čechách a je vůbec nejstarším doloženým sídlem v podhůří Orlických hor. Z hlediska správního členění České republiky náleží dnes do Královehradeckého kraje, součástí Hradeckého kraje bylo již od dávné minulosti. Ve výčtu panských statků v této oblasti na něj nezapomíná Pavel Stránský ve svém popisu *O státě českém* z 1. poloviny 17. století, který samotný kraj označuje za nadmíru půvabný.³⁶ Ke svazku květů ho na konci 17. století přirovnává Bohuslav Balbín, který mezi městečky podřízenými šlechtě jmenuje Opočno i s hradem.³⁷ Charakter a ráz této již dlouhou historii opěvované krajiny vtiskly nejen blízké Orlické hory, ale i řeky, potoky i říčky, rybníky, lesy nebo stromořadí. Právě v Opočně je více než patrné sepětí krajiny se samotným městečkem a jeho slavnými dějinami.

Opočno leží v nadmořské výšce 292 m n. m. na jižní větvi Zlatého potoka, v rámci geomorfologického celku Orlická tabule tvoří jednu z nejvýznamnějších obcí v podhůří Orlických hor. Opočnu odpovídají zeměpisné souřadnice: 50° 16' 11" severní zeměpisné šířky, 16° 6' 38" východní zeměpisné délky. Rozprostírá se v kopcovitém terénu. Historické jádro zaujímá návrší, kterému dominuje stavba renesančního zámku (obr. 1). Hlubokým údolím Zlatého potoka, který prochází zámeckým parkem, je odděleno od Obory, rozsáhlé zalesněné oblasti s chovnou zvěří, která pokrývá zvlněnou krajinu až k obci Přepychy. V ní se také nachází nejvyšší vrchol Opočna - Velká Hvězda s nadmořskou výškou 352 m n. m. Na dalším návrší se rozkládá lokalita Podzámčí (obr. 7), vzdálená od centra města necelé dva kilometry, která byla díky růstu a nové zástavbě k obci zcela připojena. Okolí severovýchodním směrem k Dobrušce nebo Semečnicím obohacuje rybník Broumar (obr. 8) a dále zalesněné návrší zvané Chlum. Západním směrem je krajina spíše rovinatá s několika zemědělsky využívanými plochami a rozsáhlou oblastí křovin a podmáčené půdy po zaniklých rybnících.³⁸ Opočno dnes zaujímá rozlohu 14,01 km², podle posledního sčítání

³⁶ STRÁNSKÝ PAVEL, *O státě českém*, (překlad Bohumil Ryba), Praha 1940, s.23.

³⁷ BALBÍN BOHUSLAV, *Krásy a bohatství české země* (eds. Zdeňka Tichá – Helena Businská), Praha 1986, s. 215.

³⁸ Turistická mapa z portálu www.mapy.cz.

obyvatel z roku 2011 v něm žije 3070 obyvatel, má tři části (Opočno, Čánka a Dobříkovec) a rozkládá se na dvou katastrálních územích – Opočno pod Orlickými horami a Čánka.³⁹

Městské části Čánka a Dobříkovec leží asi dva kilometry jihozápadně od Opočna, z části v rovinatém, z části v kopcovitém terénu (nadmořská výška v Čánce se pohybuje od 265 do 279 m n.m., v Dobříkovci od 276 do 280 m n. m.). V okolí se zvedají mírné kopce (např. Chrastka 282 m n.m., Horka 281 m n.m., Vodětín 277 m n.m.). Oběma sídly protéká Dobříkovecký potok, který pramení na Záhornici. Je asi osm kilometrů dlouhý, tvoří levý přítok Zlatého potoka – Staré řeky (dnes nazývaný Jalový potok) a protéká i Oborou. Délka Čánky je více než 1000 metrů, délka Dobříkovce cca 400 metrů.⁴⁰

První známky osídlení v katastru Čánky a Dobříkovce sahají do mladší doby kamenné, nálezy bronzových předmětů z lokality Pastviště dokládají přítomnost lidí v době tzv. lužické kultury. Podle tradice stávala v Čánce tvrz, kterou založili příslušníci nižší šlechty, od nichž dostala Čánka i své pojmenování. Poprvé se s tímto názvem představuje v roce 1390, kdy byla jako součást opočenského panství postoupena pražské kapitule. Poté ji měli v držení mnozí šlechtici a od dob Trčků z Lípy zcela splynula s opočenským panstvím. Ves Dobříkovec je poprvé zmiňována v roce 1364 a je spravována jako součást opočenského panství buď samostatně nebo jako osada sousední Čánky. Zanechala si svůj původní zemědělský ráz a její název se odvozuje od jména Dobřík (jako osada lidí Dobříkových).⁴¹

Stejně jako jeho rozloha a počet obyvatel, se v průběhu let měnilo i jméno obce, statut a územně správní příslušnost. V pramenech se nachází označení oppidum Opocen (cca 1068), civitatis nebo hrad Opoczen či Oppoczen, v 17. století se zámek označuje jako Opoczno, městečko Oppoczen či Oppottczen, v 18. století se nejvíce vyskytuje Opotschna a Roth Opotschna*, od 19. století pak německy Oppotchno nebo česky Opočno**. Od středověkého hradiště (oppidum, fossarum civitatis) se postupně měnilo na město, městečko, neopevněné městečko se zámekem, Städtchen. Od kdy má definitivní statut města, není přesně známo.⁴²

Z hlediska územně správní příslušnosti patřilo do panství Opočno, od roku 1654 bylo součástí Hradeckého kraje, od roku 1847 panství Opočno – Skalka, od 1850 okresu Dobruška, v roce 1859 bylo sídlo okresu přeloženo a změněn název na soudní okres Opočno, od roku 1868 patřilo do politického okresu Nové Město nad Metují, od roku 1942 do soudního okresu

³⁹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Opo%C4%8Dno>

i http://www.opocno.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=150&Itemid=187.

⁴⁰ http://www.opocno.cz/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=93&Itemid=189.

⁴¹ http://www.opocno.cz/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=93&Itemid=189.

* Roth Opotschna nebo-li Červený Opočen/Opočno – název odvozen od barvy fasády zámku. In: Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa Colloredo-Mannsfelda, Praha, 1936, s. 72.

** jméno obce je pravděpodobně odvozeno od opuky – na opukové skále stojí opočenský zámek. In: Tamtéž, s. 148.

⁴² KUČA K., Města a městečka, s. 723.

Dobruška a politického okresu Hradec Králové, od 1945 pak do soudního okresu Opočno a politického okresu Dobruška, roku 1949 vznikl politický okres Nové Město nad Metují, 1949 okres Dobruška a konečně roku 1960 okres Rychnov nad Kněžnou. Jeho působnost byla sice spolu s ostatními okresy zrušena k 1. lednu 2003, ale pro potřeby mnoha institucí a také jako statistická identifikační jednotka zůstává pojem okres dodnes používán.⁴³

⁴³ KUČA K., Města a městečka, s. 723.

Tab. 1. Počet obyvatel obce Opočno a jejích částí podle novodobého sčítání obyvatel od roku 1869 do současnosti.⁴⁴

Rok	počet obyvatel celkem	počet obyvatel Opočno	počet obyvatel Čánka	počet obyvatel Dobříkovec
1869	2 355	1 939	325	91
1880	2 658	2 202	347	109
1890 *	2 711	2 262	338	111
1900	2 799	2 346	352	101
1910	3 070	2 620	355	95
1921	3 057	2 597	366	94
1930	2 869	2 380	370	119
1950	2 874	2 505	239	130
1961	3 003	2 648	284	71
1970	3 183	2 858	265	60
1980	3 403	-	-	-
1991	3 309	-	-	-
2001	3 138	-	-	-
2011	3 070	-	-	-

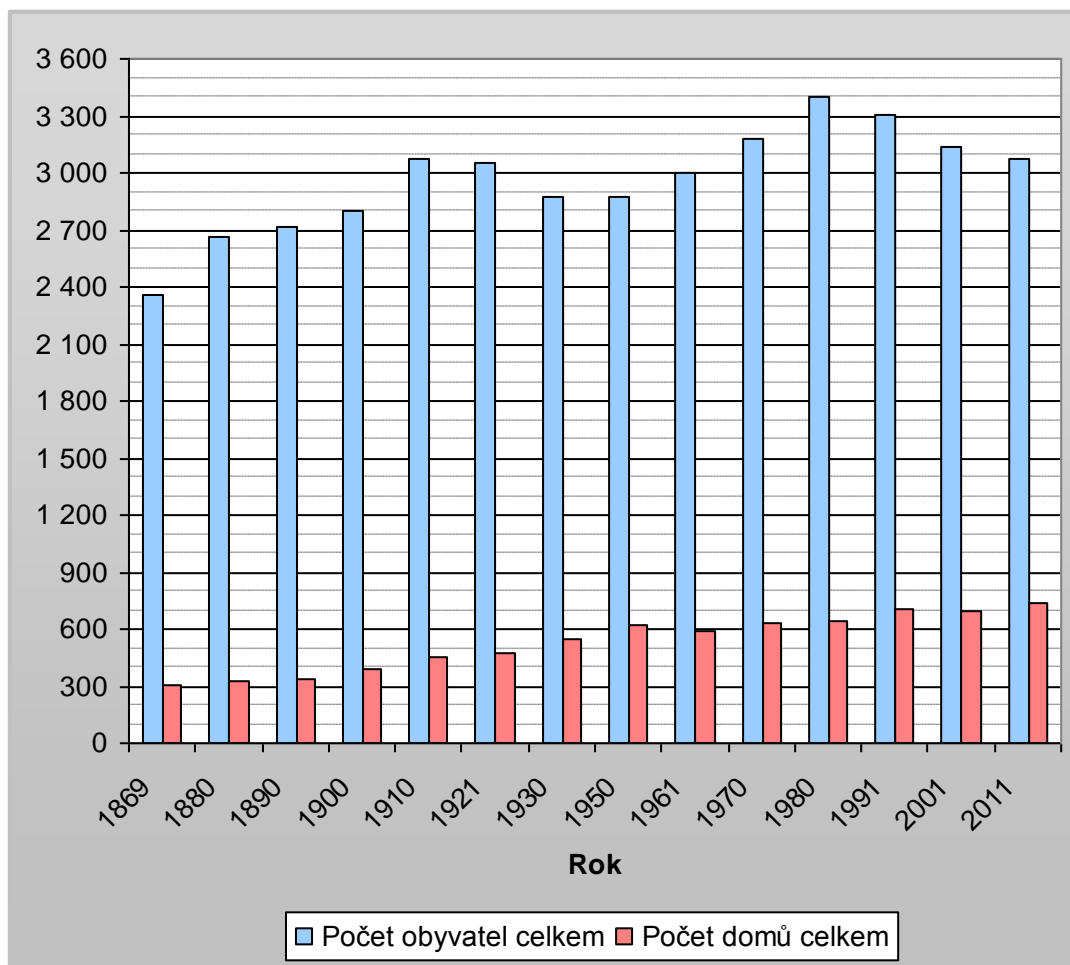
Tab. 2. Počet domů v obci Opočno a jejích částech podle výsledků novodobého sčítání obyvatel od roku 1869 do současnosti.⁴⁵

Rok	počet domů celkem	počet domů Opočno	počet domů Čánka	počet domů Dobříkovec
1869	301	247	40	14
1880	327	271	40	16
1890	338	275	45	18
1900	385	312	54	19
1910	450	374	57	19
1921	474	395	60	19
1930	551	457	74	20
1950	617	513	83	21
1961	588	-	-	-
1970	633	538	76	19
1980	643	-	-	-
1991	704	-	-	-
2001	690	-	-	-
2011	735	-	-	-

⁴⁴ <http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/obydomy?openform&:576590> i <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podletematu&tu=0&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=> i Retrospektivní lexikon obcí ČSSR, I. díl, 1. sv., Praha 1978, s. 626 – 627.

* Pro srovnání: r. 1895 uvádí 2262 přítomných obyvatel Václav Kotyška v Úplném místopisném slovníku Království českého (Praha, 1895).

⁴⁵ <http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/obydomy?openform&:576590> i <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podletematu&tu=0&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=> i Retrospektivní lexikon obcí ČSSR, I. díl, 1. sv., Praha 1978, s. 626 – 627.

Graf 1. Počet obyvatel a domů obce Opočno podle výsledků novodobého sčítání obyvatel od roku 1869.⁴⁶

⁴⁶ <http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/obydomy?openform&:576590> i <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podletematu&tu=0&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=> i Retrospektivní lexikon obcí ČSSR, I. díl, 1. sv., Praha 1978, s. 626 – 627.

5.2 Stručná historie města Opočna

Své stopy zanechal člověk na Opočensku již v době kamenné, bronzové a železné, ovšem první doložitelná zmínka o Opočnu pochází z Kosmovy kroniky z roku 1068:⁴⁷

„Tu Smil, syn Boženův, jenž byl správcem na hradě Žatci, vzal spolu s Kojatou Konráda, Otu a Jaromíra a řekl: „Pojďme a uvidíme, zda lstivost a ličená upřímnost jednoho muže více zmůže či nabude vrchu spravedlnost a vzácná upřímnost tří bratří, jež spojuje stejný věk, jedna vůle a táž moc a jež podporuje větší množství bojovníků.“ Nastane v táboře nemalé pozdvižení lidu. „Do zbraně, do zbraně!“ volají někteří a všem je proti myslí ona nerozvážná biskupská volba. A tak se většina vojska přidala k těm třem pánům a položili se táborem u hradu Opočna a pod ním. A protože jiná část bojovníků již předtím odešla do hvozdu, kníže, cítě se jaksi opuštěn a nedosti bezpečen před útokem bratří, dal se na útěk co nejrychleji, ze strachu, aby oni se nezmocnili dříve hradu Prahy nebo hradu Vyšehradu.“⁴⁸

Jedná se zde o Opočnu jako o hradišti (v překladu nesprávně použit výraz hrad), které pravděpodobně existovalo na ostrožně nad Zlatým potokem, na místě dnešního zámku. Dosud o něm ale nebyly nalezeny žádné hmotné doklady, bylo nejspíš zcela zničeno výstavbou gotického hradu.⁴⁹ Raně středověké hradiště mělo od počátku jen strážní funkci a stalo se sídlem správy majetku, nikoliv sídlem knížecích úředníků. Bylo posledním opevněním na české straně před vstupem stezky do zemské brány. Je připomínáno i v roce 1130, kdy kníže Soběslav vydáním listiny uvedl v povinnost Opočnu odvádět desátky vyšehradské kapitule. Na místě hradiště na skalnatém ostrohu byl postaven nový hrad, jehož strategický význam byl důležitý při obraně země. Počátek jeho existence lze vymezit rokem 1359, někdy je však zmiňován až roku 1361 spolu s vybudovaným městským příkopem.⁵⁰

Město Opočno bylo založeno nejspíše rodem Drslaviců v dobách velké kolonizace z přelomu 13. a 14. století. První písemný doklad o něm pochází z roku 1359. Nejpozději v tomto roce bylo podél hradního opevnění vyměřeno půlkruhové náměstí (dnes Trčkovo).⁵¹ Dalšími držiteli Opočna byli předkové pánů opočenských – Sezema z Kostomlat (1223-1265) a jeho syn Mutina (1284). Mutina, přesto, že byl stále také držitelem Kostomlat, se přesunul na Hradecko, kde získal Lešno, později přejmenované na Dobrušku. Panoval údajně také ve Skuhrově a v některých menších panstvích na Pardubicku. Víme, že počátkem 14. století zde

⁴⁷ BRANDEJS VLADIMÍR, Opočno, Opočno 1991-1993, s. 1.

⁴⁸ Kosmova kronika česká, Paseka, Praha 2005, s. 105.

⁴⁹ ČTVERÁK VLADIMÍR, LUKOVSKÝ MICHAL, SLABINA MILOSLAV, SMEJTEK LUBOR, Encyklopedie hradišť v Čechách, s. 226.

⁵⁰ KUČA KAREL, Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha 2000, 4.díl, s. 729 i RATHOUSKÝ VÁCLAV, LIKOVSKÝ ZBYNĚK, Opočno 1068-2000, Praha 2006, s. 10-12.

⁵¹ KUČA K., Města a městečka, s. 729.

žili i jeho synové – Čeněk, Sezima, Jan a Mutina z Dobrušky. O prvních dvou se téměř žádné zmínky nedochovaly. Jan se dostával do sporů s králem Janem Lucemburským a Mutina byl jediným synem, který se zajímal o državy svého otce. S jeho nástupem končí období kritických bílých míst v historii pánů z Dobrušky a Opočna. Roku 1320 mu bylo listinou stanoveno, že nesmí žádat po dobušských měšťanech robotu ani žádné jiné mimořádné činnosti. Jeho největším úspěchem byl bezpochyby fakt, že se mu podařilo z dosavadního královského majetku získat hrad a panství Opočno. Pravděpodobně ho zprvu dostal jen do zástavy.⁵²

Jeho nástupcem se stal jeho syn, milovník bojů, avšak k dobušským a opočenským kostelům velice štědrý, Sezema z Dobrušky. Například 28. ledna 1367 daroval kostelu v Opočně část lesa Křivina. Poslední zmínka o něm se objevuje v souvislosti s podáním nového faráře v Dobrušce 5. ledna roku 1372.⁵³ Po něm panská práva vykonávala vdova Eliška ze Smiřic. Spolu měli dva syny – Štěpána a Jana z Opočna a z Dobrušky a dceru Žofii. Někde se však uvádí i jakýsi Jaroslav, jako údajný třetí syn, o kterém se ale více neví.⁵⁴ Panská práva vykonávali společně bratři Štěpán a Jan, kteří si nakonec celé panství rozdělili. Štěpán získal hrad Opočen a západní část panství, Jan potom Frymburk, Dobrušku a Dobřany.

Před rokem 1393 koupil Opočno Půta z Častolovic, který krom uvedených Častolovic měl v držení i Týniště. Poté předal Opočno svému synovi Půtovi mladšímu z Častolovic. Od nich potom přešlo vlastnictví Opočna do rukou nejvyššího purkrabího Jana Krušiny z Lichtenburka, který však již roku 1407 zemřel a zanechal po sobě vdovu Jitku, dvě dcery a syny Hynka, Alexandra a Janka. Nejstarší z nich, Hynek, založil u hradní kaple sv. Ondřeje dvojí kaplanství a koupil roční plat dvacet kop ze vsi Meziříčí. Třetí syn Jana Krušiny, Janek, je zase veden jako patron Opočna při nástupu Ondřeje Opočenského na místo faráře v Opočně.⁵⁵

V době husitské byl držitelem Opočna Jan zvaný Městecký (po jeho původním sídle Heřmanově Městci). Již od mládí byl proslulý svou neklidnou povahou, která se projevila i jeho postojem k husitství. Nejprve se k vyznavačům kalicha přiklonil, poté se však ostře postavil proti nim. Zapojoval se do samotných bojů, ale byl vždy odhodlán své území chránit. V církevních záležitostech se ale nikdy nedostal do konfliktu s farářem na svém panství, nesnížil nikdy ani nadání kostelu, které zavedl jeho děd Sezema z Dobrušky.⁵⁶

⁵² SEDLÁČEK AUGUST, Hrad y zámky a tvrže království českého, Praha 1883, 2. díl, s. 43 - 44

⁵³ Tamtéž, s. 45

⁵⁴ ŠANDERA MARTIN, Páni z Dobrušky a z Opočna, České Budějovice 2007, s. 37.

⁵⁵ SEDLÁČEK A., Hrad y zámky a tvrže, s. 46.

⁵⁶ ŠANDERA M., Páni z Dobrušky a z Opočna, s. 74.

Po Janu Městeckém se další páni na Opočně střídali poměrně často. Známy je Mikuláš Suchan z Libouně, který zapsal panství opočenské jako věno své manželce Dorotě z Vlkova, Svojshe ze Zahrádky, který je v pamětech zachován jako zlý, když se svým přítelem Janem Koldou z Náchoda pálili vesnice a obírali chudé. Poté držel Opočno také sám Jiřík z Poděbrad. Roku 1455 se novému pánu Vaňkovi z Valečova podařilo vymoci u dvorského soudu některá práva a král Václav znovu spojil Opočno s Dobruškou v jedno panství. Jeho syn, Viktorin z Valečova, se přel o opočenské panství s Haškem z Lužan, který si na něj dělal nároky díky dědictví po Suchanovi, ale 26. února 1477 se mu ho podařilo získat. Záhy však sám zemřel, proto panství přechází Samuelovi z Hrádku a z Valečova, který Dobrušce potvrdil právo Magdeburské a Hradecké. Páni z Valečova na konci 15. století panství opočenské nakonec prodali – Janovi z Janovic a Petršpurka, který ho roku 1495 prodal dále rodu Trčků z Lípy.⁵⁷

Trčkové z Lípy byly konečně rodem, který na Opočně vydržel více než 100 let. Za zmínku stojí první z nich, Mikuláš mladší Trčka z Lípy, který 29. září 1512 zřídil na opočenském dvoře špitál, který osvobodil od platů a ročně mu přislíbil dva provazce dřeva z lesa Chlumu. Mikuláš mladší Trčka z Lípy velice přispíval také k rozšíření celého panství (o Třebechovice pod Orebem a panství kláštera Svaté pole), které tehdy zahrnovalo krom Opočna a Dobrušky i osm celých vsí a části dvou dalších. Poté některé části panství odkazuje Johance z Březovic, vdově po jeho otci Mikuláši starším Trčkovi z Lípy. Po rozdělení majetku mezi jejich syny pokračoval v získávání okolních statků (Ledce, Frymburk) Jan ml. Trčka z Lípy, aby je odkázal Vilému Trčkovi z Lípy, který k nim připojil již dříve získané panství Bolehošť.⁵⁸ Vilém Trčka z Lípy byl velmi čilým držitelem Opočna. V letech 1560 až 1569 nechal přestavět gotický hrad na renesanční zámek.⁵⁹ Za jeho života ale vznikly i další významné stavby, např. kostel Nejsvětější Trojice s rodinnou hrobkou (obr. 2), ve které je pak jako první pohřben.⁶⁰ Poslední mužský dědic tohoto rodu Adam Erdman Trčka z Lípy byl v roce 1634 zavražděn v Chebu společně s Albrechtem z Valdštejna. Veškeré statky pak byly zkonfiskovány a proti vůli ženských potomků Trčků z Lípy je císař daroval 30. srpna 1636 v léno hraběti Rudolfovi Colloredovi.⁶¹ (Přehled všech pánů Trčků z Lípy, držitelů Opočna, je uveden v tabulce 3.)

V průběhu 16. až 18. století došlo k velkým proměnám samotného městečka. Sakrální areál byl vysunut na jeho severovýchodní okraj, již mimo hradby, součástí zámku se stala

⁵⁷ SEDLÁČEK A., Hradý zámky a tvrze, s.47-51 i KUČA K., Města a městečka, s. 724 - 725.

⁵⁸ KUČA K., Města a městečka, s. 725.

⁵⁹ Kolektiv autorů pod vedením Emanela Pocheho, Umělecké památky Čech, Praha, 2. sv., 1978, s. 536.

⁶⁰ SEDLÁČEK A., Hradý zámky a tvrze, s.47-51.

⁶¹ KUČA K., Města a městečka, s. 729.

Obora, založená západně od městečka v údolí Zlatého potoka, na kterém vznikl také velký rybník Broumar s rybníčním hospodářstvím.⁶²

Rod Colloredů, později díky sňatku knížete Františka de Paula Gundaccar Colloreda s Marií Annou Isabelou „z Mansfeldu“ přejmenovaných na Colloredo-Mansfeldy, zůstal na Opočně až do roku 1942. Na návštěvu do opočenského zámku dojížděl v té době například i manžel císařovny Marie Terezie František Štěpán Lotrinský a v roce 1813 se zde dokonce konalo jednání protinapoleonské koalice (ruský car Alexander I. s dcerou Marií a Kateřinou, pruským králem Bedřichem Vilémem III. a rakouským kancléřem Metternichem).⁶³ Za jejich panování prošlo Opočno dalším významným rozvojem. Po přistavění kapucínského kláštera na místě panských sadů vznikl při vstupu do města směrem od Dobrušky volný prostor. Ten byl na počátku 18. století proměněn na nové (dnes Kupkovo) náměstí. Rostoucí počet domů v Opočně si vyžádal vznik předměstí Švamberka (obr. 9), na východě za brodem přes Zlatý potok, a Štefanky na severozápadním svahu pod zahradou u zámeckého letohrádku. Nechyběly zde ani vrchnostenské hospodářské dvory, později jmenované jako Podzámčí.⁶⁴

Pomalejší byl rozvoj města v 19. a 20. století. Významně mu ale pomohl vznik železnice, nejprve na trase Choceň – Broumov. Ze staveb se zde již objevovaly rodinné domky a objekty důležitých výrobních podniků.⁶⁵

Majetek rodu Colloredo-Mansfeldů byl v roce 1942 zkonfiskován a po druhé světové válce převeden na stát. Restituční soudní spory vyvrcholily až v nedávné době, kdy budova zámku se zámeckým parkem byla přidělena státu, ovšem okolní pozemky včetně Obory získala pokračovatelka rodu Kristina Colloredo-Mansfeldová (přehled držitelů Opočna z tohoto rodu je uveden v tabulce 4.). Ani tento stav zřejmě není definitivní, neboť v posledních měsících byla kauza u soudu znovu otevřena.

Město samotné žilo a žije vlastním životem, v roce 1990 bylo jeho historické jádro prohlášeno za městskou památkovou zónu.

⁶² KUČA K., Města a městečka, s. 729.

⁶³ HEJNA ANTONÍN, Opočno, státní zámek a město, Praha, 1953 i POZDÍLEK VÁCLAV, Čítanka kraje opočenského a dobrušského, Hradec Králové 1937, s. 57.

⁶⁴ KUČA K., Města a městečka, s. 730 i KUBÍČEK ANTONÍN, Umělecké památky, č. 15 Opočen, Praha 1922, s. III.

⁶⁵ KUČA K., Města a městečka, s. 730.

Tab. 3. Přehled držitelů Opočna z rodu Trčků z Lípy s uvedením doby jejich působení.⁶⁶

1494-1516	Mikuláš mladší Trčka z Lípy
1516-1538	Johanka z Březovic (vdova po Mikuláši st.) a Zdeněk Trčka z Lípy
1538-1550	Jan mladší Trčka z Lípy
1550-1569	Vilém Trčka z Lípy
1569-1588	Jaroslav Trčka z Lípy
1588-1601	nedílní bratři Vilém a Kryštof Jaroslav Trčkové z Lípy
1596-1601	jen Kryštof Jaroslav Trčka z Lípy
1601-1634	Jan Rudolf hrabě Trčka z Lípy

Tab. 4. Přehled držitelů Opočna z rodu Colloredů, později Colloredo-Mansfeldů, s uvedením doby jejich působení.⁶⁷

1634-1657	Rudolf hrabě Colloredo (dostal Opočen v zástavu a pak 1636 v léno)
1657-1693	Ludvík hrabě Colloredo
1693-1726	Jan Jeroným hrabě Colloredo
1726-1788	Rudolf Josef kníže Colloredo
1788-1807	František de Paula Gundaccar kníže Colloredo (od r.1789 Colloredo-Mansfeld)
1807-1843	Rudolf kníže Colloredo-Mansfeld
1843-1852	František Gundaccar kníže Colloredo-Mansfeld
1852-1895	Josef I. kníže Colloredo-Mansfeld
1895-1942	Josef II. kníže Colloredo-Mansfeld (vnuk předešlého)

⁶⁶ SEDLÁČEK A., Hradý zámky a tvrze, s. 47-51 i PETR KAREL, Výpověď pamětní knihy opočenské farnosti, 1. svazek, 2005.

⁶⁷ Tamtéž.

6 Město Opočno v topografických pramenech

6.1 Město Opočno v kombinovaných topografických pramenech

Pojem „kombinované“ topografické prameny zahrnuje prameny, které mohou být využity pro studium topografie a obsahují zároveň písemný i mapový operát. V této kapitole jsem se zaměřila na první vojenské mapování a stabilní katastr, oba materiály tyto podmínky splňují. Časový odstup mezi nimi tvoří více než sto let, jsou zhotoveny také pro různé praktické účely, ale z obou lze vytěžit velmi cenné informace pro studium topografie.

6.1.1 První vojenské mapování

První vojenské mapování – popis pramene

První vojenské mapování bylo prvním soustavným a podrobným mapováním všech zemí habsburské monarchie. Před rozbořem jeho vzniku, formy a využití ale nelze opomenout zmínku o jeho předchůdci – kartografickém díle Jana Kryštofa Müllera. Vojenský inženýr v císařských službách Jan Kryštof Müller (1673 – 1721) vytvořil na základě hospodářských, správních a vojenských požadavků státu mnohalistové mapy, které ovlivnily další vývoj kartografie. Začal mapováním Uher roku 1708, poté přešel na Moravu a do Čech, Slezsko za svého života již zmapovat nestihl. Jeho rukou vznikly rukopisné mapy Moravy (r. 1716, v měřítku 1 : 187 000, mědiryt Jana Kryštofa Leidiga) a Čech (r. 1720, v měřítku 1 : 137 000, na 26 listech, mědiryt Michaela Kauffera), které byly v následujících letech tištěny. Kromě topografického obsahu (vodstvo, sídla, reliéf, zeleň) zachytil Müller ve svých mapách i další objekty jako byly mlýny, doly, hutě, sklárny, zemědělské usedlosti, ale také krajské silnice. Jeho mapy byly velmi podrobné a po svém rozšíření i za hranice českých zemí tvořily předlohu pro další kartografické práce.⁶⁸ Stejně tak tomu bylo i u prvního vojenského mapování v habsburské monarchii, jehož mapy ovšem byly pouze rukopisné, ale díky svému většímu měřítku zachycovaly území podrobněji a tak i zobrazení krajiny bylo kvalitnější. Na příkladu znázornění terénu je možné porovnávat tato dvě díla – u Müllera užitou kopečkovou metodu, na vojenských mapách šrafovaní s občasným tónováním – kde lze spatřit výrazný vývoj ve zkvalitnění zakreslení. Na rozdíl od prvního vojenského mapování byly ale součástí

⁶⁸ SEMOTANOVÁ EVA, Kartografie v historické práci: Vademecum, Praha 1994, s. 139 - 143.

Müllerových map poměrně obsáhlé legendy, kdežto vojenská mapování samostatně zpracované mapové vysvětlivky nemají.

Samotné první vojenské mapování* vznikalo převážně ještě za vlády Marie Terezie, bývá nazýváno mapováním josefským.⁶⁹ Josef II., syn Marie Terezie, se stal po smrti svého otce Františka I. Štěpána Lotrinského v roce 1765 spoluvladařem a mohl tak začít uplatňovat své zájmy o vojenství. V roce 1763 se začalo nejprve mapovat ve Slezsku, o rok později pak v Čechách a na Moravě, do roku 1785 byla zmapována většina tehdejšího území monarchie a do roku 1787 byly práce definitivně dokončeny.

Jedním z hlavních iniciátorů celé akce byl polní maršálek hrabě František Mořic Lacy a o její rozšíření na celou monarchii se zasloužil také polní maršálek hrabě Leopold Daun. Důležitost mapování pro vojenské účely byla v té době nevyvratitelná. Marie Terezie již při nástupu na trůn obhajovala svou pozici vojenskými střety (války o rakouské dědictví) a v letech 1756 – 1763 zase probíhala válka sedmiletá. Na území českých zemí vojska operovala, ve východní části monarchie zase stále hrozily vpády Turků. Hrabě Daun upozornil císařovnu, že rakouské vojsko se ve válkách orientuje lépe na cizím území než na vlastním a to ještě převážně z map získaných od nepřátel. Nedostávalo žádné přesné informace o stavu terénu ani polohy jednotlivých obcí a bylo odkázáno jen na radu mnohdy zrádných průvodců. Proto byla v této době vojenská správa velmi reorganizována. Ustanovil se generální štáb, který již po válkách nebyl rozpouštěn a tak mohli být jeho důstojníci využiti i k provádění mapovacích prací. Již v roce 1717 na popud Evžena Savojského vznikla ve Vídni a v Bruselu vojenská akademie, která školila i technické důstojníky (inženýry), kteří se mohli na podobných pracích podílet.⁷⁰ Tito důstojníci údajně mapovali jen pohraniční oblasti, kdežto vnitrozemí měli na starosti důstojníci tamějších posádek. Za úkol dostali nejen zmapování území, ale také vyhotovení vojensko-zeměpisného popisu jednotlivých oblastí. Po veškerých mapovacích i popisných pracích bylo josefské mapování vůbec první akcí tohoto typu, které vzniklo z iniciativy a k obraně státu, nikoliv jednotlivců.⁷¹

* Nejedná se však o mapování ve smyslu zhotovení měřických podkladů s astronomickými údaji a zeměpisnou sítí, přesto se toto dílo mapováním v dějinách kartografie označuje.

⁶⁹ BOGUSZAK FRANTIŠEK, CÍSAŘ JAN, Vývoj mapového zobrazení území ČSSR, III. díl, Praha 1961.

⁷⁰ KUDRNOVSKÁ OLGA, Josefské mapování českých zemí a jeho topografický popis, In: Historické geografie 24, Praha 1985, s.55-56 i KUCHAR KAREL, Naše mapy odedávna do dneška, Praha 1958, s. 84.

⁷¹ KUDRNOVSKÁ O., Josefské mapování, s. 61 - 62.

Mapový operát

Soubory map tvoří jeden ze dvou operátů josefského mapování. Je tedy patrné, že vznikly primárně ke zmíněnému vojenskému účelu. Geodetické i kartografické hledisko bylo více méně zanedbáno, největší důraz byl kladen na topografii daného území a postižení jeho změn. V této otázce bývá soubor map prvního vojenského mapování porovnáván s Cassiniho mapou Francie a tzv. kabinetní mapou Schmettauovou Pruska.⁷²

César François Cassini de Thury zahájil práci na své mapě v roce 1750 a poslední listy byly dokončeny v roce 1793. Na práci se podílel i jeho syn Jean Dominique. Mapa se skládala ze 184 listů v měřítku 1 : 86 400. Cassini byl především astronomem a geodetem, proto z topografického hlediska není jeho mapa spolehlivá. Například znázornění terénu (který byl mimo jiné důležitou složkou vojenských map) je poněkud schematické. Údolní šrafování je znázorněno rovnoměrně a tak není možné věřit, že je zcela pravdivé. Největší předností ve srovnání s vojenským mapováním je ale její pořízení na trigonometrickém podkladu. Jedná se tak o vůbec první mapu většího území, položenou na geodetických základech. V Rakousku se tímto zabýval Josef Liesganig (1719 – 1799), astronom vídeňské hvězdárny, který takto měřil podle vídeňského poledníku, ale na vojenská mapování to žádný vliv nemělo. Předností vojenského mapování vůči Cassiniho mapě je naopak měřítko. Tyto mapy jsou většinou znázorněny v poměru 1 : 28 800, tedy trojnásobným oproti mapě Francie. Problém s měřítkem má i druhá zmíněná, tzv. kabinetní Schmettauova mapa Pruska, která je znázorněna v poměru 1 : 50 000. Protože jde ve skutečnosti o soukromě pořízené kopie různých mapování, netvoří žádné jednotné dílo, proto z jiného hlediska ani s vojenským mapováním být srovnávána nemůže.⁷³

V rámci mapování pro vojenské účely je dobré zmínit ke srovnání s josefským mapováním také mapy Slezska, Kladska, popřípadě lužicko-českého pohraničí Christiana Friedricha von Wrede. Tento inženýr a důstojník pruské armády (1702-1763/1766) byl v roce 1742 pověřen pruským králem Friedrichem II. zmapováním Slezska s Kladskem, které získal ve slezských válkách. Wrede nakreslil mapu slezsko-české hranice zachycující i oblast Broumovska v měřítku 1 : 70 000, která nesla název *Krieges Carte der Graentze zwischen Schlesien und Boehmen. Von der Lausnitz bis an die Graffschafft Glatz worauf das Riesengebürge Samt aller übrigen Situation Gantz Special bemercket*. Jedná se o rukopisnou kolorovanou mapu. K porovnávání s josefským mapováním nutí její vznik přibližně ve

⁷² KUDRNOVSKÁ O., Josefské mapování, s. 64 - 65.

⁷³ KUDRNOVSKÁ O., Josefské mapování, s. 61 - 62 i KUCHAR KAREL, Mapové prameny ze geografii ČSR, In: AUC Geographica 2, č.1, Praha 1967, s. 59 - 60.

stejném časovém období, ovšem Wredova mapa je stejně jako dvě předcházející vyhotovena v poměrně malém měřítku, navíc je netypicky orientována k severovýchodu. Díla Christiana Friedricha von Wrede (vydal také mnohalistovou vojenskou mapu Slezska v letech 1747 - 1753) ovšem byly předzvěstí moderní kartografie zejména ve znázorňování krajinných prvků – reliéfu a sídel.⁷⁴

V každé ze zemí habsburské monarchie probíhalo mapování trochu jinak, lišilo se především mapami, které sloužily jako podklad pro vyhotovení „josefských“ map. V Čechách a na Moravě tvořily základ mapy Jana Kryštofa Müllera.* Pro zmapování Čech existovalo celkem šest skupin důstojníků a poddůstojníků, z nichž jeden dostal za úkol zhotovit popis území. Každá skupina dostala kopii sekcionované Müllerovy mapy, zvětšené do měřítko 1 : 28 800 a metodou „à la vue“ je měla pečlivě doplnit. Na ploše jedné čtvereční míle bylo patnáct až dvacet bodů přejatých z Müllerovy mapy a mezi ně důstojníci dokreslovali jednotlivé objekty a terénní prvky, tak jak je na vlastní oči viděli při procházení či spíše projíždění na koni krajinou. Metoda „à la vue“ (z francouzštiny znamená „kreslím viděné“) byla již v té době poměrně zastaralou metodou, při níž se užívalo pouze lehkého měřického stolu, záměrného pravítka či šňůry na odměřování, buzoly pro orientaci a astrolábu na měření úhlů. Zřejmě z důvodu nedostatku času, peněz, personálu a modernějších měřických přístrojů pro potřebu státu byla užita právě pro josefské mapování. Naopak novinkou, která svým způsobem spíše ztížila práci s mapami josefského mapování i jejich podkladů, byl vznik vídeňské soustavy měr. Každé území bylo mapováno podle měr užívaných v té dané oblasti, proto při studiu obsahu map docházelo a dochází k mnohým obtížím s převáděním těchto jednotek a jejich vzájemným vztahem.⁷⁵

S mapováním v Čechách se začalo, jak už bylo výše uvedeno, v roce 1764. Byly pečlivě revidovány hranice a také se nenápadně zjišťovaly údaje o počtu sedláků, chalupníků i různě prospěšného dobytka v jednotlivých obcích. Všechny tyto informace byly do podkladové mapy zakreslovány značkami a vyhotovení na čisto bylo přenecháno na zimní měsíce, kdy nebylo možné krajinou projíždět. Centrem zpracování map se stalo město Jičín. Práce byla dokončena v roce 1767 a Čechy byly zobrazeny na 273 listech, tzv. originálních brouillonech a kopiích neboli čistokresbách (Reinzeichnungen). Na každém listu je zobrazeno

⁷⁴ SEMOTANOVÁ EVA, FELCMAN ONDŘEJ, Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas, Hradec Králové – Praha 2005, s. 116 a 103.

* Müllerova mapa Čech z roku 1720, 1 : 132 000 a Müllerova mapa Moravy z roku 1716, 1 : 180 000 In: SEMOTANOVÁ EVA, Historická geografie českých zemí, Praha 2002, s. 39.

⁷⁵ KUCHAR K., Mapové prameny, s. 60-61 i KUDRNOVSKÁ O., Josefské mapování, s. 58 - 60.

území asi $2 \frac{2}{3}$ čtvereční české míle, kresba je barevná (kolorovaná).⁷⁶ Sídla jsou zakreslena červeně, vodstvo modře, cesty hnědě, louky zeleně a lesy černě pomocí stromečkových značek. Terén je znázorněn metodou lavování a přes to je perem křížově šrafován.⁷⁷

Jako každá dlouhotrvající a souborná práce mělo i josefské mapování v Čechách své nedostatky. Teprve po vyzkoušení map ve válkách o bavorské dědictví (1778 – 1779) byla nařízena oprava listů od hornofalckých, bayreuthských, saských, lužických a pruskoslezských hranic do nitra Čech. Přezkoušeny byly sekce ze Žateckého, Litoměřického, Rakovnického, Boleslavského, Královehradeckého a částečně i Kouřimského kraje. Rektifikovány však byly jen dvě sekce, 141 jich muselo být zmapováno zcela znovu v letech 1780 – 1783. Kresby se zhotovovaly tentokrát v Pardubicích. Jižní polovina Čech nebyla rektifikována vůbec. Na kopiích je po pravé straně vždy přidán soupis obcí dané sekce společně s počtem měšťanů, zahradníků, sedláků a domkařů a v posledním sloupci se objevují čísla o stavu a možnostech ustájení koní v obcích. Na mapě je uvedeno jméno sekce (část kraje...) a grafické měřítko. Na originálních brouillonech je uvedeno pouze číslo sekce a u nově zmapovaných sekcí někdy i jméno mapujícího důstojníka a letopočet. Dochovalo se všech 273 sekcí, ovšem u rektifikovaných a nově mapovaných severočeských sekcí nebyly zachovány původní mapy. Celý soubor má název *Kriegs-Karte des Königreiches Böhmen, aufgenommen auf den Befehl eines höchlöbl. k. k. Hof-Kriegs-Raths in den Jahren 1764 – 1767, gegen Schlesien und Sachsen durch die Offiziere Großen-Feld-Generalstabs, rückwärts aber verschiedenen aus den in gedachten Land bequartierten Infanterie-Regimentern zu diesem Geschäfte beigezogenen Offizieren unter Direktion des Obristen von Fabris - 143 Sektionen rektifiziert im Sommer 1780 – 1783 unter der Leitung des Generalwachtmeisters Freih. v. Elmpl.*⁷⁸

Když bylo toto mapování dokončeno, byl ještě realizován návrh podplukovníka Motzela na sestavení přehledové operační mapy. Ta byla zhotovena v měřítku 1 : 115 200 a skládala se z 36 ručně kreslených listů o rozměrech 45 x 39 cm*. Byla dokončena již v roce 1769 pod názvem *Kleine Mappa des Königreiches Böhmen von der grossen neuaufgenommenen übertragen und gleich dieser in 273 Sektionen eingetheilt*, ale funkci tzv. přehledné mapy mnoho nevyhovovala.⁷⁹

Ve stejné době jako v Čechách probíhaly práce na mapování i na Moravě s centrem v Olomouckém kraji. Také tam byly vytvořeny skupiny po čtyřech mapérech a jednom

⁷⁶ CHODĚJOVSKÁ EVA, Textové komentáře k sekcím I. VM. In: Z dějin geodézie a kartografie, roč. 15, Praha 2011, s. 128.

⁷⁷ BRŮNA VLADIMÍR A KOL., Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování, Ústí n. Labem 2002, s. 11.

⁷⁸ KUCHAR K., Mapové prameny, s. 62 - 64.

* rozměr mapy je uveden ve formátu šířka x výška, platí pro zápis rozměrů map v celé práci.

⁷⁹ Tamtéž, s. 64.

důstojníkovi (dohromady jich bylo k dispozici asi patnáct), který vytvářel popis. Pro Moravu vznikl soubor map se 126 sekcemi vyhotovených na originálních brouillonech i čistokresbách. Stejně jako v Čechách došlo i na Moravě v letech 1779 – 1783 k rektifikaci, která postihla 44 sekcí v severní části země. Pouze pět z nich jich bylo jen rektifikováno, 36 bylo nově mapováno. Také tady se původní mapy nedochovaly. Celý soubor moravských map se označuje názvem *Karte von dem Markgrafthum Mähren aufgenommen durch k. k. Offiziere unter der Leitung des Majors Frhn. v. Elmpt. In den Jahren 1764 – 1768. – Rektifiziert im Sommer 1779, 1780 u. 1781.*⁸⁰

Vůbec první práce josefského vojenského mapování ale vznikaly ve Slezsku. Knížectví Těšínské, Opavské, Krnovské a Niské zahrnovalo 40 sekcí z let 1763 – 1764 s názvem *Kriegs – Charte deren Fürstenthümer Teschen, Troppau, Jägerndorf und Neisse, so vo dem k. k. Grossen Generalstab auf allerhöchsten Befehl Anno 1763 à la vue aufgenommen worden.* Vedle originálů se ve slezských mapách zachovaly pouze dvě kopie, na kterých se nacházejí podobné soupisné údaje jako na čistokresbách českých a moravských sekcí. V případě Slezska byla jako podkladové mapy použita díla Wielandova* a Schubartova**.⁸¹

V Uhrách se začalo mapovat až v roce 1769, nejprve pod vedením podplukovníka sv. p. von Motzela a po jeho smrti roku 1771 řízení prací převzal major Steinbacher. Jako podklad pro uherské mapování nemohla sloužit tzv. Lacyho mapa od obristwachtmeistra Ignáce Müllera, která byla vydána krátce před zahájením mapování. Proto se v Uhrách užívalo nejrozličnějších map od důlních úřadů, županství či uherské dvorské komory. Z prací na hornouherském území žup Oravské, Liptovské, Spišské, Šarišské, Zemplinské, Užské, Berežské, Trenčinské a Turčianské vznikly čtyři mapové soubory. První pod názvem *Original Aufnahme von Oberungarn; umfasst das Árvaer, Liptauer, Zipser, Sároscher, Zempliner, Ungvárer und Bereger Comitát nebst südlichen Landesstrecke von Galizien Turka – Neu Sandec. Aufgenommen in den Jahren 1770 – 1772 unter der Direction der Oberstlt. V. Motzel* zahrnoval 94 listů v měřítku 1 : 28 800. Druhý se označoval jako *Original - Aufnahmskarte von Oberungarn; umfasst das Trensiner, Turoczer und Árvaer Comitát. Aufgenommen in den Jahren 1770 – 1772 unter der Direction der Oberstlt. V. Motzel* a obsahuje deset listů opět ve stejném měřítku. Z 28 listů se skládá *Aufnahmskarte des Sanderer District des Árvaer, Liptauer, Zipser und Sároscher Comitates; aufgenommen unter der Direction des Oberstlt.*

⁸⁰ KUCHARŤ K., Naše mapy, s. 86 i Týž, Mapové prameny, s. 65.

* Wielandovy mapy Slezska z roku 1752, různá měřítka od 1 : 93 000 do 1 : 870 000 In: SEMOTANOVÁ E., Historická geografie, s. 39.

** Matthias Schubart, pokračovatel J. W. Wielanda, mapy Slezska In: BOGUSZAK F., CÍSAŘ J., Vývoj mapového zobrazení, s. 50 - 53.

⁸¹ KUCHARŤ K., Mapové prameny, s. 65 a 77 i KUCHARŤ KAREL, První vojenské mapování v našich zemích, In: Sborník ČSSZ, Praha 1963, s. 68, s. 132.

Freih. V. Seeger im Jahre 1771. Pod stejným vedením jako poslední uvedený soubor vznikla v roce 1769 i mapa o 78 listech z území Spišské župy a třinácti měst, která byla dána do zástavy Polsku. Byla zhotovena v měřítku 1 : 14 400 a nezahrnuje tzv. malý komitát tvořený deseti panskými vesnicemi v Levočském výběžku.⁸²

Na severouherské mapové soubory navázal v letech 1782 – 1784 podplukovník Neu. Jedná se o 117 sekcí v základním měřítku 1 : 28 800, který byly poté shrnuty v jednotnou mapu o 963 listech s názvem *Original - Aufnahmskarte von Ungar; aufgenommen unter Direction des Obristen Neu und Oberstlt. Baron von Motzel des Generalquartiermeistersstabes in den Jahren 1782 – 1785*. Tyto listy vyhotovili žáci vojenské akademie ve Vídni, jsou zachovány opět v originálech i kopiích. V originálních kresbách se krom čísla sloupce a čísla sekce nad horním okrajem mapy, jménem mapujícího důstojníka i jeho útvaru objevují někdy i náznaky trigonometrické sítě. Na čistokresbách (kopiích) se vpravo nachází seznam obcí dané sekce spolu s počty jejich obyvatel. Území dnešního Slovenska zahrnuje 273 listů, z nichž většina byla překreslena z původních mapování. V takovém případě je na mapě uvedeno „reduciert“. Na rozdíl od českých, moravských a slezských sekcí jsou slovenské sekce přibližně správně orientovány.⁸³

Podplukovník Neu vypracoval nakonec ještě jednotnou mapu Uher v měřítku 1 : 192 000 s názvem *Geographische Karte des Königreichs Ungarn; aufgenommen unter der Direction des Oberst. v. Neu in den Jahren 1782 -1784*, která se skládá ze 43 listů.⁸⁴

Z hlediska měřítka, orientace, velikosti a dalších parametrů nejsou mapy prvního vojenského mapování zcela jednotné. Za základní (tzv. jednoduché) měřítko, kterým je zobrazen soubor map Čech, Moravy, Slezska i Slovenska, je považováno měřítko 1“ = 400°, tj. jeden vídeňský palec se rovná 400 vídeňských sáhů* ve skutečnosti, podle dnešního způsobu zápisu 1 : 28 800. Některé části byly zobrazeny v dvojnásobném měřítku (1“ = 200° tedy 1 : 14 400) nebo v polovičním (1“ = 800° tedy 1 : 57 600). Jednoduché měřítko se často uvádělo i ve tvaru 1“ = 1000^x, což znamená, že jeden vídeňský palec se rovná 1000 vojenských kroků. Jeden vojenský krok byl naměřen cca na 75 cm. Na mapách jednotlivých sekcí bývá měřítko vyznačováno právě úsečkou o délce jednoho vídeňského palce.⁸⁵

Mapy sekcí mají také jednotný, obdélníkový tvar o poměru stran 3:2 a rozsah českých a moravských sekcí se tak udává jako 2 x 1 2/3 české/moravské míle (česká/moravská míle = 12 000^x = 4 800° = 9 103,1 m), slezských sekcí 3 x 2 slezské míle (slezská míle = 8000^x =

⁸² KUCHARŤ K., Mapové prameny, s. 65 - 66.

⁸³ Tamtéž, s. 66 - 67.

⁸⁴ KUCHARŤ K., Mapové prameny, s. 67.

* 1 vídeňský sáh = 1,896484 m, 1 vídeňský palec = 2,634 cm, In: KUCHARŤ K., Mapové prameny, s. 69.

⁸⁵ Tamtéž, s. 70-71 i CHODÉJOVSKÁ E., Textové komentáře, s.128.

3200° = 6 068,7 m) a uherských sekcí $2 \frac{2}{5} \times 1 \frac{3}{5}$ rakouské míle (rakouská míle = 10 000^x = 4000° = 7 585,9 m). Podle vzájemných vztahů výše zmíněných mílí by měly všechny sekce mít stejnou velikost (63,2 x 42,1 cm) a zobrazovat tak stejnou část území. Ve skutečnosti tomu tak ale není, např. slezské sekce jsou nápadně větší oproti sekcím českým a to je dáno například i rozdílem podkladových map, které mapéři při svých pracích využívali.⁸⁶

Velký problém představuje také orientace map josefského mapování, která je stejně jako u jeho předloh chybná. Müllerova mapa Čech i Moravy je rozdělena svislými a vodorovnými čarami, které zdánlivě představují zeměpisnou síť, do obdélníkových polí. Po mnohých znázorněních a propočtech bylo zjištěno, že se náčrt sítě se skutečnými poledníky a rovnoběžkami neshoduje, navíc byla do mapy doplněna dodatečně. Příčinou výrazných odchylek v mapě je ale pravděpodobně fakt, že Müller některé části svých map orientoval ke geografickému a některé k magnetickému severu. Tuto chybnou orientaci pak převzalo i josefské vojenské mapování. V případě uherských sekcí je odchylka patrná nejvíce. Přesto ale pro vojenské účely josefské mapování zcela postačovalo a chybná orientace k magnetickému severu nebo absence zeměpisné sítě (což bylo v té době běžné) nepředstavovala pro splnění svého hlavního účelu velký problém.⁸⁷

⁸⁶ KUCHAR K., Mapové prameny, s. 71.

⁸⁷ KUCHAR K., Mapové prameny, s. 74 – 80.

Tab. 5. Soubory map prvního vojenského mapování.⁸⁸

Země	mapováno v letech	Vedení prací	počet listů
Slezsko	1763	plk. Fabris	40 ^a
Čechy	1764 – 1767	mjr. Motzel	273 ^b
Morava	1764 – 1768	mjr. Elmpt	126 ^c
Marmaroš	1766 – 1768	mjr. Sterling, mjr Carracioli	63 ^d
Spiš	1769	pplk. Seeger	78
Horní Uhry	1769 – 1772	pplk. Motzel mjr. Steinbacher	104 ^e
Temešvářský banát	1769 - 1772	plk. Elmpt	208
Sedmíhradsko	1768 - 1773	plk. Fabris, mjr. Jeney	280 ^f
Horní Rakousy	1769 - 1772	mjr. Neu	78 ^g
Rakouské Nizozemí	1770 - 1777	gen. Ferraris	275 ^h
Dolní Rakousy	1773 - 1781	pplk. Neu	122
Bukovina	1773 - 1776	mjr. Mieg	72 ⁱ
Chorvatské pobřeží	1774 - 1775	mjr. Brady	25
Karlovací generalát	1775 - 1777	pplk. Jeney	79 ^j
Halič a Vladiměřsko	1779 - 1783	Pplk. Mieg, mrj. Waldau	413 ^k
Slavonský generalát	1780 - 1781	pplk. Jeney	51
Pohraničí něm. Banát. Pluku	1780 - 1781	pplk. Wegler	3
Pohraničí val. Illyr. Pluku	1780 - 1784	pplk. Wegler	47
Varaždínský generalát	1781 - 1782	pplk. Jeney	26
Slavonsko	1781 - 1783	pplk. Jeney	66
Horní Uhry	1782 - 1784	pplk. Neu	117
Uhry	1782 – 1785	pplk. Neu	963
Chorvatsko	1783 – 1784	pplk. Jeney	71
Vnitřní Rakousko	1784 – 1787	pplk. Jeney	250 ^l
Tyrolsko	1787	pplk. Jeney	- ^m

^a r. 1780 zrevidováno nebo nově zmapováno 30 listů (gen. Elmpt)

^b v letech 1778 - 1781 zrevidováno nebo nově zmapováno 143 listů (gen. Elmpt)

^c v letech 1778 - 1781 zrevidováno nebo nově zmapováno 40 listů (gen. Elmpt)

^d mapa v měřítku 1 : 14 400, kromě toho také v roce 1771 mapa v měřítku 1 : 28 800 na 28 listech

^e přepracováno při mapování Uher v letech 1782 - 1785

^f r. 1775 doplněno 103 listy moldavského a valašského pohraničí

^g z toho Innská čtvrť zhotovena až r. 1778 (14 listů)

^h v měřítku 1 : 17 500, v roce 1778 vydána tiskem redukována mapa v měřítku 1 : 86 400

ⁱ v měřítku 1 : 57 600, později přepracováno na klasické měřítko 1 : 28 800

^j v letech 1791 - 1794 rozšířeno na 90 listů mjr. Boxichem

^k z toho 28 listů Sandeckého distr. mapováno již 1770 - 1771 pplk. Seegerem

^l Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Goricko, Istrie, Terst atd.

^m Bylo nařízeno jen spěšné měření, které bylo ještě téhož roku odvoláno. První mapování Tyrolska pochází až ze souboru druhého vojenského mapování. Zde úlohu nahrazuje práce P. Anicha a BL. Huebera z let 1761 - 1769 a tiskem vydaná redukce v měřítku 1 : 103 800 z roku 1774

⁸⁸ KUCHAR K., Mapové prameny, s. 61.

Topografický popis

Součástí souborů prvního vojenského (josefského) mapování je i topografický popis, který vznikl současně s mapami. Bývá označován jako vojensko-zeměpisný popis krajiny, který představuje velký zdroj poučení pro historickou topografii a je dodnes bohužel velmi málo využívaný a probádaný. Text je svázaný do několika knih – pro Slezsko zaujímá čtyři svazky, pro Uhry sedm svazků⁸⁹, pro Moravu čtyři svazky, které obsahují asi 3 840 stran popisu s názvem *Beschreibung des Marggrafthums Mähren* a do devatenácti svazků je rozdělen popis Čech. Ten se označuje jako *Anhang zu der Kriegskarte des Königreichs Böhmen* a čítá přibližně 11 500 stran textu.⁹⁰

Jak již bylo uvedeno výše, pro zhotovení popisu byl vyhrazen vždy jeden důstojník ze skupiny mapérů. Nejsou dochovány žádné přesné instrukce, podle čeho měli při popisu krajiny postupovat, z textu je však patrné, že existoval přesný koncept, protože všechny texty dodržují stejnou strukturu. Pravděpodobně důstojníci dostali dotazník, obsahující otázky na vzhled a využitelnost krajiny, na které odpovídali při zhotovování textu i mapy. Obě tyto části vznikaly současně, proto i text byl vytvořen podle jednotlivých sekcí, které nejsou rozděleny nijak jinak než matematicky.⁹¹ Při studiu popisů to může činit obtíže, protože například Praha je rozdělena do šesti sekcí – šesti různých částí textu. Popis ke každé sekci je nadepsán číslem a názvem (Theil des...Crayses). Vlastní text je poté rozdělen na tři části. První úvodní část uvádí příslušnost obce ke kraji, vyjmenovává okolní přilehlé sekce a obsahuje rejstřík obcí, které se v sekci objevují. Druhou část tvoří popisy jednotlivých obcí a sídel. Jsou rozděleny do samostatných, spíše kratších, odstavců opatřených číslem, které nejsou uspořádány abecedně, ale pravděpodobně podle polohy obce v dané sekci; postupovalo se zleva doprava. Jednotlivé lokality zde nejsou rozlišeny podle velikosti, administrativního uspořádání či významu, ale roli hrála jejich fyzická podoba a důležitost a využitelnost pro vojenské účely. Na všechny je tak nahlíženo stejně, proto lze popis považovat z tohoto hlediska za objektivní. Třetí částí textu je tzv. Extract, který představuje věcný souhrn celé sekce. Dělí se na následující odstavce, které se ve všech sekcích objevují ve stejném pořadí: obecný úvod, vodstvo, úvozové cesty, porost, bažiny a rybníky, hory a kopce, zemské silnice, dodatek.⁹²

⁸⁹ KUCHARŤ K., Mapové prameny, s. 65 - 66.

⁹⁰ CHODĚJOVSKÁ E., Textové komentáře, s.129.

⁹¹ CHODĚJOVSKÁ E., I. vojenské mapování jako pramen pro poznání krajiny 2. poloviny 18. století, In: Krajina jako historické jeviště, Praha 2012, s. 164.

⁹² CHODĚJOVSKÁ E., Textové komentáře, s.129 i CHODĚJOVSKÁ E., I. vojenské mapování, s. 164.

V popisu jednotlivých lokalit se neuvádějí jen „klasické“ obce, které se v dané sekci vyskytují. Velmi důležité pro průchod vojska krajinou byly i samostatné usedlosti (Mayerhof), mlýny, hostince (Wirthshaus), kláštery, kaple či kostely. Opomíjeny nejsou ani dvory, zámky, hájenky, ovčárny (Schräferrey), sýpky, pivovary, lomy, cihelny, ale také zdi u hřbitovů, obor, zahrad a vinic. Popis se soustřeďuje hlavně na takové stavby, které byly postaveny pevně, což bývá v textu vyjádřeno slovem „solid“. Často se u jednotlivých staveb uvádí i materiál, ze kterého je objekt zhotoven a v jakém stavu se stavba nachází.⁹³

Velký důraz je kladen také na přírodní podmínky – zejména horopis a vodopis. Pozornost je věnována krajině z vojenského hlediska, proto text upozorňuje na kopce, hory, vyvýšeniny, údolí, přehlednost krajiny. Zajímavý je výraz „dominieren“, který je v textu hojně využíván pro případy, kdy nějaký kopec dominuje, ovládá své okolí. Všimá si ale i složení půdy na určitých místech, většinou v souvislosti s cestami a silnicemi, kde upozorňuje na její stav a možnost nesjízdnosti při špatném počasí. Cesty a stezky jsou použitelné třeba jen v určitém ročním období, některé jsou vhodné pro povozy, některé jen po pěší. Neopomíjejí se také velké královské silnice, které se z různých částí Čech sbíhaly do Prahy. Terén je popisován i s lesy, porosty i křovinami, které by mohly průchod vojsk ovlivnit. Zmiňuje se o jejich prostupnosti či stáří.⁹⁴

V neposlední řadě má velký význam i vodstvo. Řeky, potoky, rybníky tvořily velkou překážku pro vojenská tažení, na druhou stranu zase sloužily jako přísun pitné vody pro muže i pro koně. Na kvalitu vody text také nezapomíná, stejně tak jako možnosti přechodu – brody, mosty, lávky. V případě rybníků se někdy zmiňuje i o stavu jeho dna a břehů – např. bahnité, které by mohly vojsku způsobit značné problémy. Nejen celkové počty rybníků na našem území zachycené v textu prvního vojenského mapování, kterých bylo oproti dnešnímu stavu velmi mnoho, poukazují na velkou proměnu krajiny.⁹⁵

U každé popisované lokality je navíc uvedena vzdálenost od okolních obcí či dalších významných míst. Udává se v hodinách nebo jejich menších částech, popřípadě i v krocích. Pokud je okolní sídlo již zaznamenáno v jiné sekci mapování, je příslušné číslo sekce uvedeno za názvem v závorce.⁹⁶

Jak už bylo zmíněno mnohokrát, byla i textová část josefského mapování pořízena primárně k vojenským účelům a slouží jako zdroj informací ke studiu dějin vojenství. Není to ale jediný cíl, pro který lze popisy použít. Pro jeho podrobnost ve vztahu k jednotlivým

⁹³ KUDRNOVSKÁ O., Josefské mapování, s. 71 a 74.

⁹⁴ Tamtéž, s. 72 i CHODĚJOVSKÁ E., Textové komentáře, s. 129.

⁹⁵ KUDRNOVSKÁ O., Josefské mapování, s. 72 - 73.

⁹⁶ Tamtéž, s. 74.

lokalitám je využitelný pro rekonstrukci krajiny a jejího rázu ve druhé polovině 18. století. Je možné také zjistit, která místa byla vhodná pro různé oblasti zemědělství, popřípadě i průmyslu a s ohledem na historické stavby i cestovního ruchu. Topografickým popisům prvního vojenského mapování se však lze věnovat i z hlediska paleografického nebo filologického. Text je napsán převážně německou novogotickou kurzívou, poměrně dobře čitelnou a pravidelnou, v německém jazyce. Objevují se v něm ale četné výrazy cizího původu – nejvíce z francouzštiny a latiny. Rozdílně od dnešních pravidel se používá psaní velkých písmen, přehlásek, písmen s-ß, c-k, nadbytečných h, c, t uprostřed slov (Theil, starck, Holtz) nebo o na konci slov (ihro, demo). Nachází se v něm také mnoho zkratk (No. - Numero, Sect. – Sectio apod.). Pro zdůraznění jsou některé výrazy podtrženy nebo dokonce napsány humanistickým písmem. Při studiu jednotlivých popisů je nutné si uvědomit, že nejen celé soubory textů josefského mapování*, ale i samotné sekce mají svá specifika a odlišnosti v podobě rukopisu, jednotlivých výrazů nebo dokonce úplnosti (bylo zjištěno, že některým sekcím chybí celé části popisu – např. závěrečný extrakt). Téměř každou sekci zpracovávala jiná osoba a velké rozdíly jsou patrné i mezi popisem a vlastní sekční mapou. Jako příklad uvádím rozbor města Opočna v sekci č. 97 (viz níže).⁹⁷

Originály souborů josefského vojenského mapování jsou uloženy ve Vídni a v Budapešti. V oddělení Válečný archiv (Kriegsarchiv) Rakouského státního archivu ve Vídni (Österreichisches Staatsarchiv) se nacházejí mapy rakouské části monarchie včetně Čech, Moravy a Slezska společně s jejich rukopisnými topografickými popisy. Uherská část bývalé habsburské monarchie (Slovensko a Uhersko) je dochována v Maďarském státním archivu v Budapešti. Protože jde o vojenský materiál, byl opatřen určitým stupněm utajení a tak mapy ve své době nebyly dány k reprodukování. Teprve díky archivní rozluce roku 1918 získalo Československo černobílé negativy map, které jsou uloženy v Národním archivu v Praze (dříve Státní ústřední archiv). Z nich byly zhotovené pozitivy v požadované velikosti, které byly na dlouhou dobu jediné dostupné. Teprve od roku 1989 do 90. let 20. století byly nakupovány z Vídně barevné diapozitivy, ze kterých bylo od konce 20. století možné vytvářet barevné mapy odpovídající originálům. V letech 2000 až 2002 byly v rámci spolupráce Ministerstva životního prostředí a katedry informatiky a geoinformatiky Fakulty životního

* Například v topografickém popisu moravských sekcí se nachází pojmenování obcí v obou zemských jazycích. To je novinka, která v českých popisech neexistuje. In: KUCHAR K., Mapové prameny, s. 65.

⁹⁷ První vojenské mapování v exemplářích na mikrofilmech uložených v Národním archivu ČR, sekce č. 97, č. 114, č. 80. Fond nemá inventář. A pravidla pro ediční zpracování.

prostředí Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem* zakoupeny všechny barevné kopie prvního vojenského mapování, které byly převedeny do digitální rastrové podoby. Pro své bohatší využití byly také transformovány do souřadnicového systému tzn. georeferencovány. Mapy v digitální podobě jsou dnes dostupné na webových stránkách www.oldmaps.cz, kde jsou spravovány výše zmíněným pracovištěm v Ústí nad Labem pod vedením Vladimíra Brůny. V České republice jsou dnes uloženy i topografické popisy českých a moravských sekcí, které jsou k dispozici na mikrofilmech v Národním archivu v Praze na Chodovci. Přes badatelný archiv i internetové stránky jsou tak obě části tohoto významného pramene dnes velmi dobře dostupné.⁹⁸

Ačkoliv soubory josefského vojenského mapování a hlavně topografické popisy nebyly dosud mnoho probádány, nemohu se nezmínit alespoň o několika odbornících, ať už z oboru geografie a kartografie či historie, kteří se jimi zabývali. Celkem podrobně se josefským mapám věnoval Karel Kuchař, který své studie zmiňuje hned v několika článcích. Mezi nimi nejvýznamnější z roku 1967 *Mapové prameny ke geografii Československa* publikované ve sborníku AUC Geographica 2. Ve své knize *Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do začátku 20. století* zmínili josefské mapování i František Boguszak a Jan Císař. Nejstarší publikací a zároveň jedinou zahraniční, která by neměla být opomenuta je *Die militärischen Aufnahmen in Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II.* od Josefa Palduse. Jeho práce je mimořádně podrobná, protože jako přednosta mapového oddělení vídeňského archivu si mohl k prostudování opatřit původní listiny a elaboráty. A to nejen samotného mapování, ale i souvisejících materiálů. Josefské sekce z mapového i popisného hlediska zmínili ve svých pracích i Ivan Honl, Ubald Kolařík nebo v poslední době Eva Semotanová. Topografickým popisem se zabývala nejprve především Olga Kudrnovská, která na mnoha dílech spolupracovala s výše zmíněným Karlem Kuchařem. Více se k němu vrací a poukazuje na jeho důležitost dnes Eva Chodějovská. Pod jejím vedením by měla vzniknout i edice popisného elaborátu, aby tak byla k dispozici širší veřejnosti.⁹⁹

* vědecko-výzkumný projekt MŽP ČR VaV/640/2/01 – „Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny“, stejným způsobem bylo zpracovááno i druhé vojenské mapování (viz kapitola č. 6.3.4)

⁹⁸ BRŮNA VLADIMÍR, UHLÍŘOVÁ LENKA, Soubory prvního a druhého vojenského mapování v prostředí geografického informačního systému, In: ČČH 100, Praha 2002, s. 493 - 494 i BRŮNA V.A KOL., Identifikace prvků, Ústí n.Labem 2002, s. 9 - 10.

⁹⁹ Viz seznam literatury a pramenů v závěru práce.

Město Opočno v prvním vojenském mapování

Na příkladu města Opočna bych v této kapitole chtěla přiblížit význam prvního vojenského (josefského) mapování pro studium topografie.

Východočeská obec Opočno se v souborech prvního vojenského mapování pro Čechy nachází v sekci č. 97. Tato sekce zahrnuje oblast o ploše přibližně 260 km^{2*} a tvoří jednu z částí Královehradeckého kraje. Nejsevernější zobrazenou obcí v této mapě je Zákřaví, nejjižnější Ještětice, nejzápadnější Ledce a nejvýchodnější Šediviny. Mezi největší a zároveň nejvýznamnější města sekce patří Dobruška a právě Opočno. Tuto oblast bezprostředně obklopují sekce č. 80 (Náchod a okolí), č. 98 (část Orlických hor), č. 114 (Rychnov nad Kněžnou a okolí) a č. 96 (část Hradce Králové s okolím). Stejně jako některé další sekce z východních Čech, je i tato trochu odlišná od ostatních. Patřila mezi nově zmapované části v letech 1780 – 1783, její původní mapa se nedochovala. V samotné mapě i topografickém popisu není tato sekce zcela úplná.¹⁰⁰

Mapa sekce č. 97

Mapa sekce č. 97 obsahuje mapový rám pouze na svém horním a pravém okraji. Při horním okraji uprostřed je v něm humanistickým písmem uveden nadpis „Theil des Königgratzer Craÿses“, přičemž uprostřed posledního slova nadpisu je použito dlouhé s. Napravo od něj se nachází grafické měřítko s popisem „Masstaab von einer halben Meile oder 6000 Schritten“. Po pravém okraji mapového rámu je zhotovena tabulka obcí, které se v této sekci nacházejí. Je uvedena takto: „Dessignation derer in dieser Section Befindlichen Ortschaften“, její rubriky jsou potom rozděleny na jména obcí „Nahmen der Ortschaften“, počet měšťanů a sedláků „Anzahl der Burger und Bauern“, zahradníků a domkařů „Anzahl der Gärtner und Hausler“ a koní „Anzahl der Pferde“. Tabulka obsahuje celkem 94 názvů obcí a lokalit, které jsou na mapě zobrazeny, přičemž Dobruška a Opočno, jako největší obce tohoto území, jsou napsány většími písmeny a jsou tak na první pohled patrné. Bohužel se v celé tabulce neobjevují žádné další údaje o výše zmíněných počtech. Tento nedostatek mohl být způsoben právě novým zmapováním celé sekce, kdy už tyto údaje nemusely být doplněny. Na mapovém listě je ještě uvedena poznámka, která sekce (resp.

* Číslo je pouze přibližné, dle naměřených vzdáleností na www.mapy.cz.

¹⁰⁰http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c097.

s jakým číslem) na tuto sekci navazuje. Nachází se v levém horním a v pravém dolním rohu a uprostřed horního a pravého okraje listu nad mapovým rámem. Má tvar „Jung. Sect. ...“.

Samotná mapa je také ručně vyhotovená, kolorovaná, zachycuje výškopis i polohopis. Reliéf terénu je znázorněn odstíny šedé až černé barvy pomocí spádného šrafování a místy je zvýrazněn tónováním. U výškopisu se objevují popisky velmi zřídka. Označeny jsou pouze některé kopce, u nichž byl znám název a mapéři jej pravděpodobně považovali za důležitý. Nadmořská výška však ve významu nejspíš velkou roli nehrála, protože není pravidlem, že by popsány byly jen nejvyšší vrcholy. Polohopis neboli zachycení terénních objektů vytvořených člověkem či přírodou je na mapě vyznačen rozličnými barvami a značkami.¹⁰¹

Sídla jsou znázorněna odstíny červené barvy. U větších z nich jsou stavby naznačeny jako celé bloky (Dobruška, Opočno), u menších jako půdorysy staveb. Protože mnoho z nich je zakresleno pouhým červeným čtverečkem, pravděpodobně skutečnosti neodpovídaly, stejně jako jejich počet, který je pouze orientační.

Mosty jsou znázorněny dvěma obloučky vypouklými proti sobě, dřevěné černou a zděné červenou barvou.

Mlýny (případně i vodní pily a hamry, které se v této sekci nevyskytují) jsou zakresleny černě, symbolem mlýnského kola.

Kříže jsou znázorněny malým schematickým křížkem, někdy mají patku a připomínají malé písmeno „t“. Černě jsou zakresleny dřevěné kříže a červeně ty pevnější – kamenné nebo s podezdívkou.

Kříž v červeném kolečku nebo stylizovaná podoba církevní stavby s křížkem zachycuje kaple nebo kostely. Menší stavby se mohou také objevit jako červený plný kruh s rovnoramenným křížkem.

Velmi důležitou složkou obsahu map je také vodstvo. Vodní plochy (rybníky, nádrže a větší vodní toky) jsou ohraničeny tmavě modrou barvou podél břehů, přičemž vlevo a nahoře jsou často zdobeny modrým stínováním (u větších rybníků, které se v sekci č. 97 mnoho nevyskytují). Plochy jsou vyplněny světle modrou barvou. Menší vodní toky jsou znázorněny tmavě modrou linkou a někdy mohou zjednodušovat skutečný tvar koryta toku.

Bažiny a mokřady znázorňuje tmavě modré vodorovné šrafování (někdy na zeleném podkladě).

Lesní porosty jsou reprezentovány stromečkovými značkami černé barvy zpravidla na zeleném podkladu. Předpokládá se, že hustota těchto značek odpovídá hustotě daného

¹⁰¹ BRŮNA V.A KOL., Identifikace prvků, Ústí n.Labem 2002, s. 26.

porostu. Souvislý lesní porost je doplněn tmavě zeleným někdy až téměř černým tónováním, u řídkých lesů tónování chybí.

Zahrady a sady jsou znázorněny také symbolem stromu nebo keře, většinou na sytě zeleném podkladu.

Louky a pastviny (travní porosty) reprezentuje hráškově zelené tónování bez ohraničení. Někdy přímo souvisí se zahradami nebo bažinami, což pravděpodobně vyjadřuje přechod do jiného charakteru krajiny.

Pole, obdělávaná zemědělská půda, je ponechána v barvě podkladu.

Povrchová těžba nerostných surovin (lomy apod.) je znázorněna hnědou, cihlovou nebo okrovou barvou v celé ploše. Strmé okraje daného prostoru jsou někdy zvýrazněny tmavou linkou.

Komunikace jsou zakresleny liniemi různé barvy i tloušťky. Polní a lesní cesty vyjadřuje černá linka vytažená hnědým inkoustem. Silnice většího významu znázorňují dvě rovnoběžné linky vyplněné hnědým inkoustem a tlustá linka červené barvy zachycuje císařské silnice (v sekci č. 97 se neobjevuje). V důsledku degenerace dochovaných rukopisných map a jejich kolorování se mnohdy charakter jednotlivých cest dá rozlišit obtížně.¹⁰²

Popisný aparát v mapovém poli je vyhotoven kurzívní formou humanistického písma s ustupujícími znaky kurentu. Zachycuje místní názvy v německém jazyce, pomístní názvy v německém, ale někdy i českém jazyce, které v tom případě bývají často zkomolené (př. Satka tj. les Sádka, Halina tj. les Halín). Občas se objevují i dvojjazyčné názvy, kdy jsou nejprve uvedené německy a poté česky, oddělené jsou většinou výrazy „böhm.“ nebo „oder“ (př. Wostower oder Grünhof tj. osada Ostrov). V popise se velmi často vyskytují také zkratky obecných názvů, zkrácené pomocí dvojtečky místo tečky. Zejména „T:“ (Teich – rybník), „Sch:“ (Schloss – zámek), „M:h:“ (Meierhof – hospodářský dvůr/statek), „W:h:“ (Wirtshaus – hostinec), „m:“ (Mühl – mlýn), „B:“ (Berg – kopec, vrchol) a „W:“ (Wald – les). Podle důležitosti a velikosti popisovaných míst se také rozlišuje velikost písma. Popisky jsou také vyhotoveny černou barvou, a proto například názvy lesů, které jsou rovněž zobrazeny černě, jsou velmi obtížně čitelné.¹⁰³

Z hlediska názvosloví je to s popisným aparátem mapy poměrně složité. Místní názvy, uvedené v němčině, se ve většině případů používají ve stejné (resp. české) podobě dodnes. Opočno je v mapě uvedeno ve své standardní německé podobě „Opotschna“, která se vyskytuje v průběhu 18. století nejvíce. Poukázat mohu například ještě na názvy obcí začínající na písmeno „o“, kterým byla v té době často přidávána hláska „w“ a objevují se tak

¹⁰² BRÚNA V. A KOL., Identifikace prvků, Ústí n.Labem 2002, s. 27 - 28.

¹⁰³ Tamtéž, s. 29.

i v mapě (př. Wohnischow – Ohnišov). Větší problém nastává i u názvů pomístních. Některé z nich jsou pouhými překlady do německé podoby (př. Goldene Bach – Zlatý potok), některé se vyskytují jen trochu zkomolené (př. Halina – les Halín), ale lze nalézt i označení, která se v současné době nepoužívají vůbec. Není zcela jasné podle jakého klíče mapující důstojníci lokality a objekty popisovali, které se rozhodli vynechat a z jakého důvodu. Ale podle podrobnějšího studia mapy a porovnáním se současnými dostupnými kartografickými materiály* bylo zjištěno, že některá pojmenovaná místa dnes ani žádný název nepoužívají nebo není znám (př. Hrobka Berg). Také se v mapě vyskytuje mnoho zcela přejmenovaných oblastí – často vrcholů, rybníků i lesů (př. Doubrava Wald – dnes les Chlum, Sirowatka Berg – dnes Králíčkův kopec). Zejména v případě rybníků také mapa přináší informace o mnohých zaniklých vodních plochách, právě i s jejich původním pojmenováním (př. Wostower Teich). Z mapy se pomocí názvoslovného pojmenování a jeho srovnáním se současným stavem také lze dozvědět, že některé lokality byly sloučeny s jinými. Některá sídla se spojila v obce a staly se z nich jejich části, kterým původní pojmenování sice zůstalo, ale pouze jako pomístní označení (př. Wopuk – dnes součást Studánky – název odvozen pravděpodobně od hojného výskytu opuky).¹⁰⁴

Samotné město Opočno a jeho dnešní části Čánka a Dobříkovec jsou v mapě zobrazeny velmi viditelně. Stavební zástavba Opočna je zakreslena blokově, zejména v centru města s historickým jádrem. Půdorysně je velmi dobře vyobrazen zámek (rovněž v tonované červené barvě jako ostatní stavby) a symbol křížku na půdorysu v jeho blízkosti značí stavbu kostela Nejsvětější Trojice. Ostatní domy, zejména v lokalitě dnes zvané Švamberg, která se rozprostírá pod zámkem kolem Zlatého potoka, již nejsou vykresleny přesně. Červená barva v těchto místech jen naznačuje, že domy tam skutečně existovaly. Zmíněný Zlatý potok, který Opočnem protéká, je na mapě vyznačen dobře, nachází se na něm jeden nepojmenovaný rybník v zámeckém parku. Dnes jsou v této oblasti rybníky dva, druhý byl vybudován a upraven při rekonstrukci parku až v roce 1875.¹⁰⁵ Mezi rybníky ale nesmí být opomenut rybník Broumar, který se nachází v severovýchodní části Opočna. Ten je v mapě zobrazen i s názvem, kolem něj se objevuje i ovčín (Schäferei – Schöf.) (obr. 3), na jehož místě se dnes nachází statek zvaný Zárybnice, a několik hájoven (Jägerhaus – Jäg. H.), které zanikly nebo byly přestavěny na soukromé chatky. Nedaleko je zachycen i hospodářský statek, bohužel bez

* Mapový portál mapy.cz; Soubor turistických map 1 : 50 000, Vojenský kartografický ústav 1994-1997, zejména č.25 Podorlicko a okolí Babiččina údolí; nahlížení do katastru nemovitostí <http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/>; Geoportál ČÚZK <http://geoportál.cuzk.cz/geoprohlizec/>.

¹⁰⁴http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c097.

¹⁰⁵ http://www.opocno.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=86:zamecky-park-a-palmovy-sklenik&catid=95:pamatky&Itemid=207.

popisu, který dnes místní znají jako Legon (obr. 4). Po proudu potoka dále je v mapě k nalezení několik mlýnů. Dva jsou znázorněny u Broumaru v místě dnešního koupaliště a třetí, který spolu s nedaleko stojícím kamenným mostem (jediným takovým v Opočně) zakončuje oblast zámeckého parku (obr. 6). Zlatý potok pak dále teče podél chmelnice (Hopfen Garten, po pravé straně toku) i kolem další z mnoha hájoven (po levé straně toku) do lokality zvané Podzámčí (Schloss oder Rothenhof). Tato poměrně pustá oblast v níž je znázorněna jen malá zástavba, je ohraničena ze západu kopcovitým terénem, z východu zase oblastí mokřad a dvou velkých rybníků (Bodwinitzer a Grosse Teiche), které dnes již neexistují. V tomto prostoru je v mapě také uveden popis „Heu Schupfe“, který pravděpodobně označuje seník. Když se vrátím zpět do centra města, hned nalevo vedle nejhustší zástavby je na mapě zobrazena zahrada či park, který v dnešní době tvoří horní část zámeckého parku, u letohrádku. Síť komunikací, která městem prochází je poměrně bohatá a zachycuje dnes existující cesty. Nejdůležitější z nich jsou silnice na Dobrušku, České Meziříčí, Hradec Králové, Semechnice i Přepychy. Komplikací je jen rozlišení těchto cest a jejich typu, protože jsou všechny znázorněny stejně silnou linkou (hnědou barvou mezi dvěma černými okrajovými liniemi). Na první pohled toto zobrazení navodí dojem husté sítě „větších“ silnic, ale ve skutečnosti mnohé z nich byly pouhými stezkami. U Opočna nesmí být zapomenuta také rozsáhlá Obora, v mapě jako Thier Garten, která je pečlivě vymalována stromečkovými symboly černou barvou. I v ní jsou zakresleny stezky a malý potůček, které představovaly pro případný průchod vojsk tímto územím nutnou informaci. V severní části Obory, poblíž svahu ke Zlatému potoku, je v mapě zeleně vymalována malá nezalesněná plocha, od níž se různými směry (nápadně připomínající hvězdu) rozbíhají výseky lesa. Není popsána, ale mohlo by se jednat o nejvyšší bod Opočna zvaný Velká Hvězda, s nadmořskou výškou 355 m n. m.¹⁰⁶

Dobříkovec a Čánka, jakožto menší lokality, jsou znázorněny jen „zběžně“. Červeně vyznačená zástavba nekopíruje přesně půdorysy místních staveb. Je dobré si povšimnout charakteru krajiny v této oblasti, i mírné terénní nerovnosti jsou zde pečlivě vyšrafovány. Mezi Čánkou a obcí Mokré také není zapomenuta rozsáhlá oblast mokřadů a bažin.¹⁰⁷

Mapa prvního vojenského mapování není nijak přesná a při porovnávání se současnou mapou lze vysledovat rozdíly ve vzdálenostech jednotlivých lokalit a terénních prvků, které jsou dány chybami metody, která byla při zhotovování map použita. Přesto je z výše

¹⁰⁶http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c097.

¹⁰⁷http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c097.

uvedeného zkoumání patrné, že obsahuje mnoho informací pro poznání krajiny této oblasti, ať už zaniklých nebo stále existujících. Další doplnění těchto poznatků může podat také topografický popis sekce.

Topografický popis sekce č. 97

Topografický popis české sekce č. 97 není zcela úplný. Namísto tří základních částí se skládá jen z jedné, vlastního popisu obcí a lokalit. Zcela v něm tedy chybí rejstřík obcí v sekci i poměrně důležitý závěrečný extrakt, který shrnuje veškeré získané informace o dané oblasti. Bohužel ani v originálních svazcích rukopisu uložených ve Vídni se u sekce č. 97 tyto části nevyskytují, není to tedy jen chyba kopií na mikrofilmech uchovávaných v Národním archivu České republiky. I přes to je ale jediná dochovaná část textu velmi přínosná pro poznatky o tehdejší krajině. V rámci ediční práce na vojensko-zeměpisných popisech josefského mapování českých zemí jsem zpracovávala právě sekci č. 97 a také okolní přilehlé oblasti (sekce č. 80 a č. 114). Proto mohu nejprve zhodnotit popis sekce celkově.

Sekce číslo 97 je v originálních rukopisech obsažena v knize číslo 8. Její popis je vyhotoven německou novogotickou kurzívou s některými výrazy v humanistickém písmu, v německém jazyce. Každá strana v knize je ohraničená a nahoře uprostřed nad orámováním se vždy objevuje nadpis. Na sudých stranách (při otevření knihy vlevo) je uvedeno „Sectio. 97.“ a na lichých stranách (vpravo) „Königgratzer Kraÿs“. Strany jsou ve vnějších rozích očíslovány dvěma čísly. Text sekce se skládá jen z prostřední části a zahrnuje popis celkem 76 lokalit. Jsou to ve většině případů obce, ale poznamenány jsou i samotné mlýny nebo hostince. Zápisy každé z nich mají podobnou strukturu. Začínají číslem a názvem obce za levým ohraničením stránky v podobě př. „No: 21 Semechnitz“. Uvnitř nalinkovaného rámu je potom v jednom odstavci napsán text. Ten začíná vždy uvedením vzdáleností popisované lokality od okolních sídel, poté je uveden stav okolní krajiny, půdy, luk, lesů a jejich prostupnosti, vodních toků s jejich rozměry a možnostmi, kde se dají přejít a nakonec jsou většinou zachyceny cesty a silnice, u nichž je také uveden jejich stav. Text je velmi bohatý na přídavná jména (př. leimig - lepkavý, morastig – bažinatý, sandig - písčité, lettig - jílový, sumpfig – bahňatý apod.), které podávaly vojsku potřebné informace o stavu terénu. Hojně je užito také obrátů „von keiner Consideration“ nebo „von keiner Erheblichkeit“, což pravděpodobně znamená, že zmíněný objekt není nijak významný, obrazně řečeno „není třeba o něm psát“. Jinak jsou ale věty sestaveny jednoduše, je patrné, že byly zhotovovány pro praktické účely. Pokud je nějaká lokalita na hranici sekce 97 s některou z přilehlých, je

v textu pouze zmíněna s odkazem na číslo sekce, v jejímž rámci je popsána více. Zajímavostí v této sekci jsou vzdálenosti mezi jednotlivými lokalitami, které jsou uvedeny především časovými údaji. Objevují se zde „gute“ (dobré) a „starcke“ (dlouhé) půl hodiny, čtvrt hodiny i hodiny. Ovšem nachází se zde i vzdálenost uvedená takto „1 ½ viertel Stunde“. Pravděpodobně nešlo o chybu pásaře, ale jedná se o jeho specifický způsob zaznamenání časových úseků.* Ráda bych upozornila ještě také na výrazy „Reiha“ a „Ravin“, neobvyklá slova použitá v tomto textu. Označují nějaký menší vodní tok (potok, říčku), nejsou to ovšem pomístní názvy, ale pojmenování obecná (podobně jako Bach, Flüsschen apod.).¹⁰⁸

Město Opočno je pravděpodobně pro svou velikost a důležitost v textu podchyceno poměrně důkladně. Je zde uvedena jeho vzdálenost od okolních obcí České Meziříčí, Pulice, Dobruška, Mělčany, Semechnice, Záhornice, Dobříkovec a Čánka. Následují rozměry Zlatého potoka, který protéká parkem, na několika místech. Např. u jezu, který není v textu opomenut, stejně jako mlýn u velkého kamenného mostu přes potok, který tvoří jediný možný přechod přes vodu. Dalším místem měření byla lokalita Podzámčí, jež k Opočnu bezprostředně patří. Kolem ní jsou také zmíněny bažantnice, stav půdy a dnes již zaniklé rybníky. Co se týká staveb, není zapomenuto na zámek, zeď kapucínského kláštera, která byla důležitá pro obranu města ze směru od Dobrušky, dále mlýn, pivovar (obr. 5), palírna, hájovna a ovčín. Poslední jmenované budovy stály nedaleko rybníku Broumar, který kupodivu blíže popisován není.¹⁰⁹

Vzdálenost Čánky byla změřena od Mokrého a Dobříkovec. V jejím okolí je zmíněno nejmenované návrší, stav cest a nezanedbatelná oblast mokřad směrem k obci Mokré.¹¹⁰

U Dobříkovec je text velmi stručný. Krom vzdálenosti od Přepych a Očelic poukazuje pouze na dobrý stav silnic, směřujících od této lokality k Opočnu.¹¹¹

Pro přesnou interpretaci všech informací o městě Opočno a jeho částech, které topografický popis zachycuje, uvádím samostatně zpracovanou edici textu i s překladem do českého jazyka.

* Pro srovnání: v sekci č. 80 a č. 114 se například objevují časové údaje znázorněné pomocí osmin hodiny.

¹⁰⁸ První vojenské mapování v exemplářích na mikrofilmtech uložených v Národním archivu ČR, sekce č. 97. Fond nemá inventář.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž.

Porovnání mapy a popisu

Jak už jsem uvedla v charakteristice josefského mapování, obě jeho části – mapu a vojensko-zeměpisný popis – vyhotovovaly různé osoby. Z tohoto faktu jasně vyplývá, proč jsou oba operáty v některých případech velmi odlišné. Konkrétní obsah popisu odráží podstatné informace, které stejným způsobem reflektuje i mapa, ale v množství těchto informací se operáty neshodují. Mapa zpravidla zachycuje více lokalit, objektů, vodních toků a dalších krajinných prvků, především těch menších a méně významných. Toto je možné si zdůvodnit jedině způsobem, že do popisu byly zahrnuty pouze významné oblasti a objekty, o kterých musela být vojska nutně předem informována. Protože „do mapy se toho více vejde“, daly by se jí poskytované podrobnější informace brát za jakousi nástavbu pro důkladnější prostudování krajiny a terénu konkrétních oblastí. Z vlastního edičního zpracovávání josefských textů ale vím, že bohužel není výjimečné, že je tomu i naopak. I v textu se někdy objevuje popis nějakého sídla, které v mapě vůbec zobrazeno není.* Z toho je možné usoudit, že oba operáty vznikaly zcela nezávisle na sobě, možná v některých případech se nekryjí ani časově.¹¹²

Sekce číslo 97 reprezentuje spíše první případ. Na první pohled do mapy je patrné, že zachycuje mnohem více, než je uvedeno v popisu. Týká se to hlavně horopisu – mnoho kopců a vrcholků je v mapě i pojmenováno a popis se o nich nezmiňuje (př. Rzimalo Kopetz severovýchodně od Semechnic) – a také lesů (př. Wrahowsky Wald západně od Zádolí). Text sekce je navíc ochuzen o závěrečný souhrnný extrakt, který by například tyto informace mohl obsahovat. V několika případech lze nalézt ale i opak – např. Smrzina Berg, dnes blíže nezjištěný vrchol severovýchodně od Dobrušky, který na mapě není zobrazen. Prostudováním obou částí materiálu lze dojít k závěru, že ač vznikaly nezávisle na sobě, je třeba pracovat s oběma zároveň. Mapa zachycuje více prvků, ovšem popis konkretizuje dané objekty tak, jak je mapa zobrazit nedokáže (např. sjízdnost cest, hloubku a šířku vodních toků, stav a pevnost budov apod.). Zachycuje také některé obce z okolních sekcí – např. při popisu obce Bohuslavice odkazuje na vzdálenost od Hlohova, což je lokalita spadající do sekce číslo 80. Ani tam se ale nevyskytuje v mapě, protože tvoří část Slavětína nad Metují. Podobným případem je i Podolí ze sekce číslo 96, které je součástí obce Vysoký Újezd. Název Podolí byl

* Například v sekci č. 114 je v topografickém popisu zachycena obec Kuschelka, která není v mapě a pravděpodobně ani dnes již neexistuje.

¹¹² CHODĚJOVSKÁ E., I. vojenské mapování, In: Krajina jako historické jeviště, Praha 2012, s. 182.

užíván v minulosti, dnes je používán nejspíše jen mezi místním obyvatelstvem. Drobné neshody obou částí může také tvořit názvosloví. V případě sekce číslo 97 tomu ale tak není. Město Opočno je v topografickém popise popsáno poměrně důkladně a tak přímo v jeho okolí jsem se neshodla s četnými neshodami. Mapa uvádí navíc chmelnici při cestě do Podzámčí, několik dřevěných křížů na severozápad od města nebo malý, dnes Jalovský potok v Dobříkovci a dřevěný mostek přes něj. V textu se zase objevují údaje o jezu a rozměrech Zlatého potoka v různých oblastech jeho průtoku přes město. I zde je patrné, že pro získání kompletních informací, které může první vojenské mapování poskytnout, je třeba věnovat pozornost oběma jeho operátům.¹¹³

¹¹³ První vojenské mapování v exemplářích na mikrofilmech uložených v Národním archivu ČR, sekce č. 97. Fond nemá inventář a http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=768&lang=cs&z_width=1024&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c097.

Část edice popisného operátu josefského mapování v Čechách

Pro doplnění rozboru písemného operátu josefského mapování v Čechách uvádím část edice těchto textů. Zachycuje samotné Opočno, Podzámčí, které je dnes lokalitou v rámci města a Čánku a Dobříkovec, které v současnosti vystupují jako městské části Opočna. Vybrané odstavce tvoří zhruba 3 % celého popisu obcí sekce č. 97, který jich zahrnuje celkem 76. Stejně vybrané části jsou uvedeny i v překladu do českého jazyka. V textu jsou zachována veškerá ediční pravidla včetně formátování a poznámkového aparátu.

Německý text

No. 5

Opotschna [**Opočno, Opočno**]¹

ist entfernt von Meseritsch [**České Meziříčí, Mezříč**]² 1 ¾ Stunde, von Pulitz [**Pulice, Großpulitz**]³ 1 Stunde, von Dobruska [**Dobruška, Dobruška**]⁴ 1 Stunde, von Mieltschan [**Mělčany, Mělčan**]⁵ ¾ Stunde, von Semechnitz [**Semechnice, Semechnitz**]⁶ 1 ½ viertel Stunde, von Sahornitz [**Záhornice, Zahornitz**]⁷ 3 kleine viertel Stunde, von Dobrzichowetz [**Dobříkovec, Dobříkowetz**]⁸ eine kleine halbe Stunde und von Tschanka [**Čánka, Čanka**]⁹ ½ Stunde. Der allhier laufende Fluß ist bis an die Schleife 2 Schritt breit und 3 bis 4 Schuh tief, hat scarpirte Ufer und fließt tief in Wiesen, bei der Mühle geht eine steinerne Brücke über denselben und unter dieser ist er seichte[!], dass man durchreiten kann. Die Schleife hemmt allhier das Wasser und leitet solches bei dem Schloss-Hof [**Podzámčí, Gestüthof**]¹⁰

¹ Opočno, obec 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

² České Meziříčí, obec 5,5 km SZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'12.513"N, 16°2'40.137"E.

³ Pulice, část obce Dobruška, 4 km SV od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'48.160"N, 16°8'14.924"E.

⁴ Dobruška, obec 6 km J od Nového města nad Metují, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'31.277"N, 16°9'38.217"E.

⁵ Mělčany, část obce Dobruška, 3,5 km V od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'32.169"N, 16°9'43.247"E.

⁶ Semechnice, obec 2,5 km JV od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'36.448"N, 16°8'54.212"E.

⁷ Záhornice, část obce Trnov, 3,5 km J od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°14'13.319"N, 16°7'46.183"E.

⁸ Dobříkovec, část obce Opočno, 6 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'6.274"N, 16°6'13.508"E.

⁹ Čánka, část obce Opočno, 6,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rchnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'35.368"N, 16°5'9.734"E.

¹⁰ Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

vorbei, welches als dann seinen Lauf gegen Meseritsch [**České Meziříčí, Mezříč**]¹¹ nimmt. Dieses Wasser ist 5 Schritt breit und 2 bis 3 Schuh tief, der Grund morastig und die an demselben liegende[!] Wiesen sind ebenfalls morastig und mit Gesträuchen verwachsen, derselben solches nirgends als über die Brücke bei dem Schloss-Hof [**Podzámčí, Gestüthof**]¹² passiert werden kann. Die in hiesiger Gegend befindliche[!] Fasangärten sind von dicken Gesträuch. Die an den Bodwinitzer¹³ und Grossen-Teich¹⁴ liegende[!] Wiesen sind hin und wieder sumpfig. Der an dem Schloss-Hof [**Podzámčí, Gestüthof**]¹⁵ befindliche Teich hat zwar einen schlammigen Grund, dessen Wasser aber ist sowohl für Menschen als Vieh zugebrauchen[!]. Diese Stadt liegt sehr hoch und dominiret die Gegend, wird aber von den Thier-Garthen [**Obora, Thiergarten**]¹⁶ dominiret. Die von hieraus gehende[!] Wege sind passabel. Das allhier befindliche Schloss nebst den Schloss-Hof [**Podzámčí, Gestüthof**]¹⁷, welcher mit einer Mauer eingeschlossen [ist], sind[!] von Stein gebaut. Die in der Vorstadt befindliche Capuciner-Mauer könnte auf der Seite gegen Dobruska [**Dobruška, Dobruška**]¹⁸ zu einiger Defension dienen. Die an dem Broumer-Teich [**Broumar, Broumer Teich**]¹⁹ befindliche Schäferei, wie auch die bei der Stadt liegende[!] Mühle, das Brauhaus, das Brandweinhaus und der Holzhof sind sämtlich gute und solide Gebäude.

No. 6

Opotschna Schloss-Hof [**Podzámčí, Gestüthof**]²⁰

Dieser Hof ist schon bei Opotschna [**Opočno, Opočno**]²¹ beschrieben worden.

¹¹ České Meziříčí, obec 5,5 km SZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'12.513"N, 16°2'40.137"E.

¹² Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

¹³ Bodwinitzer Teich, zaniklý rybník, dnes v rámci katastrálního území obce Opočno, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

¹⁴ Grossen Teich, zaniklý rybník, dnes v rámci katastrálního území obce České Meziříčí, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'12.513"N, 16°2'40.137"E.

¹⁵ Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

¹⁶ Obora, v rámci katastrálního území obce Opočno. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

¹⁷ Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

¹⁸ Dobruška, obec 16,5 km SZ od Rychnova nad Kněžnou, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'31.277"N, 16°9'38.217"E.

¹⁹ Broumar, vodní plocha u obce Opočno, 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

²⁰ Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

²¹ Opočno, obec 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

No. 7

Tschanka [**Čánka, Čanka**]²²

ist entfernt von Dobrichowetz [**Dobříkovec, Dobříkowetz**]²³ eine kleine halbe viertel Stunde und von Mokreý [**Mokré, Mokrei**]²⁴ eine kleine halbe Stunde. Die Wiesen zwischen diesen Ort und Mokreý [**Mokré, Mokrei**]²⁵ sind beständig nass und trocknen den Sommer hindurch wenig aus. Diese Gegend wird von der gegenüberstehenden einzelnen Anhöhe dominiret. Der Weg von hieraus nach Opotschna [**Opočno, Opočno**]²⁶ ist gut, jener aber, so von diesen[!] Ort nach Mokreý [**Mokré, Mokrei**]²⁷ und Lhota [**Lhotka, Lhota**]²⁸ geht, ist schlecht.

No. 11

Dorzichowetz [**Dobříkovec, Dobříkowetz**]²⁹

ist entfernt von Wozelitz [**Očelice, Očelitz**]³⁰ eine gute halbe Stunde und von Przepich [**Přepychy, Přepych**]³¹ 1 ½ viertel[!] Stunde. Von diesen[!] Dorf ist nichts besonders anzumerken, außer dass die Wege in dieser Gegend gegen Opotschna [**Opočno, Opočno**]³² gut sind.

²² Čánka, část obce Opočno, 6,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'35.368"N, 16°5'9.734"E.

²³ Dobříkovec, část obce Opočno, 6 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'6.274"N, 16°6'13.508"E.

²⁴ Mokré, obec 4 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'31.361"N, 16°3'58.936"E.

²⁵ Mokré, obec 4 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'31.361"N, 16°3'58.936"E.

²⁶ Opočno, obec 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

²⁷ Mokré, obec 4 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'31.361"N, 16°3'58.936"E.

²⁸ Lhotka, část obce Mokré, 4 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'46.755"N, 16°3'39.681"E.

²⁹ Dobříkovec, část obce Opočno, 6 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'6.274"N, 16°6'13.508"E.

³⁰ Očelice, obec 4,5 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°14'23.597"N, 16°4'2.068"E.

³¹ Přepychy, obec 3,5 km J od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°14'8.809"N, 16°6'23.085"E.

³² Opočno, obec 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

Český text

No. 5

Opočno [**Opočno, Opočno**]¹

je vzdáleno od Českého Meziříčí [**České Meziříčí, Mezříč**]² jednu a třičtvrtěhodinu, od Pulic [**Pulice, Großpulitz**]³ jednu hodinu, od Dobrušky [**Dobruška, Dobruška**]⁴ jednu hodinu, od Mělčan [**Mělčany, Mělčan**]⁵ třičtvrtě hodiny, od Semechnic [**Semechnice, Semechnitz**]⁶ 1 a půl čtvrtiny hodiny, od Záhornice [**Záhornice, Zahornitz**]⁷ 3 slabé čtvrt hodiny, od Dobříkovce [**Dobříkovec, Dobříkowitz**]⁸ slabou půlhodinu a od Čánky [**Čánka, Čanka**]⁹ půl hodiny. Řeka, která zde protéká, je u jezu dva kroky široká a od tří do čtyř stop hluboká, má zarovnaný břeh a teče hluboko do luk, u mlýna je přes ni kamenný most, pod nímž je mělká, že jí člověk může projít. Jez vodu brzdí a vede jí kolem Podzámčí [**Podzámčí, Gestüthof**]¹⁰, které pak udává její směr na České Meziříčí [**České Meziříčí, Mezříč**]¹¹. Tato voda je pět kroků široká a od dvou do tří stop hluboká, dno je bahnité a okolní louky jsou rovněž bahnité a porostlé křovím, které nikde jinde než přes most u Podzámčí [**Podzámčí, Gestüthof**]¹² nejde projít. Bažantnice nacházející se ve zdejších okolí jsou z hustého křoví. Louky ležící u rybníků *Bodwinitzer*¹³ a *Grossen*¹⁴ jsou tu a tam podmáčené. Rybník

¹ Opočno, obec 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

² České Meziříčí, obec 5,5 km SZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'12.513"N, 16°2'40.137"E.

³ Pulice, část obce Dobruška, 4 km SV od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'48.160"N, 16°8'14.924"E.

⁴ Dobruška, obec 6 km J od Nového města nad Metují, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'31.277"N, 16°9'38.217"E.

⁵ Mělčany, část obce Dobruška, 3,5 km V od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'32.169"N, 16°9'43.247"E.

⁶ Semechnice, obec 2,5 km JV od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'36.448"N, 16°8'54.212"E.

⁷ Záhornice, část obce Trnov, 3,5 km J od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°14'13.319"N, 16°7'46.183"E.

⁸ Dobříkovec, část obce Opočno, 6 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'6.274"N, 16°6'13.508"E.

⁹ Čánka, část obce Opočno, 6,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'35.368"N, 16°5'9.734"E.

¹⁰ Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

¹¹ České Meziříčí, obec 5,5 km SZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'12.513"N, 16°2'40.137"E.

¹² Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

¹³ *Bodwinitzer Teich*, zaniklý rybník, dnes v rámci katastrálního území obce Opočno, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

¹⁴ *Grossen Teich*, zaniklý rybník, dnes v rámci katastrálního území obce České Meziříčí, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'12.513"N, 16°2'40.137"E.

nacházející se u Podzámčí [**Podzámčí, Gestüthof**]¹⁵ má sice měkké dno, ale jeho voda je použitelná jak pro lidi tak pro dobytek. Toto město leží velmi vysoko a vévodí okolí, vévodí ale díky oboře [**Obora, Thiergarten**]¹⁶. Cesty, které odtud vycházejí, jsou schůdné. Zámek, který se zde nachází, je krom Podzámčí [**Podzámčí, Gestüthof**]¹⁷, které je obeháno zdí, vystavěn z kamene. Kapucínská zeď nacházející se v předměstí může sloužit k obraně ze směru od Dobrušky [**Dobruška, Dobruška**]¹⁸. Ovčín, nacházející se u rybníku Broumar [**Broumar, Broumer Teich**]¹⁹, stejně tak jako mlýn, pivovar, kořalečna (palírna) a hájovna jsou všechno dobré a pevné budovy.

No. 6

Podzámčí [**Podzámčí, Gestüthof**]²⁰

tato lokalita je již popsána u Opočna [**Opočno, Opočno**]²¹.

No. 7

Čánka [**Čánka, Čanka**]²²

je vzdálena od Dobříkovce [**Dobříkovec, Dobříkowetz**]²³ slabou půl čtvrthodinu a od Mokrého [**Mokré, Mokrei**]²⁴ slabou půlhodinu. Louky mezi ní a Mokřým [**Mokré, Mokrei**]²⁵ jsou stále mokré a přes léto jen málo vysychají. Tomuto okolí vévodí jediné naproti stojící návrší. Cesta odsud do Opočna [**Opočno, Opočno**]²⁶ je dobrá, ale každá, která vede z tohoto místa do Mokrého [**Mokré, Mokrei**]²⁷ a Lhotky [**Lhotka, Lhota**]²⁸, je špatná.

¹⁵ Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

¹⁶ Obora, v rámci katastrálního území obce Opočno. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

¹⁷ Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

¹⁸ Dobruška, obec 16,5 km SZ od Rychnova nad Kněžnou, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°17'31.277"N, 16°9'38.217"E.

¹⁹ Broumar, vodní plocha u obce Opočno, 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

²⁰ Podzámčí, lokalita v obci Opočno, 5,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'33.195"N, 16°5'30.451"E.

²¹ Opočno, obec 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

²² Čánka, část obce Opočno, 6,5 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'35.368"N, 16°5'9.734"E.

²³ Dobříkovec, část obce Opočno, 6 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'6.274"N, 16°6'13.508"E.

²⁴ Mokré, obec 4 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'31.361"N, 16°3'58.936"E.

²⁵ Mokré, obec 4 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'31.361"N, 16°3'58.936"E.

²⁶ Opočno, obec 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

²⁷ Mokré, obec 4 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'31.361"N, 16°3'58.936"E.

²⁸ Lhotka, část obce Mokré, 4 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'46.755"N, 16°3'39.681"E.

No. 11

Dobříkovec [**Dobříkovec, Dobříkowitz**]²⁹

je vzdálen od Očelice [**Očelice, Očelitz**]³⁰ dobrou půl hodinu a od Přepych [**Přepychy, Přepych**]³¹ jednu a půl čtvrt hodiny. O této vsi není nic zvláštního k poznamenání kromě toho, že cesty v tomto okolí směřující k Opočnu [**Opočno, Opočno**]³², jsou dobré.

²⁹ Dobříkovec, část obce Opočno, 6 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°15'6.274"N, 16°6'13.508"E.

³⁰ Očelice, obec 4,5 km JZ od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°14'23.597"N, 16°4'2.068"E.

³¹ Přepychy, obec 3,5 km J od Opočna, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°14'8.809"N, 16°6'23.085"E.

³² Opočno, obec 4 km JZ od Dobrušky, okr. Rychnov nad Kněžnou. GPS: Loc: 50°16'0.173"N, 16°6'51.933"E.

6.1.2 Stabilní katastr

Stabilní katastr – popis pramene

Stabilní katastr z první poloviny 19. století a jeho reambulace ze druhé poloviny 19. století představoval velký zlom ve vyměřování pozemků, oceňování půdy i výpočtu daní. Nejen pro tyto účely, ale i pro poznání stavu krajiny v Čechách a dalších zemích rakouského císařství před i v průběhu procesu industrializace, patří mezi nejvýznamnější kartografická díla.¹⁷⁸

Vývoj katastru v českých zemích má velmi dlouhou historii. Berní rula popř. lánové rejstříky, tereziánský katastr, katastr josefský i tereziánsko-josefský plnily svůj účel vždy pouze na omezenou dobu, než byly novými pokusy o vyměření půdy odstraňovány chyby a nedostatky díla předcházejícího. První myšlenka pro celoplošné zaměření půdy na podkladě řádné mapy se objevila již za vlády Marie Terezie. Tato panovnice podpořila myšlenku Petra Kašpara Světeckého z Černčic o zaměření všech pozemků každé obce, vyhotovení mapy a odhadnutí čistého výnosu půdy podle kultur a jakostních tříd. Nařídila takovou měřickou zkoušku v některé z jejích menších zemí, nakonec však ze zpracovávání celé monarchie tímto způsobem sešlo. Hlavními nedostatky všech předcházejících katastrálních prací byly snahy o co nejlevnější postupy a především o co nejrychlejší dokončení díla. Ze všech těchto chyb se zhotovitelé stabilního katastru poučili.¹⁷⁹

Na počátku 19. století, když vládnoucí žezlo v habsburském rodě převzal František II. (od roku 1806 císař František I.), byl hospodářský stav v habsburských zemích již katastrofální, v důsledku četných válek byla ekonomika prakticky vyčerpána. Bylo potřeba řádně rozdělit půdu a vybírat spravedlivě pozemkovou daň, která znamenala možný přísun financí do státní pokladny. Dekretem z 2. srpna roku 1806 byly svěřeny práce na novém systému výpočtu pozemkové daně dvorské kanceláři. Její činnost nebyla nijak přínosná, proto v srpnu roku 1810 byla vytvořena samostatná Dvorská komise pro úpravu daně pozemkové.¹⁸⁰ Státní bankrot a vyhlášení všeobecného občanského zákoníku v roce 1811 také přípravným pracím spíše prospěly. Bankrot vedl k uvědomění, že je třeba vytvořit zcela nový systém výběru daní, než byl doposud užíván a občanský zákoník již obsahoval zásady, které měly na funkci katastru velký vliv. Např. že stavba je součástí pozemku nebo potřeba zápisu

¹⁷⁸ SEMOTANOVÁ E., Historická geografie, s. 44.

¹⁷⁹ KUCHAR K., Naše mapy, s. 92 a BUMBA JAN, České katastry od 11. do 21. století, Praha 2007, s. 51.

¹⁸⁰ BUMBA J., České katastry, s. 51.

do pozemkových knih při převodu vlastnictví nemovitostí.¹⁸¹ Přípravné práce komise probíhaly spíše utajovaně, z důvodu silného konzervatismu císaře raději její členové žádné novinky neprozrazovali. Pečlivě si prostudovali předešlá uskutečněná mapování včetně zahraničních. Inspirovali se také právě probíhajícím měřením v Lombardsko-benátském království, z něhož vznikl tzv. Milánský katastr. Ten byl ovšem prováděn pro každou obec zvlášť a nebylo možné zhotovit z něj jednotnou mapu pro celé území.¹⁸² Z josefského katastru komise převzala rozdělení země na katastrální obce, označení jednotlivých pozemků jako parcely, pro které měl být stanoven čistý výnos. Parcely již ale nebyly označovány topografickými čísly, ale čísla parcelními a pozemkové a stavební parcely byly číslovány ve dvou různých řadách. Rozlišovány byly také pozemky dani podrobené (zahrady, vinice, pole, pastviny, lesy, louky a tzv. parifikáty, což byly prostory využívané k jiným než zemědělským a lesnickým účelům – např. stavební místa, lomy, soukromé cesty apod.) a pozemky od daně osvobozené (neplodná půda, náměstí, veřejné cesty, budovy k užitku státu, nevyužívané rybníky apod.). Pro ověření správnosti metod a odstranění případných nedostatků bylo rozhodnuto prakticky zaměřit zkušební území v okolí Mödlingu u Vídně, včetně zaměření triangulační sítě. Aby komise získala svolení a hlavně dostatek pracovních sil pro triangulaci, počínala si velmi opatrně a pravděpodobně jako hlavní argument pro vysvětlení používala potřebu vojenského mapování.¹⁸³

Přípravné práce zahrnovaly převážně řešení technických otázek. Komise doporučila zhuštění trigonometrické sítě I. a II. řádu. Pro katastrální mapy mělo být na každé rakouské čtvereční míli (4000 x 4000 vídeňských sáhů) zachyceno 60 bodů, přičemž tři body určené matematicky (trigonometricky) a 57 bodů určených graficky, na měřicím stole. Stanoveno bylo i měřítko map na známých 1 : 2 880, které bylo určeno tím, že čtvercová plocha v terénu o výměře jednoho rakouského jitra* měla být na mapě zobrazena jako čtvercová plocha o straně jednoho palce. Další ze zásadních otázek byla volba způsobu zobrazení. Po inspiraci při měření v Bavorsku byla nakonec zvolena Cassiniho zobrazovací soustava v Soldnerově úpravě a jako referenční plocha Gaussova koule**. Protože obrazy poledníků a k nim kolmých rovnoběžek se na mapě zobrazují jako pravidelné čtverce, nazývá se toto zobrazení také čtvercovým. Od skutečného stavu, který by zobrazoval lichoběžníky, však dochází ke značnému zkreslení. Aby toto zkreslení bylo minimalizováno, bylo potřeba rozdělit celé území monarchie na několik pásů s vlastním souřadnicovým systémem. V rakouské části jich

¹⁸¹ <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

¹⁸² MAŠEK FRANTIŠEK, Pozemkový katastr, Praha 1948, s. 16.

¹⁸³ BUMBA J., České katastry, s. 52 - 53.

* jitra = 40 sáhů = 40x6 stop = 40x6x12 palců.

** terminologický slovník na <http://www.vugtk.cz/slovník/index.php>.

mělo být pět a v uherské dva. Na Čechy a Moravu připadly dva pásy. První s počátkem v bodě Gusterberg v Horních Rakousích (48° 02' 18,47" severní zeměpisné šířky a 31° 48' 15,05" východní zeměpisné délky) platil pro Čechy, pro Moravu druhý s počátkem ve věži dómu Sv. Štěpána ve Vídni (48° 12' 31,54" severní zeměpisné šířky a 34° 02' 27,32" východní zeměpisné délky). Jednotlivé pásy jsou také různě (nerovnoběžně) orientovány k severu, proto nelze jednotlivé čtvercové mapy přiložit k sobě a sestavit tak mapu rozsáhlejšího území.¹⁸⁴

Po několikaleté práci dvorské komise podepsal císař 23. prosince roku 1817 patent o pozemkové dani. Jím bylo nařízeno zhotovit katastr ve většině částí rakouské říše s výjimkou Uher, Sedmihradska, Vojvodiny, Banátu, Chorvatska a Slavonie. Dále také obsahuje několik hlavních zásad:

1. Pozemkové dani podléhají výnosy z pozemků, půdy a budov. Ta se vyměřuje podle ryzího výtěžku (čistý výnos), které se rozlišují podle kultur. Čistý výnos se určuje hospodářským vyměřováním a vřídováním parcel.
2. Měřické práce provedou školení zeměměřiči vojenského či civilního stavu. Pro každou obec se vytvoří jedna mapa, kde se všechny parcely zobrazí podle kultury, držitele a ohraničení v daném měřítku. Při vceňování pozemků bude přihlédnuto k povaze a poloze půdy.
3. Pověřené osoby a úřady zveřejní výsledky vyměřování pomocí oběžníků.
4. Výsledky měření a vceňování budou zájemcům oznámeny ještě před uložením daně a všichni dostanou možnost vznášení námitek a připomínek.
5. Změny v držitelích i jejich rozsahu jejich pozemku se budou evidovat tak, aby daň byla vždy vyměřována podle skutečného stavu.
6. Vyměřování bude probíhat po jednotlivých zemích, jejichž pořadí určuje panovník.

Organizace a postup prací byl tak pevně zakotven. Dne 24. února 1824 byla navíc vydána definitivní instrukce k provádění zemského vyměřování nařízeného patentem z 23. prosince 1817, v originále pak s názvem *Instruktion zur Ausführung der zum Behufe des 8-ten und 9-ten Paragraphes Patentes von 23. December 1817 angeordneten Landes-Vermessung*.¹⁸⁵

Teprve poté se mohlo začít se skutečnými pracemi v terénu. Na počátku byla ve čtyřech etapách vybudována triangulační katastrální síť – velká síť, malá síť, síť III. řádu a grafická triangulace. Veškeré práce vykonávali vojenští zeměměřiči na příkaz triangulační kanceláře generálního štábu pod velením plukovníka (později generála) Fallona. Poté se

¹⁸⁴ BUMBA J., České katastry, s. 54 - 56 i BOGUSZAK F., CÍSAŘ J., Vývoj mapového zobrazení, s. 47 - 49.

¹⁸⁵ BUMBA J., České katastry, s. 56 - 58.

činnost přesunula na vlastní vyměřování. Výše zmíněnou instrukcí bylo potvrzeno měřítko map v poměru 1 : 2 800 nebo v případě zachycení horských oblastí měřítko poloviční 1 : 5 760. Poloviční měřítko ale nebylo v Čechách, na Moravě ani ve Slezsku použito. Pro pozdější práce především v Uherských zemích a reambulaci zemí rakouských byla instrukce přepracována a s platností od roku 1865 mohla být města a cenná půda zobrazována i v měřítku 1 : 1 440 nebo 1 : 720. Protože základ stabilního katastru tvořily katastrální obce, bylo potřeba začít nejprve stanovením, vyměřením a popisem jejich hranic. Tyto práce prováděli nejzkušenější zeměměřiči pochůzkami v terénu společně se zástupci kraje nebo okresu, starosty a dvou osob z konkrétní obce. Popisovali hranice přesně tak, jak je viděli a jejich průběh graficky načrtli. Následně se zjišťovaly držebovní hranice uvnitř jednotlivých obcí. Zeměměřiči procházeli obec s několika zástupci a označovali hranice očíslovanými kolíky. U každé parcely bylo pak zjištěno domovní číslo, držitel, kultura, název trati a jiné místní názvy a zákonné vlastnictví pozemku. Jediným patrným problémem bylo časté zkomolování názvů v důsledku neznalosti českého jazyka německy mluvících zeměměřičů. Takto vznikla jedna z mnoha částí popisného elaborátu stabilního katastru. Ve vlastním měření se pak přistoupilo k detailům, jednotlivým pozemkům a předmětům na nich. Měření se provádělo metodou měřického stolu nebo měřením po obvodech nebo tzv. rajonem. K tomu byl od oka vytvářen i polní náčrt, který měl obsahovat hranice pozemků, očíslované kolíky a všechny ostatní údaje pro potřebu mapy. Z nich byly poté vyhotoveny indikační skici (viz níže). Samotné náčrty byly s ostatním materiálem uchovávány až do doby, dokud nedošlo k vyřešení námitek po měření. Při samotných pracích pomáhali zeměměřičům adjunkti a pomocníci, kteří nosili tyč s praporkem a označovali tak kolíky pro zaměření dioptrém. Složitější to bylo v zastavěných oblastech, kde byly zaměřeny například viditelné rohy jednotlivých staveb, a měřickým stolem určen obvod pozemku. Zeměměřič výsledky kontroloval opakovaným měřením a hotový mapový list zasílal ihned inspektorovi. Pro případné změny v případě špatného počasí si směl nechat pouze jeden hotový list. Při této práci byla zároveň vyhotovena i indikační skica, doplněna kopií originální mapy. Zapisovaly se do ní jména držitelů, domovní čísla, pojmenování honů a oměrné míry na budovách, vybarvovaly se pozemky podle druhu různými barvami, vyrýsovaly silněji hranice držby téhož majitele a červeně vyznačily revize inspektorů a revizorů.¹⁸⁶

V zimních měsících se prováděly kancelářské práce. Vypočítávaly se výměry parcel a mapy se kolorovaly a popisovaly. Na přesnost výpočtů se kladl zvláštní důraz, protože byly jedním ze základních faktů pro výpočet daně. Vybarvení jednotlivých listů bylo následující:

¹⁸⁶ BUMBA J., České katastry, s. 69 - 64 i BOGUSZAK F., CÍSAŘ J., Vývoj mapového zobrazení, s. 58 - 59.

budovy karmínově, ostatní stavby světle okrově, vodstvo modře, louky zeleně, lesy šedě. Nejdůležitější složkou popisu byla parcelní čísla, která se zapisovala černě – jako stavební parcela a červeně – jako parcela pozemková. Vznikla tak dvojí číselná řada, přičemž komunikace a vody se číslovaly naposled. Zrušená parcelní čísla (například v případě sloučení dvou pozemků apod.) zanikla a již nikdy nesměla být znovu použita. Do mapy byly dále vyznačeny kultury pozemků a další měřené předměty, pro něž byly zavedeny tzv. konvenční značky. Ty měly podobu dané věci a pro identifikaci sloužily velmi dobře. Nebylo zapomenuto ani na kopii originální mapy, která byly vyhotovena propíchnutím zajištěného papíru. Vznikly tak tzv. císařské povinné otisky.¹⁸⁷

Kromě samotné Dvorské komise pro úpravu daně pozemkové, která stála v čele, řídily mapovací práce i podřízené zemské komise jednotlivých zemí státu. V jejich čele stál zemský prezident a měřickou činnost vedlo její oddělení pro katastrální vyměřování, pod vedením zemského ředitele mapování. Ten se účastnil triangulace, popisu hranic, podával kontrolní zprávy a výkazy a vykonával některé revize. V každém kraji vznikla také krajská komise spolu s náměstkem ředitele mapování, která dohlížela na správnost vyměření hranic obcí i pozemků podle platných instrukcí. Po skončení všech prací prošel každý zeměměřič dané území znovu a porovnával indikační skicu se skutečným stavem za přítomnosti starosty obce a tří majitelů pozemků, kteří byli považováni za tzv. znalce místních poměrů. Nakonec všichni potvrdili správnost svým podpisem na zadní stranu skici společně s obecním razítkem. Všechny kontrolní práce pak vykonával inspektor. Po odstranění všech závad předával ověřené mapy náměstkovi ředitele mapování, který je dále posílal zemské komisi, po dodání map od alespoň jednoho celého inspektorátu daného kraje. Všechny osoby, které byly do uvedených prací zapojeny, byly vybírány velmi pečlivě a prošly odborným výcvikem. Z personálního hlediska nelze opominout také osobu archiváře, který se staral o všechny originální mapy včetně celého operátu v zemských mapových archivech, od jejich zavedení v roce 1822.¹⁸⁸

Celá tato první, měřická etapa stabilního katastru se prováděla postupně v jednotlivých zemích. Začala v roce 1817 v Dolních Rakousích a skončila v roce 1861 v Tyrolsku. Práce probíhaly nepřetržitě s výjimkou let 1831-1833. V Čechách trvaly dvanáct let, od 1826 do 1830 a 1837 – 1843. Na Moravě a ve Slezsku to bylo o rok méně, 1824 – 1830 a 1833 – 1835. Celkem bylo v našich zemích zaměřeno 12 691 katastrálních obcí zahrnujících 15 359 518

¹⁸⁷ BUMBA J., České katastry, s. 64 - 66.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 67 - 68.

parcel o rozloze celkem 79 328 km². Vyhotoveno bylo 49 967 mapových listů za cenu 3,8 milionů zlatých.¹⁸⁹

Druhá etapa zhotovení stabilního katastru spočívala ve stanovení podkladů pro určování daní, tedy zjištění výnosnosti jednotlivých pozemků. Tyto práce prováděli odhadní komisaři, pro větší území byly řízeny odhadní komisí v čele s inspektorem, již od roku 1827. Podle mapy znali druhy parcel, stejné kultury porovnávali a třídili je podle jakosti, odhadovali výnosy a přepočítávali je na peníze. Nakonec byl stanoven koeficient, který převáděl hrubý výnos z pozemků na výnos čistý, který byl zanesen do výkazu každé katastrální obce a zároveň do výkazu sumárního. Stejně jako u mapovacích prací bylo i zde ponecháno místo na reklamace.¹⁹⁰

Stabilní katastr vešel v Čechách v platnost v roce 1860, na Moravě a ve Slezsku již v roce 1851. Od té doby byl jedinou platnou evidencí pozemkové daně ve státě. Dílo by bylo dokonalé, kdyby i zde ovšem nepracoval nepříznivý faktor – čas. Protože oceňování pozemků v zemích probíhalo velmi dlouho, měnily se i hospodářské podmínky a tím se zvyšovaly výnosy jednotlivých pozemků. Země, které byly odhadovány naposledy (jedná se i o Čechy, až kolem roku 1860) byly tak oproti ostatním znevýhodněné a daněmi zatížené více. Také držby jednotlivých parcel procházely změnami, v důsledku probíhající industrializace se pozemky měnily, stavěly se nové komunikace, železniční tratě i nové budovy. Stabilní katastr tak začal chátrat a bylo potřeba vykonávat nová měření. Jako základ však zůstal stále v platnosti, pouze střídal názvy a byl veden podle novějších příslušných instrukcí.¹⁹¹

Mezi nimi byl například zákon z 24. května 1869, který nařizoval reambulaci katastru a jeho pravidelné revize. Od té doby se stabilnímu katastru začalo říkat katastr reambulovaný. Zeměměřiči a jim nápomocní příručí a diurnisté měli za úkol doplnit do mapy změny jednorázovým měřením, položeným na základech původního měření. Odhadní (vceňovací) komise potom měly provést nové všeobecné vceňování a vtřídění pozemků. Jednotlivé země byly pro tuto potřebu nově rozděleny na odhadní obvody, které zahrnovaly tzv. odhadní okresy. Reambulace trvala deset let, od roku 1869 do roku 1881. Změny byly vynášeny do otisku originální mapy rumělkou, indikační skici se opravovaly nebo byly vyhotoveny zcela nové. Kultury pozemků byly různě vybarveny, obvody tratí se červeně olemovaly a nová parcelní čísla pozemků, které se rozdělily, byla zapisována s lomítkem (původní číslo parcely/část). K tomu byly pořízeny i seznamy majitelů domů a pozemků v obci. Práce byly

¹⁸⁹ BUMBA J., České katastry, s. 68 i KOSTKOVÁ PAVLA, ŘÍMALOVÁ JITKA, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, 2. vydání, Praha 2007, s. 5.

¹⁹⁰ BOGUSZAK F., CÍSAŘ J., Vývoj mapového zobrazení, s. 55 i BUMBA J., České katastry, s. 69.

¹⁹¹ BUMBA J., České katastry, s. 69 - 70.

centrálně řízeny ministerstvem financí, které ovšem společně s podřízenými orgány (ústřední komise a zemské komise) zajišťovaly spíše administrativu. Veškeré kontrolní úkony padly na inspektora, který práci nestíhal a podléhal nátlaku jednotlivých složek na co nejrychlejší vyhotovení. I kvůli tomu vznikaly při reambulaci chyby a další nepřesnosti, takže jeho kvalita nebyla zdaleka taková, jako u původního měření.¹⁹²

V roce 1883 byl proto vydán zákon o evidenci katastru daně pozemkové, který katastru vtiskl nová pravidla:

1. udržování katastrálního operátu v souladu se skutečným a právním stavem, přitom byla upravena i pravidla vyšetřování změn a vyhotovování tzv. katastrálních geometrických plánů
2. povinnost ohlášení každé změny v katastru vlastníkem nemovitosti pod sankcí daňového znevýhodnění
3. soulad katastru s obsahem veřejných knih
4. pravidelná revize katastru každé tři roky¹⁹³

Od té doby se označoval jako katastr evidovaný a udržování stavu fungovalo lépe. Stejným zákonem byla také vybudována celá síť působišť evidenčních geometrů (v Čechách 53, na Moravě 30), která zanedlouho získala charakter pozemkového úřadu I. stolice.¹⁹⁴

V roce 1896 byla provedena v pořadí již pátá revize (revize pozemkového katastru 12. července 1896), která zahrnovala zaměření změněných hranic a druhů kultur pozemků. Jednalo se ovšem pouze o menší práce, větší problémy byly reambulací z roku 1869 již vyřešeny. Opravila spíše chyby při vceňování půdy, které vznikly v důsledku časové tísně při reambulaci. Tímto vyvrcholilo velkolepé dílo 19. století. Protože hospodářský i technický pokrok dále postupovaly, nemohl ani katastr ustrnout a vyvíjel se postupně až do dnešní podoby.¹⁹⁵

Operáty stabilního katastru

Stabilní katastr zahrnuje četné materiály, které lze rozčlenit podle několika hledisek. Operáty je možné rozdělit na triangulační, měřický a písemný.

Triangulační operát zahrnuje vše, co se týkalo prací na vybudování katastrální trigonometrické sítě I. až III. řádu, i grafické triangulace. Obsahuje zápisníky vodorovných úhlů a zemíých vzdáleností měřených na trigonometrických bodech, zápisníky triangulačních

¹⁹² BUMBA J., České katastry, s. 71 - 73 i MAŠEK F., Pozemkový katastr, s. 19.

¹⁹³ BUMBA J., České katastry, s. 75.

¹⁹⁴ MAŠEK F., Pozemkový katastr, s. 22.

¹⁹⁵ BUMBA J., České katastry, s. 78 - 79.

výpočtů a jejich výsledky, zobrazení triangulačních sítí I. a II. řádu z let 1825 – 1840 a listy grafické triangulace, včetně seznamu souřadnic a místopisu stanovisek měřického stolu.¹⁹⁶

Měřický operát se skládá z několika druhů map zhotovených při jednotlivých pracích.

- originální (evidenční) katastrální mapy v měřítku 1 : 2 880, ručně kreslené a vybarvené, pro Čechy 49 967 mapových listů, uložené v ÚAZK v Praze¹⁹⁷
- dva soubory otisků originálních map (tzv. císařské povinné otisky) z nichž jeden je ručně kolorovaný a byl určen jako povinný exemplář do vídeňského archivu, dnes uložené v ÚAZK v Praze.¹⁹⁸ Celý soubor tvoří 11 732 katastrálních map (pro Čechy 8 444, pro Moravu a Slezsko 3 288) na 46 732 mapových listech (pro Čechy 31 209, pro Moravu a Slezsko 15 523). Jednotlivé mapy mají různé rozměry, základní jsou ovšem míry 60 x 71,5 cm a jsou vytvořeny v měřítku 1 : 2 880. Mapy území Čech, které bylo v roce 1938 postoupeno Německé říši, v souboru chybí. Z důvodů archivní rozluky byly územně přiřčeny do Mnichova, Vídně a Katovic. Místo nich jsou mapy těchto oblastí nahrazeny mapami originálními – ty jsou vždy označeny zkratkou OR nebo ORBM.¹⁹⁹
- indikační skici – mapové podklady, které vznikaly přímo v terénu, určené k zakreslování změn, v měřítku 1 : 2 880. Jsou zakresleny na tvrdých čtvrtkách, které jsou vždy po několika spojeny. První částí je tzv. Parzellungs Croquis, zmenšený nákras katastru se souhrnem tratí označených parcelními čísly, názvem katastru a jeho příslušností do berního okresu. Zde jsou patrné i známky archivace – razítko a signatura. Následuje titulní list, který obsahuje název obce osad, enkláv. Vlastní pozemky a stavby jsou odlišeny barvami – kamenné a cihlové domy červeně, dřevěné žlutě, orná pole okrově, zahrady a louky tmavě zeleně, pastviny a lada světle zeleně, lesy tmavě šedě, rybníky a vodní toky modře, cesty hnědě a železnice růžově. Slovně jsou označena sídla (města, městečka, osady místní části), kaple, kostely, průmyslové podniky, doly, pomníky, rybníky, vodní toky apod. Nejvíce jsou ovšem pojmenované trati. Každá parcela zachycuje také jméno majitele a číslo. Pro všechny druhy slovního označení je užitý určitý druh písma. Po roce 1918 byla většina indikačních skic předána z ÚAZK do ústředního archivu české země,

¹⁹⁶ KOSTKOVÁ P., ŘÍMALOVÁ J., Ústřední archiv, s. 5.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 5 i http://archivnimapy.cuzk.cz/ISAR/Data/O_archivu_podrobneji.htm

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5499-1/5499-1-001_index.html.

dnes Národního archivu. Moravské jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně a slezské v Zemském archivu v Opavě.²⁰⁰

Písemný operát stabilního katastru zahrnuje materiály dvojího charakteru. Jsou to buď písemnosti, které vyjadřují vlastnické vztahy k půdě a její evidenci, a nebo operáty oceňovací. Zachované písemnosti lze také rozdělit na originál a duplikát stabilního katastru. Obě tyto části jsou jako dva samostatné archivní fondy uchovány v I. oddělení Národního archivu České republiky. Originál stabilního katastru obsahuje:

- protokol pozemkových parcel (všechny pozemky podle očíslování v indikační skice, údaje o majiteli, výměra, dluh)
- protokol stavebních parcel (jednotlivé domy podle popisných čísel, údaje o majiteli, druh budovy, výměra pozemku)
- abecední seznam majitelů (zachycení všech parcel, které majiteli patřily)
- výkaz o využití půdy (rozdělení pozemků dle druhů a využití)
- výpočetní protokol (výpočet rozlohy jednotlivých parcel)
- přílohy (záznamy majitelů proti výpočtům, námítky apod.)²⁰¹

Duplikát stabilního katastru vychází z originálu, obsahuje kopii protokolu pozemkových a stavebních parcel. Zahrnuje také další písemnosti z přípravných prací, protokoly o místních cenách zemědělských produktů, o výši sklizně, o nákladech a výdajích na obdělávání pozemku, o mzdách za zemědělské práce i spisy následné, zachycující změny v držbě půdy do 70. let 19. století. Jeho nejcennější částí je však tzv. katastrální oceňovací elaborát, který u jednotlivých obcí uvádí jeho geografickou polohu, klima, podrobné údaje o hospodářství a zemědělství, řemeslech i způsobu obživy obyvatelstva. Podrobně je tento elaborát prostudován na příkladu Opočna (viz níže).²⁰²

Součástí stabilního katastru byly také popisy hranic katastrálních obcí z let 1827 - 1843, které jsou v samostatném fondu rovněž uchovány v Národním archivu v Praze, Moravském zemském archivu v Brně a Zemském archivu v Opavě. Jak už bylo zmíněno výše, vyměření hranic katastrálních obcí bylo důležitým podkladem pro výpočet daní. Po zhotovení indikačních skic, kde byl stav hranic graficky zachycen, ztratily popisy svůj původní význam a sloužily jen k řešení sporů a námitek. Oddělily se proto ze souboru písemností stabilního katastru a existovaly samostatně. Jsou rozděleny podle katastrálních

²⁰⁰ Inventáře a katalogy Státního ústředního archivu v Praze, KŘEPELKOVÁ A., DAVID K., ČÁNOVÁ ELIŠKA, Indikační skizzy díl I. Berounsko - Hradecko 1826 - 1843 (1879), Praha 1960, s. III.

²⁰¹ <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

²⁰² Tamtéž i CHALUPA ALEŠ, Zemské katastry, In: Acta regionalia - Sborník vlastivědných prací, Praha 1965, s. 117 - 118.

obcí a ke každé z nich obsahují prozatímní a definitivní popis hranic, společně s grafickým náčrtkem (bez měřítka, zahrnující však i nejdůležitější orientační prvky). Nejprve jsou v nich uvedeny sousední obce a popsány přesné výchozí body popisu hranice, označené jako trojnásobný mezník nebo trojnásobný kámen. Poté jsou ve směru hodinových ručiček popsány od jednoho mezníku k dalšímu. Definitivní popisy uvádějí navíc ještě délku obce od severu k jihu a šířku od východu k západu a u jednotlivých hranic také čísla pozemků se jmény jejich držitelů. Všechny části byly podepsány příslušným geometrem. Pokud došlo k nějakým změnám, byly vypracovány nové protokoly, které byly ke spisům připojeny.²⁰³

Ke stabilnímu katastru také patří tzv. modré aršky, které jsou výsledkem reambulace katastru v letech 1879 – 1882 (1883). Tvoří doplnění a opravení údajů stabilního katastru a jsou uloženy v Národním archivu v Praze.²⁰⁴

Stabilní katastr se všemi svými částmi tvoří opravdu velkolepé dílo. Může být využit pro studium mnoha otázek – hospodářských, zemědělských, ekonomických, ale i historických, topografických či kartografických. I přes jeho dobrou dostupnost v archivech (nebo u map i přes webovou aplikaci www.archivnimapy.cuzk.cz) je stále poměrně málo užívaným a probádaným pramenem. Ve svých publikacích a článcích se o něm zmínili: František Boguszak a Jan Císař, Karel Kuchař, František Mašek, Aleš Chalupa, Eva Semotanová a další. Ze studia hospodářství a zemědělství, zejména v tabelárních přehledech oceňovacích operátů, vznikly dva objemné články Vladimíra Kůše²⁰⁵, měřické operáty katastru zase rozebral ve své disertační práci Pavel Cafourek.²⁰⁶

²⁰³ Inventáře a katalogy Státního ústředního archivu v Praze, LIŠKOVÁ MARIE, Popisy katastrálních hranic obcí 1827 - dosud, Praha 1965, s. I - III.

a <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

²⁰⁴ <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

²⁰⁵ KŮŠ VLADIMÍR, Obraz průmyslu v Čechách v polovině 19. století ve světle oceňovacího operátu stabilního katastru, In: Hospodářské dějiny 19, Praha 1991, s. 139 – 288 a Týž, Obraz zemědělství v Čechách v polovině 19. století ve světle oceňovacího operátu, Praha 1988, 2. vyd.

²⁰⁶ CAFOUREK PAVEL, Stabilní katastr českých zemí a jeho měřické operáty, Praha 1967.

Město Opočno v operátech stabilního katastru

Stabilní katastr představuje nezanedbatelné dílo 19. století. Díky svým mnohým písemným i kartografickým operátům může pomoci zrekonstruovat krajinu a podat podrobné informace o topografii jednotlivých lokalit v tomto období. V této kapitole se pokusím vyzdvihnout jeho důležitost a přínos pro východočeské město Opočno.

Opočno ve stabilním katastru tvoří samostatnou katastrální obec, proto pro něj lze vyhledat celý svazek písemných dokumentů i samostatné mapy. Bylo označeno identifikačním číslem oblasti 5499 – 1 (Čechy) a bylo zmapováno v roce 1840.

Mapy stabilního katastru

Nejdůležitějšími a nejvyužívanějšími mapami ze stabilního katastru jsou indikační skici a císařské povinné otisky. Indikační skici vznikaly zakreslováním vyměřených pozemků a krajinných objektů přímo v terénu, jsou v nich také zachycovány i změny od původního zaměřovaného stavu. Pro město Opočno je rovněž zachována indikační skica, která je uložena v I. oddělení Národního archivu na třídě Milady Horákové v Praze pod inventárním číslem 325 se zkratkou Hradeckého kraje „Hr.“. V současné době je zpřístupňována v elektronické podobě. Skládá se z 29 částí, zhotovených na tvrdých čtvrtkách.

První je tzv. Parzellungs Croquis a tvoří ho zmenšený nákres katastru na souřadnicové mřížce s vyznačením trigonometrické sítě, jmény sousedních obcí a rozdělením katastru na jednotlivé trati, označenými písmeny od A do N. Vedle je zobrazena tabulka s jejich názvy a počty parcel, označených parcelními čísly. Je pojmenován „Parzellen Ausweis“ a obsahuje i celkový počet parcel Opočna – 1642. List také uvádí příslušnost Opočna do Královehradeckého kraje a berního okresu Opočno. Druhá z částí indikační skici má náplň titulního listu. Obsahuje titul *N. I. Stadt Opotschno böhmisch Opočno in Böhmen Königgrätzer Kreis* a rok 1840. V levém horním rohu je uveden údaj o sekci a berním okresu „C.C. XIX. 12. Sect. di et dh, Steuerbez. Opotschno.“, v pravém horním rohu je udána příslušnost ke třetímu inspektorátu. Při dolním okraji listu se objevují údaje o zhotovení, reambulaci a sepsání v následujícím znění: „Verfasst vom Adjuct 2ter Cl: Franz Häusler“, „Reambulirt der Aufnehmer“ a „Aufgenommen vom Parthiefüh. Wilhelm Löschner“. Na dalších listech je již zobrazena samotná mapa, ovšem na reverzu třetího listu je podána informace o správném vyhotovení „Die in dieser 4 Blätter bestehenden Skitze eingezeichnete Indication ist im Beiseyen der Gefertigten an Ort und Stette durchgegangen und richtig

geseiden worden. Opotschno 25. September 1840.“ stvrzená podpisem komisaře Petera Markowského a dalších osob.

Mapa Opočna je kolorovaná podle předpisu (viz výše), popsaná místními názvy tratí, parcelními čísly obou řad (černě a červeně) a jmen jejich majitelů. Mnohé poznámky obyčejnou tužkou značí zachycení změn, ke kterým skica rovněž sloužila. Slovní popis se objevuje u Zlatého potoka, rybníku Broumar a cest, u kterých je uvedeno kam směřují (př. opouští-li cesta katastr obce, je u ní uvedeno např. „nach Trnow“ – do Trnova apod.). Do katastru obce spadá i rozsáhlá Obora, na níž lze vidět i náznak symbolu stromku v zalesněných oblastech. Ten je na šedém podkladě vynesena černou barvou.

Na studium přesnějšího stavu obce se zaměřím u další z map stabilního katastru – císařského povinného otisku (mapa č. 7), protože na indikační skice není zachyceno nejdůležitější území obce, kterým je jeho samotné centrum. Historické jádro města, společně se zámekem, je na skice vynecháno patrně z vojenských důvodů. Části obsahující hradby, opevnění apod. byly utajované. Mapy stabilního katastru vznikaly primárně pro daňové (veřejné) účely, a proto se tato místa nesměla zakreslovat a je pro jejich účely odtajňovat.²⁰⁷

Císařské povinné otisky mají stejně jako většina dnešních map legendu, která vysvětluje zkratky, symboly, značky a barvy, které jsou v mapách použity. Na příkladu Opočna objasním některé z nich. Mapa Opočna se skládá ze sedmi listů. V levé dolní části čtvrtého listu je uveden titul *Stadt Opotschno (Opočno) in Böhmen Königgrätzer Kreis, Bezirk Opotschno, 1840, Lith J.Morerette u Winter E 1844*. Pod ním se nachází grafické měřítko představující 200 sáhů a malý náčrtek obvodu katastru s vyznačením kladu listů. Mapy jsou kolorované – barevná škála je zde opravdu široká. Velké plochy zaujímají lesy, které jsou vyznačeny tmavě šedou barvou, louky, zahrady, pastviny a sady v různých odstínech zelené, přičemž zahrady a sady mají většinou barvu tmavší. Rybníky a vodní toky jsou znázorněny modře, pole a orná půda okrově, v barvě podkladu zůstávají nezastavěná prostranství jako například náměstí. Hněď jsou vybarveny cesty i stezky. Samotné stavby a budovy se rozdělují na dva druhy. Dřevěné budovy jsou zakresleny žlutě a kamenné nebo zděné různými odstíny červené. V mapách se nachází ovšem i dřevěné stavby se zděnou podezdívkou, které byly zobrazeny červeně. Nejpodstatnějším hlediskem je patrně riziko vzniku a šíření požáru – tedy červené jsou stavby bezpečnější.²⁰⁸ Po jedné straně jsou obrysy jednotlivých domů vytaženy tučně, což značí vchod či průčelí. Sytost červené barvy je

²⁰⁷ http://archivnimapy.cuzk.cz/skici/skici/HRA/HRA325018400/HRA325018400_index.html.

²⁰⁸ ŠKABRADA JIŘÍ, K problematice barevného rozlišení vesnických staveb na mapách stabilního katastru v Čechách, In: Památky a příroda, Praha 1984, s. 199 - 206.

ovlivněna významností budovy – tmavší jsou významnější a důležité stavby – což je v případě Opočna zámek, kostely, klášter a zbytek hradební zdi.²⁰⁹

Kromě barevného rozlišení se v mapě nacházejí i mnohé symboly, značky i šrafování. Typické a také v Opočně k nalezení jsou symboly stromů – listnaté stromy na tmavě zeleném, šikmo šrafovaném podkladě reprezentují ovocné zahrady (Obst Garten). Těch najdeme na mapě Opočna nespočet – největší je asi zahrada u kláštera, u Hřbitovního kostela Panny Marie nebo podél potoka směrem k Broumaru, menší potom náleží téměř ke každé stavbě v centru obce. Oblast zámecké zahrady u letohrádku je znázorněna světle zelenou barvou protkanou krátkými vytečkovanými linkami, které označují mokré louky. Na nich se vyskytují listnaté stromky, které jsou navíc rozlišeny podle vzrůstu. Ve stráni směrem k potoku jsou již hustší listnaté lesy, vymalované na šedém podkladu, stejně tak v tmavě šedé je zobrazena i celá Obora. Motivy stromků se ale objevují i podél četných cest, reprezentující tamní stromořadí. Jsou opravdu velmi propracované, podrobně vykreslené, nezjednodušené ani pro rychlejší zakreslení.²¹⁰

Vody jsou na mapě rozpoznatelné velmi dobře. Zlatý potok je zobrazen modrou barvou, v údolí zámeckého parku jsou vidět již oba rybníky i náhon k bývalému mlýnu, který je v podobě vyschlé zasypané strouhy v parku k vidění i dnes. Mezi ním a samotným potokem je prostor vyplněn mokrou loukou. Na potoce nejsou zapomenuty ani mosty a lávky, které jsou nakresleny symbolem, který tyto stavby na první pohled reprezentuje, někdy i s pilíři. Jsou rozděleny opět na dřevěné (žlutě), např. v parku mezi oběma rybníky, kamenné (červeně), tj. přes silnici na Semechnice, a větším obrázkem je zobrazen hlavní most s kamennými pilíři u bývalého mlýna. Menšími černými symboly jsou označeny i malé lávky. V oblasti dnešního Švamberka, kde je koryto potoka velmi rozšířené a jeví se skoro jako další rybník, je velkou šipkou naznačen směr toku. Velký rybník Broumar na mapě samozřejmě také nechybí. Na druhém břehu potoka v oblasti zámeckého parku směrem k Oboře lze nalézt také dva kamenolomy. V těchto lokalitách jsou dnes k vidění zbytky skal. Co se týče jednotlivých staveb, je na první pohled patrné, že se v Opočně vyskytovalo více bezpečnějších, tedy kamenných či zděných budov. Dřevěných je méně, ale některé jsou k nalezení v oblasti Švamberka a dnešní Liš'oviny. Na půdorysu letohrádku je trojúhelníkovou značkou s kolečkem uvnitř vyznačen i triangulační bod. Lokality Podzámčí

²⁰⁹ http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5499-1/5499-1-005_index.html a legenda.

²¹⁰ Tamtéž a <http://www.mza.cz/indikacniskici/> a PODZIMKOVÁ JARMILA, Historické mapy obcí a pozemkové úpravy v českých zemích, Praha 1994, s. 19 - 20.

a Vodětín, které spadají pod Opočno jak administrativně, tak katastrálně, jsou na mapě rovněž dobře zachyceny.²¹¹

Mapa je vybavena také četnými popisy. Všechny parcely jsou označeny parcelními čísly – černě jsou popsány stavební parcely, červeně pozemkové parcely. Červená čísla na objektech nebo v jejich blízkosti značí čísla domů. Ostatní popisy jsou již všechny vyhotoveny černě a velikostí písma se rozlišují se podle důležitosti. Hůlkovým tučným písmem jsou za hranicemi obce uvedeny názvy obcí sousedních. Samotné Opočno je nadepsáno tučným menším tiskacím písmem v němčině (Opotschno), podobně jako Vodětín (Vodetjn) a Podzámčí (Podzamek), kde je jeho velikost ještě o něco menší. Takto jsou zachyceny i další stavby – např. kostely, Mariánský sloup na dnešním Kupkově náměstí, ovčín. Ostatní pomístní názvy jsou uvedeny písmem psacím. Jedná se hlavně o velká označení místních tratí (Za Dworska, Podwinicka, K Wodotocy, Worzechowa, Podwinicka, Wodetinska, Antoniska, Nowohospodska, Braumarska, Czanezcza, Oborska, Semechnicka, Podkostelska), název Zlatý potok, rybník Broumar nebo Obora.* Zajímavé jsou ještě popisy doplněné možná později, obyčejnou tužkou, které označují spíše nezastavěná prostranství. Mezi ně v Opočně patří – Střelnice, Legon (hospodářský dvůr), Rybárna, ostrov na Broumaru, mlýn u Broumaru, ptáčnice (ve 20. století to byla pila).** Na mnohých parcelách se také objevují zkratky – W. (Weiden – pastviny), G. W. (Gemeide Weiden – obecní pastviny), A. (Acker – pole), Oede (neplodná půda). Stejně jako u indikačních skic se v císařských otiscích nacházejí i popisy cest, které opouštějí katastr obce. U Opočna jsou označeny cesty: von Mezeritsch, von Pohorz, nach Gross Pulitz (dvě cesty směřující přes pole), nach Dobruschka, von Opotschno (krátká cesta u ovčína), nach Podbrzezy, von Jilowitz, von Tschanka (dvě cesty, jedna vedoucí z Vodětína, druhá podél obory – v místě dnešní hlavní silnice), von Ottschelitz, nach Przepich (dvě cesty), nach Semechnitz (tři cesty-jedna podél Broumaru, tak jak je tam dnes, druhá z lokality Švamberk přes pole, třetí podél hranice obory), nach Trnow, nach Zahornitz (jsou také dvě cesty, obě vedoucí podél hranice obory). Zajímavý je ještě popisek „Feldweg“ (polní cesta), na kterou se některé cesty mění. Na mapě

²¹¹ http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5499-1/5499-1-002_index.html.

* Pro srovnání: Oproti tereziánskému a josefskému katastru je v katastru stabilním velice málo pomístních jmen, některá bývají i mnohdy jazykově nesprávná. In: OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ LIBUŠE A KOL., Pomístní jména v Čechách, Praha, 1995, s. 23.

** existuje soupis místních a pomístních názvů Opočna spolu s uvedením jejich lokalizace RATHOUSKÝ VÁCLAV, LIKOVSKÝ ZBYNĚK, Místní a pomístní jména Opočna, In: Orlické hory a Podorlicko. Sborník vlastivědných prací, Rychnov nad Kněžnou, Muzeum a galerie Orlických hor 12, 2003, s. 131 - 177.

najdeme tyto poznámky dvě – první je cesta ze Švamberka podél zdi zámeckého parku směrem k Oboře, na druhou se mění cesta obcházející oboru po její jižní straně.²¹²

Císařské povinné otisky jsou velmi podrobné a detailně propracované. Kromě již zmíněných symbolů stromků v nich není zapomenuto ani na sochy (např. na dnešním Trčkově náměstí před zámekem), kašny (na obou opočenských náměstích, přičemž kašna na dnešním Kupkově náměstí je vybarvená červeně, což znamená, že byla kamenná), schody vedoucí od nádvoří zámku do parku a podobné ozdobné prvky města.²¹³ Při jejich zkoumání lze získat mnohé informace o městě a jeho struktuře v polovině 18. století. Nákras zástavby je velmi přesný, většina staveb existuje dodnes. Ostatní na mapě zobrazené pozemky jsou využitelné i při studiu historického land-use, tzn. jak byla krajina ve městě i okolí využívána pro zemědělství a hospodářství. Protože stabilní katastr vznikal pro účely zhodnocení pozemků kvůli výběru daní, jeho mapy by se dnes nazvaly mapami katastrálními, jejichž jedinou nevýhodou je absence výškopisu. Přesto pro studium dějin a vývoje města představuje nepřekonatelný pramen z tohoto období.

Písemný operát stabilního katastru se zaměřením na katastrální oceňovací elaborát

Vedle map reprezentuje stabilní katastr velmi bohatý písemný materiál. K městu Opočno je dochován soubor originálu i duplikátu, uložený v Národním archivu České republiky. Originál stabilního katastru obsahuje 11 částí s četnými tabulkami. Jsou to:

1. Original Bau Parzellen Protocoll der Gemeinde Stadt Opotschno böhmisch Opočno (protokol stavebních parcel), 1840
2. Original Grund Parzellen Protocoll der Gemeinde Stadt Opotschno böhmisch Opočno (protokol pozemkových parcel), 1840
3. Ausweis über die Benutzung des Bodens für die Gemeinde Opotschno (výkaz o využití půdy)
4. Hausverzeichniss aller in obriger Steuergemeinde vorkommenden Hausbesitzer (soupis vlastníků domů)
5. Berechnung Protocoll der Gemeinde Stadt Opotschno (výpočetní protokol)
6. Alphabetisches Verzeichniss der Gemeinde Opotschno (abecední soupis majitelů v obci)
7. Original Verzeichniss der gelöschten Parzellen in der Gemeinde Opotschno (soupis vymazaných parcel)

²¹² http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5499-1/5499-1-005_index.html a legenda a <http://www.mza.cz/indikacniskici/> a PODZIMKOVÁ J., Historické mapy, s. 20.

²¹³ http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5499-1/5499-1-005_index.html a legenda.

8. Verzeichniss der in der Steuergemeinde Opotschno, von den einzelnen Besitzern vorgebrachten Einsprüche gegen die ihnen mitgetheilten Ansätze der Vermessung, welche im Wege der Lokaluntersuchung zu berichtigen sind. (soupis námitek vlastníků)
9. Ausweis über die im Jahre 1879 im Grundsteuer-Objecte in der Steuergemeinde Opotschno aufgenommenen Aenderungen und der hiernach entfallenden Vertheilung und Zuwachses und Abfalles an dem Reinetrage (výkaz o změnách)
10. Výtah z odhadní sady pro všeobecný kataster, aby dle nejvyššího patentu od 23. prosince 1817 § 16 dovolené, a v oběžném nařízení od... blíže poznamenané odvolání a stížnost proti této sadě zavést mohla
11. Duplikat Verzeichniss der gelöschten Parzellen in der Gemeinde Opotschno (duplikát soupisu vymazaných parcel – měl by správně patřit k materiálům duplikátu)

Z tohoto materiálu lze pochopitelně získat mnoho informací o držbě půdy na území Opočna, povědomí o osobách s větším vlastnictvím, které v Opočně žily apod. Více poznatků k vlastní topografii města se v něm ovšem nenalézá.²¹⁴

Pro lepší orientaci v okolní krajině, zachycení rozlohy města i se všemi nezastavěnými pozemky může pomoci svazek popisu hranic. Popis hranic Opočna zahrnuje prozatímní a definitivní popis průběhu hranic se sousedními obcemi – Dobříkovec, Čánka, Mokré, České Meziříčí, Pohoří, Pulice, Semechnice, Záhornice a Přepychy. Obsahuje také grafický náčrtek hranic. Zajímavostí je, že právě v definitivním popisu jsou některé části červeně přeškrtnuty a jsou nahrazeny čtyřmi dodatky z let 1940 a 1943. Konkrétně se jedná o průběh hranic s obcí Mokré, České Meziříčí, Čánka a Semechnice.²¹⁵

Písemný materiál doplňuje ještě duplikát stabilního katastru. Duplikát obsahuje totéž co originál, ale navíc je doplněn dalšími výkazy hodnotícími bonitu půdy a výnosy jednotlivých pozemků. Jeho součástí je např. protokol o druzích půdy, který zachycuje pole či zalesněné pozemky, o nichž podává podrobnější popis. Za nejcennější část duplikátu a z topografického hlediska nejpřínosnější je považován tzv. katastrální oceňovací elaborát.²¹⁶

Katastrální oceňovací elaborát (Catastral Schätzungs-Elaborat) představuje nejvšestrannější popis obce pro první polovinu 19. století. Pro všechny obce má stejnou strukturu, protože je vyhotoven formou dotazníku. Skládá se ze čtrnácti paragrafů.

Paragraf č. 1 zachycuje topografickou polohu obce, terén, klima, rozlohu, obecní části a jejich vzdálenosti, polohu jednotlivých druhů kultur, jména obcí s nejbližším okresním

²¹⁴ NA ČR, SK fond č. 56, inv. č. 3067, sg. Hr 325, Opočno.

²¹⁵ NA ČR, PH fond č. 58, inv. č. 3032, č. kt. 202, Opočno.

²¹⁶ NA ČR, SK-dupl fond č. 57, inv. č. 4020, č. kt. 1788, Opočno.

soudem, obecním úřadem a farou, školy a památníky v obci. Katastrální obec Opočno zasazuje do severovýchodní části Čech, patřící Královehradeckému a dříve i Jičínskému kraji. Město leží od Hradce Králové dvě míle na severovýchod a čtvrt míle jihozápadně od Nového Města nad Metují, na obchodní cestě z Dobrušky do Třebechovic. Jižní částí obce protéká Zlatý potok. Terén je zde z části kopcovitý, z části rovinatý, s mírnými údolími. Klima, které působí na produkci zemědělství, se v této oblasti nezdá příliš mírné, ať už kvůli některým vyvýšeným pozemkům nebo kvůli nížinám s protékajícím potokem. Rozloha této katastrální obce byla po dokončení vyměřování v roce 1840 stanovena na 1683 jiter a 1115 čtverečních sáhů*. Skládá se z opevněného městečka Opočno, které se nachází při východní hranici, obdělávaná pole jsou vzdálená asi tři čtvrtě hodiny cesty. Ohledně druhů pozemků informuje o mnohých zahradách bezprostředně u obytných domů, kde obdělávaná půda postačí pro vlastní domácí hospodaření. Mimo město jsou pole rozšířena na jihovýchodě a na severu. Louky se nacházejí převážně v západní oblasti u města, jejich východní části jsou nejlepší pro pastvu. Východní část katastru pokrývají zase lesy. Západně i východně od města jsou úrodná pole s ovocnými stromy. Obecní úřad, fara, škola i farní škola pro Opočno se nacházejí přímo ve městě. V poslední části tohoto paragrafu je popsána historie města s hradem-zámekem.²¹⁷

Paragraf č. 2 popisuje hranice obce. V případě Opočna obsahuje jen stručnou větu, že Opočno hraničí na severu s Pohořím a Pulicemi (zde použit název Gross Pulitz), na východě se Semečnicemi a Záhornicí, na jihu s Přepychy a na západě s Čánkou, Mokřým a Českým Meziříčím.²¹⁸

Paragraf č. 3 se zabývá obyvatelstvem. Nejprve podává údaje o počtu obyvatel v roce 1850. V Opočně v té době žilo celkem 1580 osob, z toho 749 mužů a 831 žen. 449 osob tvoří společné domácnosti a 244 bydlí ve společných domech. 328 jich je zaměstnaných výlučně v zemědělství, 54 v řemesle, 46 osob patří do obou skupin a 21 osob nepracuje v žádném z těchto oborů. Samostatný odstavec je věnován obživě obyvatelstva a popisuje, že v Opočně se lidé nejvíce stravovali masovými pokrmy společně se zeleninou (brambory, zelí, řepa) ale také kroupami. Pili zpravidla pivo a vodu. Je zde uvedeno také, že v neděli, o svátcích a významných příležitostech si dopřáli hovězí maso či jinou pečení a k pití víno. Poslední poznámka tohoto paragrafu je o služebnictvu, čeledi v obci, která v Opočně nebyla, protože dotazník je v tomto případě nevyplněný.²¹⁹

* rakouské jitro se rovná 0,5755 ha, vídeňský čtvereční sáh se rovná 3,597 m², v přepočtu celkem cca 968,97 ha, In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 61 a 84.

²¹⁷ NA ČR, SK-dupl fond č. 57, inv. č. 4020, č. kt. 1788, Opočno.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž.

Paragraf č. 4 informuje o stavu dobytka, vyjmenovává jeho druhy (koně, hovězí dobytek, ovce, kozy, vepře), čím jsou krmeni a k jakému užitku se chovají.

Paragraf č. 5 se zaměřuje na vodstvo. Zlatý potok přitéká z východního směru od obce Semechnice, zalévá před lety vypuštěný rybník, protéká městem, hodně se kroutí a vysílá mnoho malých pramenů do vpravo ležících obcí Čánka, Meziříčí a na severu k Pohoří, které se ale u obce České Meziříčí spojují. Tento potok slouží k provozu tří mlýnů a k zavodňování luk. Opatřuje sice pro obec nevypočitatelný užitek, při záplavách ale představuje nemalé škody.²²⁰

Paragraf č. 6 popisuje silnice a cesty. Opočno protíná tzv. Commerzialstrasse, která propojuje Hradec Králové s Opočnem, Dobruškou a Novým Městem. Do Opočna vede od obce Čánka a dále pokračuje západním směrem do Dobrušky. Je dobře sjízdná. Dále je zde několik ne mnoho významných cest sloužících jen pro komunikaci především s okolními hospodářskými statky, které jsou v docela dobrém stavu.²²¹

Paragraf č. 7 se zabývá konáním trhů. Trhy se v nejbližším okolí Opočna konají v Dobrušce a v Novém Městě. Vzdálenost z Opočna do Dobrušky i do Nového Města je čtvrt hodiny. Místní producenti jezdí se svými výrobky i plodinami obvykle na trh do Dobrušky, zde se trh koná vždy v úterý, v Novém Městě v sobotu. Dojet tam lze po zmíněné Commerzialstrasse.²²²

Paragraf č. 8 obsahuje tabulku obdělávaných a neobdělávaných pozemků rozdělených do tří kategorií na obdělávané – celkem 1380 jiter a 117 čtverečních sáhů (cca 794,23 ha), pro prvovýrobu ještě využitelné – celkem 46 jiter a čtverečních 1111 sáhů (cca 26,87 ha) a pro prvovýrobu nevyužitelné – celkem 56 jiter a 1485 čtverečních sáhů (cca 32,76 ha).

Paragraf č. 9 vyjmenovává plodiny, které se pěstují a získávají z pozemků v okolí Opočna. Na polích – pšenice, kukuřice, ječmen, brambory, hrách a další smíšené plodiny, na loukách a pastvinách - seno, na zahradách – jablka, hrušky, švestky, třešně, v lesích - různé druhy dřeva. Nejvíce se v této době zvyšovalo množství pěstované kukuřice a naopak klesal počet vypěstovaných brambor.²²³

Paragraf č. 10 je poměrně obsáhlý a zabývá se stavem jednotlivých půdních kultur (nejhospodárnější jsou pole, zahrady jsem nejvyužívanější pro pěstování ovocných stromků apod.), překážkami ve vylepšování jejich stavu, poměry jednotlivých kultur k sobě navzájem,

²²⁰ NA ČR, SK-dupl fond č. 57, inv. č. 4020, č. kt. 1788, Opočno.

²²¹ Tamtéž.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž.

poměry stavu dobytka a řemeslníků k velikosti hospodářství, používanými hospodářskými stroji, dobou obdělávání a žní.²²⁴

Paragraf č. 11 řeší kvalitu produktů. Pšenice, kukuřice, ječmen, brambory a další podobné plodiny se zde pěstují v té nejlepší kvalitě. Střední kvalitu reprezentuje hrách, cukrová řepa, vikev, řepka. Většina těchto plodin pokrývá vlastní potřebu jednotlivých usedlostí, nedostatek se projevuje v zásobách dřeva, prosa nebo zelí. Brambory jsou dobrými produkty pro prodej na trhu.²²⁵

Paragraf č. 12 rozlišuje typy pozemkového vlastnictví v Opočně. Všechny pozemky nacházející se v Opočně jsou neoddělitelné od domů, které na nich stojí. Hospodářský statek, včetně Obory s 1560 jitry (897,78 ha) stavebních parcel, patří k hospodářským korporacím. Zámek, panský dům, jízdná a letohrádek jsou v majetku rodu Colloredo-Mansfeldů. V Opočně je také 60 vlastníků domů bez vlastního pozemku.²²⁶

Paragraf č. 13 shrnuje typy staveb ve městě a jejich stav. Druhy obytných i hospodářských staveb jsou typickým příkladem městských budov, mají daleko ke stavební nezpůsobilosti. Mají prostorné místnosti, jsou pro obyvatele pohodlné. Jen několik málo staveb vybudovaných ze dřeva se skládá z úzkých pokojů s malými okny, které propouštějí málo čerstvého vzduchu. Hospodářské stavby jsou postaveny zejména z kamene. Stav staveb je ve většině případů dobrý, místy průměrný a jen u několika staveb špatný. Také je zde uvedena tabulka, která rozděluje všech 244 opočenských staveb podle stavebního materiálu, pokrývačského materiálu a způsobu pojištění.²²⁷

Paragraf č. 14 shrnuje průmysl a řemesla v této oblasti. Zmiňuje se o pivovaru, mlýnech.²²⁸

Z uvedeného výčtu všech paragrafů katastrálního oceňovacího elaborátu lze vyčíst informace k poloze i charakteru města Opočna z mnohých hledisek. Je možné tak porovnávat Opočno s dalšími městy, se současným stavem jeho pozemků nebo zpracovávat podrobné přehledy využití půdy pro větší územní celky a v časovém vývoji. Opět ani tento elaborát není dostatečně doceněný, není mnoho probádaný. Potíže může činit zběžný kurent (německá novogotická kurzíva), kterým jsou jednotlivé předtištěné rubriky vyplněny, nebo náročnost dohledání operátu pro velké množství materiálu, které je ke každé obci dochováno.

²²⁴ NA ČR, SK-dupl fond č. 57, inv. č. 4020, č. kt. 1788, Opočno.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

Porovnání textu s mapou

Vzhledem k množství a různorodosti písemného materiálu nelze tyto dva operáty stabilního katastru zcela plnohodnotně porovnávat. Mapa zobrazuje elementy, které jsou vizuálně uchopitelné - stavby a jiné objekty, krajinné prvky a druhy půdy. Písemný operát stabilního katastru ale zahrnuje protokoly s vypočtenými výnosy pozemků, četnosti zvířat a plodin, tedy údaje, zjištěné analýzou stavu hospodářství dané obce. V případě katastrálního oceňovacího elaborátu lze s katastrální mapou porovnat části věnované rozdělení půdy na různé druhy pozemků, silnice a cesty nebo vodstvo. Informace se v nich nijak neodlišují, ale je zcela jasné, že mapa zachycuje mnohem více. Např. u uvedeného Zlatého potoka je v mapě vidět jeho rozčlenění, směr toku, náhon k mlýnu i mosty přes něj, ale z popisu je pouze patrné, že Zlatý potok Opočnem protékal, odkud a kudy - v mírném údolí. Cesty text nezmiňuje nijak konkrétně, v mapě jsou, jak jsem již uvedla, zakresleny spolu s popisem do které obce vedou. Text ale kvůli významu strategickému a především obchodnímu spojení zmiňuje tzv. Commerzialstrasse. V mapě její směr z Čánky a na Dobrušku zachycen je, ale že jde o takto významnou silnici zjistit nelze.

Pozemky katastrální obce jsou podle svých kultur znázorněny i obrazem – z mapy podle legendy lze určit, zda to byla zahrada, sad, les, nebo pozemek stavební. Při mechanickém spočítání jejich výskytu v mapě by se mělo dojít k číslům uvedeným v protokolech. Ty zase naopak poskytují upřesnění účelu daného pozemku a jejich výnosy. Oba dva operáty vznikaly cíleně proto, aby se navzájem doplňovaly. Mapy stabilního katastru slouží i dodnes jako podklady pro katastrální vyměřování, popisy zase přinášejí možnosti užití pozemků a moderní postupy pro jejich ocenění. Ke kompletnímu studiu a využití stabilního katastru je tak potřeba pracovat s oběma operáty zároveň.

6.2. Město Opočno v písemných topografických pramenech

Historicko-topografické a vlastivědné práce tvoří asi nejrozsáhlejší fond české historické literatury. V různých podobách podávají informace o české zemi, jejím obyvatelstvu, státoprávním postavení, zákonech, ekonomice, institucích, náboženství, přírodním a jiném bohatství. Jejich počátek tvoří první polovina 17. století a díky všeobecnému vývoji a v posledních desetiletích i vzniku regionálně zaměřených publikací, existují i v současnosti. Do této kapitoly jsem vybrala některé významné topografické prameny z 18. a 19. století, které obsahují jen písemné popisy, a bylo možné s nimi pracovat pro získání poznatků o východočeském městě Opočně.

6.2.1 Tereziánský katastr

Tereziánský katastr, neboli tzv. třetí a čtvrtá berní rula, získal název podle Marie Terezie, panovnice, která vládla habsburské monarchii v době jeho vydání. Jeho počátky a přípravné práce však sahají hlouběji do minulosti.

Po odzkoušení první i druhé berní ruly bylo již začátkem 18. století jasné, že je potřeba vytvořit nový systém pro získávání daní z pozemků. Dosud byla přiznávána jen rustikální (poddanská) půda, v tomto období však přišel návrh na přiznání i půdy dominikální (panské). Vrchnost proti tomu měla značné připomínky, avšak v roce 1706 ho schválil i sněm Království českého a mohlo se začít s přípravnými pracemi. Ty spočívaly v přípravě formulářů přiznání tzv. fassí. Protože v té době se ještě nezhotovovaly mapy, které by na první pohled rozdělovaly pozemky podle jejich kultur a jakosti, musely být nahrazeny pracným podrobným popisem. Pro sestavení katastru byla zřízena a pověřena rektifikační kancelář při úřadu nejvyšších berníků, která byla zvolena až v roce 1711.²²⁹ K vyplňování fassí docházelo v letech 1713 až 1715. Byly vytvořeny čtyři druhy těchto přiznání:

1. fasse duchovenské – podávají zevrubná statistická data o venkovské duchovní správě
2. fasse dominikální – nakonec neměly sloužit pro vyměření daní, ale pouze pro dokonalejší vymezení hranic mezi dominikálem a rustikálem
3. fasse rustikální – obsahovaly popis polí, luk a pozemků, včetně jejich rozlohy a pojmenování, počty a druhy dobytka, řemesel, obchodu, rybníků

²²⁹ MAŠEK F., Pozemkový katastr, s. 10
a <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

4. fassé městské (královských i svobodných měst) – zahrnují počty městských domů se jmény jejich držitelů, řemesla a obchody ve městě pěstované, počet a rozsah polí, lad, luk, lesů, zahrad, rybníků apod., které jsou vedeny v městských knihách²³⁰

Vyhotovení těchto důkladných příznání si vyžádalo mnoho času. Poté se zkoumala, kontrolovala a vracela k doplnění či přepracování. Pro některé podrobnosti musely být využity služby zeměměřičů, kteří při svých měřeních využívali jen jednoduché pomůcky a měřický stůl. Tehdejší měření polohopisu bylo velmi primitivní.²³¹ V letech 1715 až 1727, v některých oblastech i do roku 1729, zároveň probíhala očitá vizitace, tedy celková revize příznání i v terénu. Obširnou instrukcí z roku 1714 byla pro každý kraj stanovena čtyřčlenná vizitační komise, která měla za úkol kontrolovat skutečný stav polí, luk i dobytka a porovnávat vyplněné fassé i s urbáři, pozemkovými knihami i minulým stavem zachyceným v berní rule. Všechny materiály zhotovené vizitací byly poté přidány k patřičným fassím. Z jejich informací jsou také sestaveny přehledné sumáře pro celá panství. Kvůli řešení dodatků, stížností a rozporů, které se nakonec protáhlo až do roku 1747, mohl být teprve v tomto roce zpracováván výsledný protokol. Mezitím nastoupila na trůn první žena v habsburském rodě, mladá Marie Terezie. Protože musela řešit jeden vojenský konflikt za druhým a prováděla mnohé správní reformy, budování katastru nevěnovala mnoho pozornosti. V roce 1748 však podepsala výsledky tzv. třetí berní ruly a tím potvrdila jeho závaznost a platnost od 1. 5. 1749. Tak vznikl operát po panovnici pojmenovaný jako První tereziánský katastr rustikální. Pro katastrální účely přinesl nové zásady.²³² Katastr je sepsán podle krajů, panství jsou řazena abecedně a usedlosti, které tvoří základní berní jednotku, jsou uváděny jmény majitelů a řazeny většinou podle pořadí v berní rule. Jednotlivé pozemky dělí na hony a roviny a také podle bonitních tříd.²³³

Stejný katastr jako v Čechách byl nařízen Marií Terezií i na Moravě. Zrušením předchozích lánových rejstříků, podle kterých se vybíraly daně do roku 1748, vstoupil v platnost nový katastr podobný českému. Rustikál v roce 1749 a dominikál v roce 1750. Skládá se z dvou tabelů – tzv. poddanské příznávací tabulky (obdoba fassí) a nálezové tabulky (zhotovena po revizi). Celý katastr je uváděn pod názvem Rektifikační akta a definitivně platil od roku 1760.²³⁴

²³⁰ PEKAŘ JOSEF, České katastry, Praha 1932, s. 107 - 111.

²³¹ BUMBA J., České katastry, s. 29 - 30.

²³² BUMBA J., České katastry, s. 30 - 31 a PEKAŘ J., České katastry, s. 112 - 127.

²³³ <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

²³⁴ MAŠEK F., Pozemkový katastr, s. 12 a <http://www.genea.cz/informace/badani-v-archivu/katastry/informace-o-katastrech/>.

Protože sestavení definitivního katastru bylo časově velmi náročné, projevila se tato prodleva i na stavu jednotlivých pozemků a když vstoupil v platnost, hned začaly být podávány stížnosti a námitky. Proto v roce 1751 nařídila panovnice generální revizitaci všech pozemků. Na starosti jí měly dvoučlenné revizitační komise, jejichž jeden člen býval často zeměměřič. Druhý tereziánský katastr vycházel z výměry prvního tereziánského katastru, přizpůsobené jsou jen sazby takovým způsobem, aby vyšel nezměněný výnos. Pod oficiálním názvem *Revisitationslanderscatastrum de Anno 1757* byl v roce 1755 dokončen a od roku 1757 platil druhý tereziánský katastr rustikální neboli čtvrtá berní rula.²³⁵

Tento rustikální katastr evidoval pozemky a užitečnou půdu, rozříděnou na zahrady a role, úhory, pastviny a porostliny křovím, vinice, louky, lesy a rybníky a prostředky pomocné každého statku tzv. *adminicula* – chmelařství, pěstování prosa a výroba jáhel, plavba dříví, chov dobytka, lnářství a výroba příze a potahy jako tržební živnosti. Dále k tomu také evidovala mlýny na mouku i jiné, domy městské a venkovské, městské pivovary a další různá řemesla. Celkový výnos tohoto katastru měl činit v Království českém 7 533 100 zlatých. Odvod daně činil 33, 3 % hrubého výnosu rustikálního statku. Druhý rustikální katastr byl v platnosti po několik desetiletí a o jeho aktuálnost se starala rektifikační kancelář, která evidovala změny v držbě poddanské půdy do 90. let 18. století. Vznikaly tak dodatkové svazky k původním materiálům. Bohužel stejné uspořádání katastru neplatilo ve všech zemích monarchie, a proto ani Marií Terezií nebyl výsledek považován za dokonalý.²³⁶

V letech 1749 – 1756 vznikala souběžně s rustikálním katastrem také tzv. *exequatorium dominicale*, který představoval přehled a evidenci majetku vrchnosti. Pro každé panství byl vyhotoven tzv. extrakt, který podchycoval veškerou plodnou půdu, členěnou stejně jako v katastru rustikálním, panské pivovary a lihovary, přiznané stálé příjmy, stoupající nebo klesající příjmy, roboty poddaných a domy panské a svobodné městské, zapsané v zemských deskách. Celkový odvod daně z dominikálních statků činil 25 %. I v rámci prací s panskými statky byla podaná příznání revidována a panské vyrovnání začalo platit od roku 1757. Změny v něm byly evidovány do roku 1848, resp. někde až do roku 1875.²³⁷

Spojením rustikálního a dominikálního katastru vznikl úplný soupis pozemků a statků, který se celkově nazývá katastr tereziánský. I když je v rozličných částech monarchie pojímán různě, je to vůbec první evidence majetku obojí povahy. Není bezchybný, ostatně to není žádné z těchto rozsáhlých děl, ale odstartoval opět novou éru vyměřování daní a soupisů

²³⁵ BUMBA J., České katastry, s. 33.

²³⁶ Tamtéž, 33 - 34 a <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

²³⁷ BUMBA J., České katastry, s. 34.

půdy. Neexistence mapy, která by doplnila písemné operáty, je sice jeho velkou nevýhodou, ovšem popisy jsou zase velmi podrobné, zahrnující i bohaté názvosloví.

Tereziánský katastr český je uložen v I. oddělení Národního archivu. Tento fond s číslem 54 je rozdělen na přípravný, průvodní a dodatkový materiál (včetně vyplněných fassí) a konečný elaborát.²³⁸ Moravský tereziánský katastr je k nalezení v Moravském zemském archivu v Brně pod označením D4 a D5.²³⁹

Problematikou tohoto díla se ve svých publikacích zabývalo mnoho historiků, badatelů. Mezi prvními bych mohla zmínit Františka Novotného a Josefa Pekaře, dále pak Františka Maška, Emila Hradeckého, Aleše Chalupu, Marii Liškovou, Jana Bumbu a další. Rozsáhlý operát katastru se stal také předmětem edičního zpracování – pro Čechy kolektiv pod vedením Aleše Chalupy a pro Moravu pak zásluhou Jiřího Radimského a Miroslava Trantírka. Zajímavým způsobem využili informací z tereziánského katastru také tvůrci Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska zejména ve III. díle, kde na jeho základě a několika jiných pramenů sestavili stav hospodářství – řemeslné, domácké a manufakturní výroby a obchodu v letech 1752 – 1756. Etnografický atlas se krom úvodu, který obsahuje výčet a popis jednotlivých pramenů, skládá hlavně z mapové části, kde každá mapa zachycuje rozvržení některého z výrobních odvětví na území Čech, Moravy a Slezska. Lze z nich vyčíst rozmanitost a hustotu jednotlivých řemesel a obchodu v konkrétních pozorovaných lokalitách.²⁴⁰

Poznatky, které lze získat z materiálů tereziánského katastru jsou velmi cenné, a je možné je využít v mnohých studiích. Kromě rozvrstvení jednotlivých řemesel může na jejich základě badatel studovat i otázky vztahu města a venkova, sociální otázky např. složení obyvatelstva v jednotlivých lokalitách, formy feudálního útisku sedláků apod.

Na základě publikované edice operátu tereziánského katastru uvádím konkrétní informace na příkladu města Opočna. Edice je seřazena abecedně podle krajů, pouze Praha je uvedena na prvním místě. Nižší jednotky pak tvoří jednotlivá dominia (panství, statky, města, svobodné dvory), u nichž jsou uvedeny i téměř neměnné ceny obilí, které také hrály roli v ohodnocování pozemků. U každého dominia jsou podchyceny i jednotlivé lokality s úředními názvy, platnými v době vydání edice. Číselné tabulky uvádějí počet všech hospodářů a usedlíků v obci a jejich rozdělení podle rozlohy orných polí, které patřily

²³⁸ HRADECKÝ EMIL, Tereziánský katastr:rozbor fondu, In: Sborních archivních prací 1, ročník VI., Praha 1956, s. 113 - 134.

²³⁹ <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

²⁴⁰ Seznam literatury na konci práce a <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521>.

k poddanským usedlostem (na bezzemky a domkáře, zahradníky a domkáře, chalupníky, hospodáře, sedláky a velké sedláky), bonitu půdy, podle násobku převýšení průměrné roční sklizně nad množstvím vyšetého obilí a dělí pole do osmi tříd. Dále zachycují pole, lada a porostliny, pastviny, louky, lesy, adminicula (chmelařství, pěstování prosa, len a konopí, láce a dříví, vorařství, dobytkařství, předení, výhodný prodej produktů z vlastního hospodářství poddaných, zisk z obchodu a formanství) a počty domů, k nimž nepatřil žádný pozemek. Doplňkem je také zpráva o robotách, získaná z panského katastru, která dělí poddané do tří kategorií – na poddané, robotující s koňským potahem, robotující s volským potahem a robotující ručně.²⁴¹

Panství Opočno je v edici uvedeno pod pořadovým číslem 502, v rámci Hradeckého kraje a zahrnuje 85 obcí a statků. Pouze Opočno, Dobruška a Třebechovice pod Orebem mají statut města, Nový Hrádek vystupuje jako městys. Město Opočno v rustikálním katastru spadá do měst 5. třídy, což jsou města, která mají sice některé výroční a týdenní trhy, ale leží stranou od zemských silnic. Slavětín nad Metují, Velká Jesenice, Šonov u Nového Města nad Metují, Doubravice u České Skalice a Veselice, Rychnovek, Nová Ves, Vyhnanice, Vršovka, Netřeba a Kunštát jsou lokality, které spadají pod opočenské a zároveň pod ještě některé z dalších panství, proto počty u nich v tabulce uvedené jsou neúplné. Jako držitel celého panství je uveden hrabě Rudolf Josef Colloredo. Cena obilí na tomto panství se pohybovala kolem 1 zlatého a 18 krejcarů a zajímavostí je, že místní pivovary vyprodukovaly 584 1/3 sudů piva ročně. Celá tabulka, která sumarizuje informace z tereziánského rustikálního katastru, uvádí počty hospodářů, domů, osedlých, půd podle druhů a robot. Hospodářů bylo v celém panství 2292, konkrétně v Opočně pak 119. Jsou rozděleni do šesti skupin podle rozlohy orných polí, na kterých pracují. První skupinu tvoří bezzemci a domkáři s poli a zahradami do 1 strychu*, těch bylo v obcích nejvíce. Celkem jich bylo v opočenském panství evidováno 818, přímo v Opočně 91. Druhou skupinou jsou zahradníci a domkáři od 1,1 do 5 strychu polí a zahrad, kterých je zapsáno celkem 393, v Opočně 12. Třetí skupinu tvoří chalupníci od 5,1 do 15 strychu polí, jejich celkový počet byl 359, v Opočně šest. Čtvrtou skupinou jsou hospodáři od 15,1 do 30 strychu orných polí, celkem jich bylo 338, v Opočně tři. Sedláci od 30,1 do 60 strychu polí zastupovali pátou skupinu, celkem 313 osob a v Opočně šest a poslední skupinu reprezentovali velcí sedláci, kteří obdělávali ještě větší plochy orných polí. Těch bylo na celém panství celkem 71, přímo v Opočně jen jeden. Další položkou v tabulce je bonita půdy. Ta se stanovovala podle toho, kolikrát převýšila průměrná sklizená úroda množství vyšetého

²⁴¹ CHALUPA ALEŠ A KOL., Tereziánský katastr český (ed.), sv. 1 rustikál, kraje A-CH, Praha 1964, s. 11 - 15.

* strych = 0,285 ha, In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 87.

obilí. Opět byla rozdělena do několika tříd. Opočno je zahrnuto do třetí třídy, která představovala pětinasobek množství vysetého obilí. Velmi důležité a pečlivě zaznamenané jsou rozlohy jednotlivých druhů rustikálních pozemků, které jsou uváděny ve výsevkovém strychu a věrtelích*, u luk zaznamenané počtem dvouspřežních vozů** (menší jednotkou jsou čtvrtiny těchto vozů), kterých bylo zapotřebí pro odvoz sena a otavy. V celém opočenském panství bylo tehdy evidováno: 31 851 strychů a 1 věrtel polí (cca 9 077,6 ha), 3 737 strychů a 3 věrtel lad a porostlin (cca 1065,3 ha), 2 559 strychů pastvin (cca 729,3 ha), 6 294 vozů a dvě čtvrtiny vozu luk (cca 1 384,8 ha) a 2 040 strychů lesů (cca 581,4 ha). V samotném Opočně se nevyskytovaly všechny typy pozemků. Zaznamenaná jsou pouze pole – 468 strychů, jeden strych pastvin, 48 vozů a dvě čtvrtiny vozu luk. Lesy ani lada a porostliny evidovány nejsou. Ohledně adminikul jsou u Opočna zapsána dvě – předení a komerční možnosti. Nakonec tabulka uvádí počty domů, k nimž nepatřil žádný jiný pozemek kromě samotného stavebního místa, počty osedlých a rozděluje robotu v daných obcích. Panství eviduje celkem 1 421 domů bez pozemku a osedlých, kteří vyjadřují berní jednotku, bylo dohromady 468. V Opočně se nachází takových domů 128 a počet osedlých je stanoven na 10. Rozdělení robotujících v rámci tohoto města zachyceno není, protože nepochází z katastru rustikálního, ale z dominikálních fassí z roku 1749 nebo 1756. Bonusem, který lze z tereziánského rustikálního katastru vyčíst jsou počty řemeslníků různých odvětví v jednotlivých obcích. Na panství jich bylo evidováno celkem 280. V Opočně je konkrétně uvedeno: sedm ševců, pět krejčích, čtyři punčocháři, tři truhláři, tři kováři, jeden zámečník, jeden sklenář, jeden soustružník, dva bednáři, sedm pekařů, šest řezníků, tři obchodníci vařením, tři tkalci, jeden perníkář a jeden mydlář. Dále je ve fassi veden ještě jeden panský myslivec, jeden polní myslivec, tři projížděči, dva panští polesní, jeden hodinář, dva kuchaři, jeden panský pekař, dva barvíři, dva mlynáři bez mlýna, jeden koželuh, jeden učitel z Přepych, jeden panský zahradník a sadař, jeden jirchář, dva kramáři, dva panští mušketyři, dva panští štolbové, jeden kominík, jeden vrátný, jeden krajkářka, jeden panský hostinský, jeden panský ptáčník, jeden panský řezník, jeden mlynář na panském mlýně o šesti kolech na nestálé vodě, jeden panský chmelař, sedm přadláků, dva nádeníci a jedenáct podruhů.²⁴²

Velmi bohatý je i katastr dominikální – exequatorium dominicale, který má také zásadní význam pro historický místopis, majetkové poměry a stav hospodářství v českých zemích. Všechny písemnosti tohoto katastru čítají celkem čtyři knihy a 163 kartonů průvodního

* strych = 0,285 ha, věrtel = cca ¼ strychu = 0,0712 ha, In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 87 a 96.

** převodní vztahy u vozů jsou nejisté, záleželo na bonitě půdy, v přepočtu byl použit vztah 1 vůz sena = 0,22 ha obyčejné louky, In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 97.

²⁴² CHALUPA A. A KOL., Tereziánský katastr český (ed.), sv. 1, s. 13 - 14 a 264 - 268.

a přípravného materiálu. Stejně jako u rustikálu, byl i tento materiál edičně zpracován, jako třetí díl celé edice tereziánského katastru. Text byl přizpůsoben nejdůležitější součásti katastru tzv. exekvačním výtahům z roku 1757. Pozemky v něm byly rozděleny na vrchnostenské, obecní a církevní. Vrchnostenské byly takové, které náležely držitelům statku jako vrchnosti, církevní byly všechny pozemky a dávky, které sloužily k vydržování far, špitálů, záduší apod. a obecní byly obecními v pravém slova smyslu. Z exekvačních výtahů čerpala edice také data o rybnících, pivovarnictví a činžovních dávkách. Další informace jsou uvedeny z doplňujícího spisového materiálu.²⁴³

Pod stejným pořadovým číslem jako v katastru rustikálním je v rámci Hradeckého kraje uvedeno panství Opočno i v dominikálu. U rozčleněných pozemků na vrchnostenské, církevní a obecní je vždy zachycena rozloha pozemků, lesů a dani podrobený výnos z různých položek. Pozemky se stejně jako v rustikálu dělí na pole, lada, pastviny, vinice a louky a jsou vyměřovány opět v jednotkách strychu a věrtelů, louky v počtu dvouspřežných vozů. Celkem se na panství evidovalo 8 511 strychů a 1 věrtel polí (cca 2 425,7 ha), 767 strychů a 1 věrtel lad (cca 218,7 ha), 1 236 strychů a 1 věrtel pastvin (cca 352,3 ha), vinice žádné a 1 688 vozů luk (cca 371,4 ha). Absence dominikálních vinic na panství může napovídat také mnoho o typu půdy na tomto území, úrodnosti nebo jeho poloze a nadmořské výšce v podhůří Orlických hor. Lesy se v katastru také dělily a z celkových počtů je zaznamenáno 3 753 strychů a 1 věrtel smíšených lesů (cca 1 069,7 ha), 438 strychů a 3 věrtelky tzv. měkkých lesů (cca 125 ha) a 11 955 strychů a 2 věrtelky porostlin (cca 3 407,3 ha). Poslední jsou uváděné dani podrobené výnosy z pozemků – na panství celkem 14 501 zlatých a 24 krejcarů, z piva – 14 406 zlatých, z činží – 6 759 zlatých a 23 krejcarů a z robot 7 272 zlatých a 12 krejcarů. V poznámkách pod tabulkami jsou zachyceny některé konkrétní a doplňující údaje. O samotném městě Opočno je v nich poznamenáno opět rozdělení pozemků na vrchnostenské, církevní a obecní. V rámci vrchnostenských pozemků město eviduje tři typy – 687 strychů a 1 věrtel polí (cca 195,87 ha), 246 strychů a 1 věrtel pastvin (cca 70,18 ha) a 126 dvouspřežných vozů luk (27,72 ha). V rámci církevních pozemků spravoval opočenský farář 1 strych a 2 věrtelky polí (cca 0,37 ha), 4 věrtelky luk (cca 0,29 ha) a 43 strychů smíšeného lesa (cca 12,26 ha). A obecní pozemky zahrnovaly pouze 2 strychy polí (0,57 ha).²⁴⁴

Protože katastr byl zhotoven primárně pro daňové účely, je pochopitelné, že další informace se týkají výhradně tohoto zájmu. Rybníky na opočenském panství popisuje jen výnosem – 708 kop z násadních, 675 kop z výtažních a 33 kop ze pstružích rybníků. Pivovarnictví zachycuje stejně jako v rustikálním katastru pomocí celkového počtu sudů piva

²⁴³ LIŠKOVÁ MARIE. A KOL., Tereziánský katastr český (ed.), sv. 3 dominikál, Praha 1970, s. 13 - 18.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 178 - 181.

produkováných ročně, který činí 2 965 a 2/3 sudu pro celé panství. Poté vyjmenovává stálé a nestálé činže z obilí, řek, mlýnů domů a dalšího. Na konec následuje výčet jednotlivých užitkových staveb, z nichž v Opočně není zapomenut zámek s úřednickými byty, Obora, která se rozprostírá pod zámkem (v ní eviduje 20 daňků, 4 divoké bachyně a jednoho kance). Dále bažantnice a dva opočenské mlýny – jeden na stálé vodě o dvou kolech a druhý na nestálé vodě o pěti kolech společně s pilou. Naposledy zmiňuje farnosti, které se na panství nacházejí, při čemž pod opočenskou farnost spadají obce Opočno, Trnov, Pohoří, Semechnice. Filiálním kostelem zde byl kostel Nejsvětější Trojice, který stojí dodnes na Malém neboli Trčkově náměstí, pod faru patřila škola a také hřbitovní kaple Panny Marie.²⁴⁵

Z uvedeného souhrnu informací z edice tereziáského katastru je patrné, jak byl propracovaný, důkladný a jak velké množství materiálu zahrnuje. Jedná se o dílo, které může být využíváno v mnoha směrech. Základní linií tvoří poznání hospodářských, zemědělských či sociálních poměrů. Lze jej využít i pro studia se zaměřením na církevní dějiny, etnické výzkumy i rekonstrukci krajiny v druhé polovině 18. století. Z výčtu pozemků a jejich typů je možné sestavit přibližný obraz lokality v krajině v tomto období. I pro poznání města Opočna, jako obce ležící v podhorských oblastech, slouží tento materiál dostatečně. Na základě hospodářských údajů může být porovnáván i se stavem, zachyceným například ve stabilním katastru, vytvořeném o více než sto let později.

²⁴⁵ LIŠKOVÁ M. A KOL., Tereziánský katastr český (ed.), sv. 3, s. 178 - 181.

6.2.2 Jaroslav Schaller – Topographie des Königreichs Böhmen (Topografie Království českého)

Josef František Jaroslav Schaller (německy Jaroslaus Schaller) se narodil 6. března 1738 na Konopišti a zemřel 6. ledna roku 1809 v Praze. Vstoupil do piaristického řádu, v němž působil jako učitel na několika školách a poté se stal vychovatelem dětí Františka Antonína Nostice-Rienecka. Po jeho přesunu do Prahy byl tlakem veřejného života přiměn k literární činnosti. Přes kontakty s dalšími českými intelektuály, jako byl František Martin Pelcl, Gelasius Dobner nebo Josef Dobrovský, oživil svoji zálibu ve studiu historie a geografie. Celkem napsal několik děl, které se týkaly piaristů, školství a knihovní cenzury.²⁴⁶

Protože v posledních třech desetiletích 18. století se neobyčejně rozšířilo bádání v historické i současné topografii – vzniklo z rozrůstajícího se povědomí o sepětí člověka s teritoriem jeho vlasti a přispělo k myšlenkové orientaci osvícenské společnosti k domovu a jeho hodnotám – podal rozsáhlou topografii Čech i Jaroslav Schaller. Jako důkladný doplněk k němu patří čtyřdílný popis Prahy *Beschreibung der Hauptstadt Prag* (1794 – 1797).²⁴⁷

Topographie des Königreichs Böhmen s podtitulem *darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlößer, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlößer und Städte unter den ehemaligen, und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden* představuje šestnáctidílný historicko-topografický popis Čech, který vycházel v letech 1785 až 1791. Již ve své době získal velký ohlas, a proto byly první svazky opětovně tištěny ještě v roce 1791. Je psán německy a do svazků rozdělen podle tehdy platných šestnácti krajů. Toto dílo bývá řazeno mezi „tradiční“ místopisné studie a využíváno jako základní pramen historické geografie. Vzniklo za spoluúčasti duchovních i světských úřadů. Schaller ve své práci čerpal z dosud vydané literatury, ale zejména z vlastních studií archivních pramenů (erekčních knih, farních kronik, sněmovních usnesení apod.) a výsledků anket, které vypracoval. Pod povolením arcibiskupské konzistoře vyplňovaly farní úřady v celé zemi dotazník, který se skládal z devatenácti bodů týkajících se jmen, topografické polohy míst a jejich přírodního popisu, majitelů, správního začlenění v zemi, počtu domů a obyvatel a stavu významných budov církevních i světských, ale i kvality půdy, zemědělství,

²⁴⁶ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, 22. díl, Praha 1904, s. 950, autor hesla Jaroslav Fikrle i http://cs.wikipedia.org/wiki/Jaroslav_Schaller.

²⁴⁷ KUTNAR FRANTIŠEK, MAREK JAROSLAV, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví, 2. přepracované vydání, Praha 1997, s. 170 – 171.

průmyslu a obchodu. Neopomněl zahrnout informace i o zaniklých místech v Čechách, včetně hradů a klášterů. Pro svoji velkou zálibu v historii se zmiňoval i o založení a historickém vývoji hradů, zámků, klášterů a zřícenin a dokonce i o knihovnách, obrazárnách, znacích měst a podobných historických jevech. Právě kvůli četnosti informací o historii na úkor zhodnocení aktuálního stavu jednotlivých míst, býval také Schaller často kritizován.²⁴⁸

V roce 1785 vyšel první svazek celé topografie, který kromě popisu Rakovnického kraje obsahuje i všeobecné vlastivědné-statistické shrnutí o celé české zemi. Zmiňuje se v něm i o tradicích, odívání, mravech českého obyvatelstva nebo také podává přehled do té doby známých kartografických děl. Pro svou práci využíval zejména Wielandovo zpracování Müllerovy mapy Čech z roku 1726 a krajské mapy rytce Johanna Christopa Winklera, publikované v díle Bernarda Erbera *Notitia illustris regni Bohemiae* v roce 1760. Jeho údajným přáním, které rovněž v úvodu svého díla vyjádřil, bylo i vyhotovení doplněné mapy Čech, podle jím vytvořeného topografického popisu. Další svazky topografie vycházely po sobě v určitých časových intervalech a jejich struktura byla vždy stejná. Za celkovým popisem kraje následovalo jeho rozčlenění na panství a statky, seřazené podle jejich polohy v kraji. U jednotlivých panství byly pak zmíněny a popsány samotné obce. Celá kniha je doplněna citacemi literatury a abecedními rejstříky lokalit.²⁴⁹

Titulní listy všech dílů topografie byly vyzdobeny mědiryty, s pohledy na příslušná města a kraje.* Rytecké práce vyhotovovali Jan Jiří Balzer, Jan Berka, Jan Jakub Quirin Jahn, Maxmilián Kalousek, Jan Tomáš Kleinhardt a D. Pindl.²⁵⁰

V rámci předposledního, patnáctého svazku o Královehradeckém kraji se nachází i popis panství Opočno. Geografickou polohu Schaller uvedl pouze pro celý kraj, který je ohraničený hrabstvím Kladským, Markrabstvím moravským, krajem Chrudimským a Bydžovským a vévodstvím slezským. V celém kraji se v komunikaci dle Schallera užíval spíše jazyk český, s výjimkou oblastí poblíž hranice se Slezskem. Kromě řek Labe, Úpy, Metuje a Orlice, které krajem protékají, zmínil Schaller v úvodu také některé výrobní oblasti a závody. V Opočně podle jeho výčtu stála jedna manufaktura, zajišťovaná jedním mistrem, deseti tovaryši, čtrnácti pomocníky, čtrnácti učni, dvanácti lavicemi (např. na barvení kůží nebo látek) a jedním barvířem. Dále také tkalcovna s jedním mistrem, pomocníkem

²⁴⁸ ROUBÍK FRANTIŠEK, Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech, Praha 1940, s. 26-27 a SEMOTANOVÁ E., Historická geografie, s. 31 - 32 a HLAVÁČEK IVAN, Z nových místopisných slovníků, In: Sborník archivních prací 30, č. 1, Praha 1980, s. 244.

²⁴⁹ ROUBÍK F., Přehled vývoje vlastivědného popisu, s. 28.

* Velké dějiny země koruny české uvádějí, že na konci každého svazku byla také mědirytina mapy příslušného kraje. Jde ale o neověřenou informaci, svazek použitý v mé práci žádnou mapu neobsahoval.

²⁵⁰ BĚLINA PAVEL, KAŠE JIŘÍ, KUČERA JAN P., Velké dějiny země koruny české, sv. X, Praha-Litomyšl 2001, s. 654.

a tkalcovským stavem. Své zástupce měli v Opočně i soustružníci, barvíři a výrobci ozdob (zřejmě oděvních) a kováři mědi. Z výrobních odvětví byla zastoupena výroba potaše, dva výrobci hedvábí, soukeníci a jeden tzv. malý hodinář (mistr).²⁵¹

Samotné opočenské panství bylo dle Schallera obklopeno panstvím novoměstským a rychnovským, zahrnovalo 99 obcí a lokalit včetně obce Opočno. Jediným městem celého panství byla v té době Dobruška. Jak je patrné i na některých mapách panství (viz kapitola č. 6.3.1 Mapy panství), býval k němu přiřazován i statek Skalka, který je v topografii stručně popsán hned poté. Protože Opočno bylo panství s velmi dlouhou historií, je Schallerův popis zaměřen právě tímto směrem. Ani z úvodního textu nelze zjistit bližší informace o poloze města nebo jeho přesnějším geografickém a topografickém popisu.²⁵²

Podle Schallera patřilo panství Opočno od konce 13. nebo od počátku 14. století pánům z Potštejna (Pottenstein), kteří také převzali jména podle zámku v Opočně a Dobrušce a z důvodu svého velkého bohatství (příjmy činily asi třikrát 100 000 dukátů ročně) mohli být zařazeni mezi nejbohatší šlechtu, např. pány z Rožmberka (Rosenberg), Švamberka (Schwamberg), Gutštejna (Guttenstein), z rodu Berků (Berka), Trčků (Treczka) a z Házmburka (Hasenberg). Roku 1361 měl Opočno v držení Mutina z Opočna, který spolu se svým synem Sezemou zaopatřil farní kostel novými příjmy. Dalšími pány panství byli: Půta z Častolovic, začátkem 15. století Jaroslav z Riesenburga, poté brzy pánové z Lichtenburka, z nichž Johan Krušina ustanovil v roce 1409 u zámecké kaple dva kaplany. Roku 1438 pak Petr Svojše z Opočna, který vlastnil i náchodské panství, následoval ho pan Žabský ze Žab, který 3. prosince 1463 vyhotovil listinu pro Prahu, 1481 pak Samuel Hrádek z Valečova, který potvrdil slíbené svobody obyvatelům Dobrušky. Od roku 1495, po příchodu Mikuláše mladšího, vládli na Opočně Trčkové z Lípy. Jejich panování Schaller popisuje stejně jako předchozí držitele, chronologicky podle let, kdy Opočno získali. Stejně tak je tomu i u posledního rodu Colloredo-Mansfeldů, které zachytil od jejich počátků na Opočně v roce 1634 do roku 1789. Popis celého panství končí zmínkou o místním obyvatelstvu, které přes dobrou znalost německého jazyka upřednostňovalo češtinu a obživu mu zajišťovalo zejména zemědělství.²⁵³

Obec Opočno, přezdívaná červené Opočno nebo Opočen (Roth Opotschna, Opoczno, Opoczen), byla od roku 1608 Rudolfem II., od roku 1635 Ferdinandem II. a od roku 1744 na věčnou památku Marie Terezie stanovena privilegovaným městečkem. Čítala 205 domů.

²⁵¹ SCHALLER JAROSLAUS, Topographie des Königreichs Böhmen, Fünftehnter Theil, Königgrätzer Kreis, Prag und Wien, 1790, s. 3 - 5.

²⁵² SCHALLER J., Topographie des Königreichs Böhmen, s. 166 - 183.

²⁵³ Tamtéž, s. 166 - 170.

Stejně jako je tomu dnes zaznamenal i Schaller jeho polohu u rybníka Broumar a vzdálenost 14 mil od Prahy a dvě míle východním směrem od Hradce Králové. Mezi čestnými a důležitými budovami vyjmenoval panský zámek s kaplí svatého apoštola Ondřeje a několika panskými malbami od Škréty a Brandla, nedaleko od něj se nacházející skvostný letohrádek a zařízenou jízďárnu. Dále uvedl oboru, kde se chovají daňci, tři bažantnice a vším příslušenstvím zaopatřené bělidlo. Dřívější zámecký a nyníjší farní kostel byl založen v roce 1559 Vilémem Trčkou z Lípy pod jménem Nejsvětější Trojice. V roce 1700 byl při slavnostech hrabětem Jeronýmem Colloredem značně rozšířen. Na místě sakristie se od té doby nalézají zděná hrobka Trčků z Lípy, s pěti cínovými rakvemi vedle několika dalších dřevěných. Na každé z cínových rakví se nachází nápis, čtyři z nich Schaller ve svém popisu uvádí celý. Jedná se o náhrobní desky Viléma Trčky z Lípy, Barbory Žerotínské z Librštejna, Jaroslava Trčky z Lípy a Jana Karla Trčky z Lípy.²⁵⁴

Mezi další významné stavby Opočna patřil tehdejší farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, o kterém jsou zmínky již v letech 1361, 1367, 1384 a 1394. 14. srpna roku 1678 byl hradeckým biskupem Františkem z Thalenbergu slavnostně zasvěcen kostel Narození Krista s kapucínským klášterem, který byl založen v roce 1674 Ludvíkem Colloredem z Waldsee. Podle příkazu z roku 1785 byly omezeny počty zdejších řeholníků z osmnácti na dvanáct.²⁵⁵

V roce 1425 bylo město napadeno královehradeckými husitskými vojsky a z velké části vyhořelo. Na závěr popsal tímto způsobem Schaller selské rebelie na opočenském panství: „Im J. 1628 versammelte sich ein große Menge des unruhigen Bauerngesindes bey Opočna, Neustadt und Smiržicz, und gaben falsch vor, daß sie von ihren Grundherren allzuhart gedrückt wurden. Unter diesem Vorwande streiften sie einen großen Theil des königgratzer Kreises durch, und übten allerhand Muthwillen aus. Die kosteleczer und cžastalowiczzer Bürger eilten diesem zusammgerotteten Pöbel entgegen, sie würden aber mit diesen Zügellosen nichts ausgerichtet haben, wenn sie nicht durch einige Truppen, die man eben zu diesem Ende aus Prag dahin beordert hatte, wären verstärkt worden. Hierauf wurde diese sämmtliche Bauernnrete zersteut, viele derselben sind erlegt, andere aber durch Strang und Schwert hingerichtet worden.“²⁵⁶

Pod dnešní město Opočno patří i jeho dvě části Opočno a Dobříkovec, které Schaller ve výčtu lokalit panství neopomíjí. Dobříkovec je zařazen hned za samotné Opočno. Měl

²⁵⁴ SCHALLER J., Topographie des Königreichs Böhmen, s. 170 - 172.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 172.

²⁵⁶ V překladu: „V roce 1628 se u Opočna, Nového Města a Smiřic shromáždilo velké množství neklidných rolníků, kteří se cítili od svých pánů velmi utiskováni. Pod touto záminkou prochodili velkou část Královehradeckého kraje a vykonávali všelijaké špatnosti. Kosteletští a Častolovičtí spěchali této chátře naproti, ale s touto nespoutaností by nepořídili, kdyby tam nebyla poslána vojska z Prahy, která je posílila. Tak byli tito rolníci rozptýleni, mnozí oběšeni či mečem sřati.“ In: Tamtéž, s. 172 - 173.

devět domů a před bitvou na Bílé hoře patřil pánu Vilému Dobříkovskému. V roce 1620 byl však zkonfiskován a v roce 1623 postoupen Albrechtu z Valdštejna za 29 166 zlatých a 40 krejcarů. O Čánce je pouze uvedeno, že se skládala z 29 domů.²⁵⁷

Topographie des Königreichs Böhmen byla bezpochyby velkolepým dílem, ovšem na příkladě Opočna, resp. opočenského panství, dokazuje, že je zaměřena spíše na vznik a historický vývoj než na podchycení stavu v Schallerově době aktuálního. Několik takových informací přináší, ale více než pro rekonstrukci topografie města může být využita pro studium dějin lokality. Historická fakta uvedená autorem musí však být ověřena i v jiných pramenech.

²⁵⁷ SCHALLER J., Topographie des Königreichs Böhmen, s. 173.

6.2.3 Johann Gottfried Sommer – Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt (Království české, statisticko-topografický popis)

Jan Bohumír Sommer (německy Johann Gottfried Sommer), vlastním jménem Volte, se narodil v roce 1782 v Leubenu u Drážďan a zemřel 12. listopadu roku 1848 v Praze. Po domácím samostudiu byl přijat do učitelského semináře v Drážďanech, kde také poté několik let působil na vojenské škole. V roce 1809 odešel do Prahy. Věnoval se především soukromému vyučování, spisovatelské činnosti a posléze přijal i místo učitele na pražské konzervatoři. Zde také začal používat svůj pseudonym. Přispíval do mnohých i zahraničních časopisů a v roce 1827 začal vydávat geografický almanach s názvem *Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse. Eine Uebersicht des Neuesten und Wissenswürdigsten im Gebiete der gesammten Länder- und Völkerkunde. Zugleich als fortlaufende Ergänzung zu Zimmermanns Taschenbuch der Reisen.*²⁵⁸

Protože Sommer byl původem Němec, řadí se jeho literární působení v českých zemích do tzv. německého dějepisectví (staršího, které se rozvíjelo od 16. století do poloviny století 19.), které se s českou tvorbou někdy skvěle doplňovalo, jindy bojovně soupeřilo. Sommer byl však badatelským zaměřením více geograf než historik²⁵⁹, a proto byl roku 1830 musejním výborem vybrán jako nejvhodnější kandidát pro sestavení nového českého místopisu.

Do výběru na autora, který by nové místopisné pojednání Čech sepsal, se přihlásil, aby se údajně pokusil napravit omyly a chyby v Schallerově topografii, které byly do té doby stroze opisovány. Chtěl vytvořit dílo aktuální, při němž by čerpal přímo z původních dochovaných pramenů a z dotazníků, které by sám při svých pochůzkách krajinou nechal vyplňovat a zodpovídat. Návrh jeho díla byl velmi promyšlený. Mělo být rozděleno do osmi věcných oddílů – poloha, velikost, přírodní poměry, produkty, obyvatelstvo, správa, správní rozdělení a vlastní topografie. Větší pozornost chtěl Sommer věnovat také hospodářským poměrům země a více rozpracovat jednotlivá panství a větší města. Protože byl cizinec, nemělo jeho zvolení za vhodného kandidáta pro tuto práci vůbec lehký průběh a trvalo několik let, v nichž bylo osloveno mnoho dalších učených osobností a učiněno několik pokusů o sepsání topografie. Velkým krokem bylo povolení dotazníkové akce pražského profesora dějepisu a zeměpisu Josefa Eichlera, který ze zdravotních důvodů nemohl svou

²⁵⁸ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, 23. díl, Praha 1905, s. 672 - 673
i http://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Gottfried_Sommer.

²⁵⁹ KUTNAR F., MAREK J., Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, s. 257 - 260.

práci dokončit a tak zpracování sebraných materiálů bylo paradoxně (po 17 letech od prvního odmítnutí) svěřeno právě Johannu G. Sommerovi.²⁶⁰

Velkolepé šestnáctisvazkové dílo J. G. Sommera neslo oficiální název *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt*, vycházelo postupně v letech 1833 – 1849 v nakladatelství J. G. Calve'sche Buchhandlung v Praze. Svazky pojednávají opět o jednotlivých krajích, u nichž Sommer použil nekompletní dílo Josefa Eichlera a Petra Karla Jaksche*, původní podklady Schallerovy topografie, informace od státních a vrchnostenských úřadů, které přislíbily spolupráci (katastrální sumáře zemědělských pozemků z roku 1831, soupisy domácího zvířectva vlastenecko-hospodářské společnosti, přehledy kupních cen statků ze zemských desek apod.) a nakonec i poznatky z některých cest, které sám podnikl. Osobně údajně navštívil Bydžovský a Královehradecký kraj. Na zpracování samotného textu se podíleli také Franz Xaver Zippe, který opatřil topografií o geologická a fyzikální pojednání o českých krajích, a první díl také doplnil známý geograf František Jakub Jindřich Kreibich. Poslední svazek o Berounském kraji byl vydán až po Sommerově smrti právě F. X. Zippem. Topografie Johanna Gottfrieda Sommera patří mezi tradiční díla, která jsou bezesporu řazena mezi základní písemné prameny historické geografie. Důležitá a záslužná byla aktuálnost dat, které posunuly vývoj publikací tohoto typu opět dopředu, zaměření více na hospodářskou situaci a v neposlední řadě také přesnější přehled výškopisného reliéfu celých českých zemí. Naopak největším nedostatkem byla Sommerova nedokonalá znalost českého jazyka, a proto absence původních pramenů při zpracování díla a neúplné podchycení místního a pomístního názvosloví.** Česká pojmenování používal pouze tam, kde byla užívána nebo známa.²⁶¹

Čtvrtý svazek této publikace je věnován Královehradeckému kraji. Titulní list je vyzdoben rytinou s pohledem na zámek v Novém Městě nad Metují. Na úvod obsahuje všeobecný přehled o fyzicko-geografickém stavu a základních statistických datech. Zařazuje kraj do přírodní krajiny celých Čech a podává podrobnější popis o jednotlivých pohořích, vodních tocích, klimatu, lesích, nerostném bohatství, floře, stavu dobytka, obyvatelích, náboženství, pozemních komunikacích a jazyce. Popis jednotlivých panství, statků, měst a obcí zahajuje text o Hradci Králové a dále následují ostatní podle své geografické polohy

²⁶⁰ ROUBÍK F., Přehled vývoje, s. 42 - 55.

* Petr Karel Jaksch, autor náboženského lexikonu, který se pokusil o podobnou dotazníkovou akci jako Eichler.

** Autoři F. Kutnar a J. Marek hodnotí Sommerovo dílo jako významný pramen pro hospodářské a společenské poměry konce feudalismu. Zahrnuje ale i mnoho omylů vyplývajících z různého charakteru místních informací i Sommerovi malé znalosti českých dějin a jazyka. In: KUTNAR F., MAREK J., Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství, s. 260.

²⁶¹ ROUBÍK F., Přehled vývoje, s. 64 - 67 i SEMOTANOVÁ E., Historická geografie, s. 31 - 32 i HLAVÁČEK IVAN, Z nových místopisných slovníků, s. 244.

v rámci kraje. Na samém konci svazku se nachází rovněž fideikomisní panství Opočno (opět propojené se statkem Skalka), které Sommer pečlivě a systematicky popisuje.²⁶²

Panství Opočno se podle Sommera nachází v jižní polovině celého Královéhradeckého kraje mezi Labem, Úpou a Orlicí. Na severu hraničí s panstvím Náchod a Nové Město nad Metují, na jihu s panstvím Častolovice a Pardubice a městem Hradce Králové, na východě sousedí s panstvím rychnovským a solnickým, na západě s panstvím Smiřice a rovněž s městem Hradec Králové a Jaroměř. Držitelem opočenského dominia byl v Sommerově současnosti nejvyšší hofmistr a tajný rada Rudolf Josef kníže Colloredo-Mansfeld, hrabě z Waldsee, místohrabě z Melsu a markrabě ze Svaté Sofie, vrchní a dědičný stolník Království českého, který převzal panství 27. října 1807 po smrti svého otce Františka Grundackar hraběte Colloredo-Mansfelda. Po této aktuální události následuje historický vývoj opočenského panství zejména z hlediska jeho držitelů od konce 13. či počátku 14. století. Stejně jako Schaller zmiňuje pány z Potštejna, Mutinu (z Dobrušky), který v roce 1320 povýšil obec Lešno na městečko a dal mu název Dobruška. Mezi vlastníky také neopomíjí Půtu z Častolovic (1393 – 1400), Jana Krušinu z Lichtenburka a Jindřicha z Náchoda (1404), Jaroslava z Rýzmburka (Riesenburg, 1410), Jana Městeckého z Lichtenburka (1415). V roce 1425 byl opočenský zámek obléhán krutými vojsky hradeckých a sirotků (husité) a proměnil se doslova v hromadu sutin. V roce 1432 vlastnil Opočno Jiří z Dubu a Weisenburgu, v roce 1438 Petr Svojshe, kolem roku 1463 pan Žabský ze Žab a od roku 1481 patřilo panství královskému podkomořímu Samuelu z Valečova. V roce 1493 už obsadil Opočno Mikuláš mladší Trčka z Lípy a Lichtenburka a po něm následuje výčet všech dědiců tohoto rodu včetně významných manželek několika z nich. 30. srpna 1636 věnoval císař Ferdinand II., po smrti posledního z Trčků Adama Erdmana, zkonfiskované panství bratrům Rudolfovi a Jeronýmovi, hrabatům Colloredům z Waldsee. První z nich, který po smrti Jeronýma panoval na panství sám, jej povýšil na fideikomisní. Po něm opět následovalo několik významných dědiců až do výše zmíněného současníka Rudolfa Josefa (II.) Colloredo-Mansfelda. Jeho otec ještě stihl k panství v roce 1799 připojit statek Skalka, tím je vysvětleno, proč je právě tento statek v topografii k Opočnu přiřazován.²⁶³

²⁶² SOMMER JOHANN GOTTFRIED, *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt*, Prag 1836, s. 1 - 350.

²⁶³ SOMMER J.G., *Das Königreich Böhmen*, s. 350 - 352.

Z hlediska rozlohy zaujímal panství Opočno společně se Skalkou 53 362 jiter a 756 čtverečních sáhů, tedy něco přes 5 a 1/3 čtvereční míle*. Sommer v této souvislosti uvádí tabulkový přehled užitkové půdy v této oblasti podle katastrálních sumářů. Tabulka je vedena zvlášť pro Opočno a pro Skalku a rozděluje druhy pozemků podle příslušnosti k dominikálu a rustikálu. Na opočenském panství se nacházelo celkem 52 528 jiter a 612 a 1/2 čtv. sáhů užitkové půdy, z toho bylo dominikální půdy 17 346 jiter a 374 a 1/2 čtv. sáhů a 35 182 jiter a 238 čtv. sáhů rustikálu. Podle jednotlivých druhů je tabulka rozdělena takto: orná pole celkem 28 885 jiter a 951 čtv. sáhů (4 313 j. 1045 čtv. s. dominikál, 24 571 j. 1506 čtv. s. rustikál), rybníky srovnatelné s poli celkem 39 jiter a 464 čtv. sáhů (pouze dominikální), tzv. chudá pole celkem 586 čtv. sáhů (pouze rustikální), louky celkem 6 635 jiter a 503 1/2 čtv. sáhů (1 937 j. 636 1/2 čtv.s. dominikál, 4 697 j. 1 467 čtv.s. rustikál), zahrady celkem 839 jiter a 1 414 sáhů (119 j. 901 čtv.s. dominikál, 720 j. 513 čtv.s. rustikál), rybníky srovnatelné s loukami celkem 632 jiter a 184 čtv. sáhů (629 j. 1252 čtv.s. dominikál, 2 j. 532 čtv.s. rustikál), pastviny celkem 3 608 jiter a 1 269 čtv. sáhů (1 411 j. 1 373 čtv.s. dominikál, 2 196 j. 1 496 čtv. s. rustikál) a lesy celkem 11 887 jiter a 41 čtv. sáhů (8 894 j. 1 103 čtv.s. dominikál, 2 992 j. 538 čtv.s. rustikál).²⁶⁴

Při popisu terénu se Sommer zaměřuje na nedaleké Orlické hory (zde používá označení Kalte Berge**), které tvoří část Sudet*** a zasahují nejen do kraje Královehradeckého, ale i Chrudimského, a navazují na moravská pohoří (myšleno Králický Sněžník a Jeseníky). Mezi nejzajímavější místa řadí Vrchmezi (Die Hohe Mense) o výšce 561 sáhů****, které charakterizuje jako mírně zakřivený horský hřbet, nedaleko obce Olešnice v Orlických horách, přes který vede hranice se Slezskem a je z něj nádherný výhled do krajiny celého kraje i na Moravu. Ke vzdálenějším vrcholům pak patří Polomský a Sedloňovský kopec. Kousek od Polomského kopce se zmiňuje také o vrchu zvaném Buchen Koppe, který

* pro tento i následující údaje o rozlohách byly použity pravděpodobně rakouské míry – rakouské jitro 0,5755 ha, vídeňský čtvereční sáh 3,597 m², rakouská čtvereční míle 57,546 km² In: HOFMANN G., Metrologická příručka. Rozloha panství v přepočtu jiter a čtv. sáhů cca 307,10 km², v přepočtu čtv. mílí cca 304,99 km². Při porovnání rozlohy panství přes výpočet ploch na <http://nahlizeni.dokn.cuzk.cz/>, odpovídají Sommerova data skutečnosti.

²⁶⁴ SOMMER J.G., Das Königreich Böhmen, s. 352, z důvodu přehlednosti nebyly uvedené údaje přepočítány.

** Kalte Berge jako označení pro Orlické hory je velmi individuální, jeho další výskyt nebyl dosud ve vybraných pramenech dohledán.

*** Sudety – označení Krkonošsko-jesenické subprovincie a též pohraniční oblasti Česka, ve které do roku 1945 převažovalo německé osídlení. Tento název se v českém prostředí téměř nepoužívá, od roku 1945 do 1993 bylo jeho užití z politických důvodů zcela zakázáno. Od roku 1993 je možné tento pojem využít v historicko-geografickém smyslu. In: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sudety>.

**** v přepočtu (1 vídeňský sáh se rovná 189,65 cm) cca 1064 m. Dnes je uvádí Vrchmezi s nadmořskou výškou 1084 m n.m. In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 84 a www.mapy.cz.

pod českým názvem dnes není znám*. Ostatní části opočenského panství popisuje Sommer již spíše jako rovinaté. V souvislosti s terénem obsahuje topografie také podrobný geologický popis částí panství – oblasti s převažujícím výskytem mastku, granitu, hematitu, opuky i písku.²⁶⁵

Další část tvoří charakteristika vodstva. První, a pro Opočno zvláště důležitý, je potok zvaný Zlatý (Goldenbach, Goldene Bach), který pramení u Sedloňova. U Skalky a Chábor se rozděluje do dvou větví – severní teče směrem na Dobrušku a slévá se s přítékajícím Malým Zlatým potokem, jižní se nazývá Dědina a protéká jižně od Opočna a poté se znovu se severní větví spojuje. Druhý vodní tok tvoří řeka Orlice, která teče až k Třebechovicím pod Orebem, protéká obcemi Blešno, Krňovice, Nepasice, Stěnkov. Severozápadní částí panství také protékají velké řeky Metuje a Úpa. Nakonec upozorňuje Sommer na několik malých mlýnských potoků, které se vlévají většinou do Zlatého potoka. Ve všech těchto potůčcích jsou chováni okouni, pstruzi, úhoři a dokonce i raci. K vodstvu pochopitelně také patří rybníky, kterých se na panství nachází velké množství**. Rybník Broumar u Opočna, Semechnický rybník u Semechnic, Lhotský rybník u Podchlumí a Břekerský rybník u Městce*** byly využívány pro chov kaprů a štik. Sommer jmenuje rovněž zaniklé rybníky - Podvinický, Křtina, Starý, Záměstský, Perný, Lipský, Hlubokej, Jenkovický, Bezděcký, Meříčský a Klášterský – ze kterých byly vytvořeny louky a pole.²⁶⁶

Po částech zabývajících se zejména polohou panství v krajině a jeho geografickou charakteristikou následují v topografii i údaje o obyvatelstvu a způsobech jeho obživy, tedy zemědělství a průmyslu. Celkový počet obyvatel opočenského panství mimo municipální města Dobruška a Třebechovice pod Orebem udává číslem 27 547. K náboženskému vyznání protestantskému se v roce 1825 hlásilo 2 555 osob z 358 celých rodin a 264 neúplných nebo míšených rodin, židovské vyznání zastupovalo 107 osob. Naprostá většina obyvatelstva zde používala výhradně český jazyk, výjimku tvořilo několik horských obcí, kde převládala němčina.²⁶⁷

Největší příjmy a zdroje obživy představovalo pro obyvatele panství zemědělství, zahradnictví, chov dobytka, lesnictví, řemesla a obchod. Na horách, ve výše položených

* název byl zřejmě odvozen od německého označení stromu buk (die Buche). V tom případě by se mohlo jednat o vrchol Šerlich (1027 m n.m.), který se nachází v bezprostřední blízkosti zakrslého bukového pralesa dnes Národní přírodní rezervace Bukačka. In: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Buka%C4%8Dka>.

²⁶⁵ SOMMER J.G., Das Königreich Böhmen, s. 353.

** všechny rybníky jsou znázorněny v příloze v mapě č. 9, vyjma rybníku Křtina, který nebyl dohledán. Naopak Hluboký rybník byl na území opočenského panství nalezen pouze jeden, který je i dnes v mapách zakreslen.

*** Břekerský rybník byl údajně zrušen také již v roce 1827, tuto informaci už pravděpodobně Sommer ve svém díle nestihl zachytit, In: POZDÍLEK V., Čítanka kraje opočenského a dobrušského, s. 266.

²⁶⁶ SOMMER J.G., Das Königreich Böhmen, s. 354.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 354.

obcích, se lidé živili nejvíce lnářstvím, předením, tkaním a také obchodováním s plátnem a přízí. Orná půda byla zde poměrně úrodná, pěstovaly se různé druhy obilovin, chmel a další polní či zahradní rostliny. Na velmi vysoké úrovni bylo i ovocnářství, ať už v zahradách nebo volně v sadech.

Ve zvláštní tabulce uvedl Sommer stav dobytka na celém panství (bez měst Dobruška a Třebechovice pod Orebem) ke dni 30. dubna roku 1833. Tabulka je velmi podrobná, zachycuje počty koní, hovězího dobytka a ovcí, které jednotlivě přepočítal podle stáří (například ovce starší a jehňata apod.). Konstatoval, zda patří k majetku poddaných či vrchnosti. Po celkových součtech lze zjistit, že se na panství v té době chovalo 2 261 koní, 10 146 kusů hovězího dobytka a 6 553 ovcí. K provozu celé ekonomiky vrchnosti sloužilo deset hospodářských dvorů (u Jeníkovic, Českého Meziříčí, Mokrého, Opočna, Podbřezí, Přepych, Pulic a Trnova) a šest ovčínů (u Doubravice, Jeníkovic, Českého Meziříčí, Opočna a Přepych). Dvory u Doubravice, Ledec, Tošova a druhý opočenský dvůr byly dočasně pronajímány. Lesy celého panství se také nacházely ve výborném stavu, byly spravovány vrchnostenskými lesníky z rodu Havelků. Celkově se lesy rozprostíraly na ploše o velikosti 11 957 jiter a 181 čtverečních sáhů (cca 3 407,8 ha). Rozdělovaly se opět na dominikál (8 404 j. a 265 č.s.), majetek církve (377 j. a 569 č.s.), měst (242 j. a 1 172 č.s.) a poddaných (2 932 j. a 1 1375 č.s.), kteří z nich odváděli daně. Všechny lesní pozemky byly rozdělovány na tzv. revíry, šest se jich nacházelo na horách, jedenáct v ostatních, spíše rovinných oblastech. Patřila mezi ně i oblast opočenské Obory a nebo bažantnice, z nichž jedna se rovněž přímo v Opočně nacházela. Všechny tyto oblasti skýtaly útočiště pro rozličné druhy zvěře. Zejména pak bažanti představovali velmi přínosný artikl pro vývoz.²⁶⁸

Poslední strana věnovaná opočenskému panství v celkovém přehledu sumarizuje řemesla a živnosti. V tomto odvětví pracovalo na panství k 1. lednu roku 1834 1 341 osob, přičemž v tomto čísle opět nejsou zahrnuta města Dobruška a Třebechovice pod Orebem. Živnosti se rozdělovaly na kontrolní a komerční. Několik osob bylo také zaměstnáno v obchodu – ať už jako vlastníci rozličného zboží, drobní nebo domácí obchodníci a nebo prodavači na volných trzích. V Opočně, Olešnici v Orlických horách a na Novém Hrádku se konaly roční trhy, na které dojíždělo vždy asi 50 tuzemských kupců. Z hlediska příjmů nebyly tyto trhy ale nijak významné.²⁶⁹

Ve výčtech osob zaměstnaných v různých odvětvích není zapomenuto ani na zdravotnický personál. Přímo v Opočně se podle Sommera nacházel jeden obvodní lékař, jeden zubní lékař a dvě porodní báby. Na panství fungoval také chudobinec.

²⁶⁸ SOMMER J.G., Das Königreich Böhmen, s. 354 - 355.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 356.

Celou oblastí procházelo devět státních (Chaussee) a zemských silnic (Landwege). První velmi dobrá hlavní silnice vedla z Opočna do Hradce Králové, z nichž 6 512 sáhů* bylo státních. Druhá vedla z Opočna do Josefova, zde 4 303 sáhů státní silnice, třetí byla zemská silnice z Opočna do Kladska (8 367 sáhů). Čtvrtá a pátá silnice vychází z Dobrušky a směřuje do Nového Města nad Metují nebo přes Solnici do Rychnova nad Kněžnou. Šestá vede opět z Opočna, tentokrát jihovýchodním směrem do Rychnova nad Kněžnou (1 392 sáhů) a sedmá je zemská silnice z Opočna do Týniště nad Orlicí (2 370 sáhů). Osmá silnice spojuje Třebechovice pod Orebem a Rychnov nad Kněžnou a poslední byla vystavěna mezi Dobruškou a Novým Hrádkem. Při písemné komunikaci pomocí korespondence se obyvatelé panství obražejí na pošty v Hradci Králové, Náchodě nebo Jaroměři. Touto zmínkou se uzavírá celkový detailní popis panství Opočno a statku Skalka a následuje výčet jednotlivých lokalit. Celkem jich zahrnuje 106. V rámci panství 94 a dvanáct patřících z části i do jiného dominia. Opočno, jako sídelní obec se objevuje na prvním místě.²⁷⁰

Obec Opočno (Opotschno, Opotschna, Roth Opotshna) byla vzdálena 15 poštovních mil** od Prahy a 4 a půl hodiny východoseverovýchodně od Hradce Králové. Rozkládala se na pravém břehu Zlatého potoka, jako ochranné poddanské město s 232 domy a 1 436 obyvateli, z nichž bylo devět protestantů a šestnáct Židů. V Opočně se kromě panského zámku nacházely dva kostely, jedna fara, škola, kapucínský klášter, radnice, hospodářský dvůr, pivovar, palírna, panská jízdárna, park, Obora, tři bažantnice, hájovna, sádky, devět hostinců a dva mlýny. K Opočnu rovněž náležely domy Ellegon (Legon – viz též mapy panství kap. č.) a Kaukus*** - hospodářský dvůr (tzv. Opočenský dvůr), ovčín Zárybnice a hájovna Vodětín, které se nacházely v těsné blízkosti obce. Panský zámek, který byl v minulosti přestavován a rekonstruován, má dvě poschodí a jednu věž a obklopuje rozlehlé nádvoří, které ze tří stran ohraničují otevřená sloupová na každém z pater. Zámek skýtá asi 100 obyvatelných vyzdobených pokojů, dva sály – v jednom z nich se nachází rodokmen Colloredo – Mansfeldů včetně praporů a obrazů některých představitelů rodu v životní velikosti a druhý je zván sálem císařským. K zámku patří také kaple sv. Anny se vzácnými malbami K. Škréty a Brandla a domácí divadlo (nacházelo se přímo v prostorách zámku). Z teras byl podle Sommera krásný výhled do širokého kraje, na jihovýchodě až ke Kladským

* užito pravděpodobně vídeňského sáhu, který se rovnal 189,65 cm. Pozn. Silnice byly zakresleny v příloze v mapě č. 9, vyjma Třebechovice pod Orebem-Rychnov nad Kněžnou, která protíná panství pouze v oblasti Třebechovic.

²⁷⁰ SOMMER J.G., Das Königreich Böhmen, s. 356 – 357.

** v přepočtu (vídeňská poštovní míle se rovná 7,586 km) 113, 79 km, přibližně souhlasí s dnešními údaji.

*** Kaukus – pravděpodobně hospodářský dvůr ležící samostatně mimo centrum Opočna. Zmiňuje se o něm i kronika Opočna, ale dosud nebyl blíže lokalizován. In: SOKA RK, AMO, inv. č. 33, č. kn. 3 (Kronika města Opočno 1836 - 1958), s. 30.

horám, na severovýchodě do parku, který byl v Opočně zřízen v roce 1816. V zámeckých zahradách se nacházely tři skleníky, v nichž se pěstovaly exotické rostliny. Na západní straně od zámku stál letohrádek s velkým sálem v prvním poschodí a v přízemí s knížecím bytem. Vedle něj byla také používaná míčovna a jízdárna s velkými stájemi (pro 4 koně a 15 kobyly).²⁷¹

Farní kostel zasvěcený Nejsvětější Trojici, který byl původně jen zámeckým kostelem, byl v roce 1560 přestavěn Vilémem Trčkou z Lípy a v roce 1716 renovován a rozšířen Jeronýmem Colloredem z Waldsee. Kostel měl dvě velké věže se zvonem a bicími hodinami a uvnitř nad presbytářem také sanktusníkový zvon. Sommer v této souvislosti popisuje kostel velmi důkladně, všímá si klenby, oltářů, sakristie i oratoria nad ní a také hrobky, která se v něm nachází. Původní farní, později již jen hřbitovní kostel Nanebevzetí Panny Marie zmiňuje také, včetně hrobky rodiny Colloredů, která byla pod ním v roce 1810 zřízena. A nakonec ve výčtu církevních budov nezapomíná ani na kapucínský klášter, založený roku 1673. Pod vrchnostenský patronát spadala v Opočně také škola se třemi třídami. Ve třetí se vyučovalo pouze v německém jazyce. Mimo město, kousek od stělnice, byly v roce 1834 zřízeny také lázně, v nichž byla i místnost vyhrazená pro pouštění žilou a další menší chirurgické zákroky. Voda zde tekla pramenitá, velmi čistá.²⁷²

Pod návrším, na kterém stojí zámek, se dle Sommera rozprostírá údolí Zlatého potoka, který byl po roce 1800 opatřen mnohými mosty a lávkami, zkrášlen rybníky se pstruhy a labutěmi a cestičkami pro pěší. Pramen pitné vody je zakryt malou svatyní postavenou v řeckém stylu. V Sommerově době se údolí nazývalo Rudolfovo (Rudolphsthal) a pramen byl označován jako knížecí studánka (Fürstenbrunnen), z níž byla pomocí hydraulického stroje rozváděna voda do celého města.²⁷³

Opočno mělo rychtáře a také člověka, který vedl zemské desky (Grundbuchführer). Obyvatelé se živili částečně zemědělstvím a částečně prací v řemesle. Celkový počet řemeslníků Sommer udává číslem 292, z nichž 116 mistrů, 67 tovaryšů, 42 učňů pracovalo v kontrolní sféře a 25 mistrů, dva jiní páni, 18 tovaryšů a 17 učňů v komerčním řemesle. V Opočně žili také tři obchodníci s nejrůznějším zbožím. Obsazení ročních trhů, které se konaly na různé svátky asi šestkrát do roka, se omezilo na 30 stánků, proto bývaly často spojovány s trhy se skotem a koňmi.²⁷⁴

²⁷¹ SOMMER J.G., Das Königreich Böhmen, s. 357.

²⁷² Tamtéž, s. 357 - 359.

²⁷³ Tamtéž, s. 359.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 359.

Po tomto souhrnu se Sommer ještě krátce vrátil k historii a zmiňuje privilegia, která Opočno získalo, a také zničení zámku (bývalého hradu) v husitských válkách. Zámek z důvodu mnohých jednání navštívila císařovna Marie Terezie, ruský císař Alexander a rakouský ministerský kníže Metternich nebo hrabě Stadion.

Poslední informace o Opočně zachycuje údaj o požáru stodol, stojících podél cesty na Dobrušku, ke kterému došlo 10. prosince 1833. Všechny tyto budovy shořely, ale byly údajně všechny také znovu postaveny.²⁷⁵

Na šedesáté osmé a šedesáté deváté pozici v seznamu ostatních lokalit opočenského panství se nachází také popis Čánky a Dobříkovce, v dnešní době částí města Opočna. Čánka byla vzdálena půl hodiny jihozápadně od Opočna, stálo v ní 39 domů s celkem 26 obyvateli. Z nich bylo 29 protestantů, kteří spadali pod faru v Přepychách. Dobříkovec (rovněž zvaný jako Dobříkov) byl také vzdálen půl hodiny jihojihozápadně od Opočna, měl třináct domů s 83 obyvateli, z nichž protestantského vyznání bylo 34. Podle Sommerových zdrojů (zde konkrétně odkazuje na materiály S. Rieggera) byla tato obec pouze statkem a před bitvou na Bílé hoře patřila Vilému Dobříkovskému. Poté mu byla odňata, oceněna na 29 177 kop grošů a následně prodána Albrechtu z Valdštejna za 29 166 zlatých a 30 krejcarů.²⁷⁶

Tímto způsobem tedy zachycuje opočenské panství a postavení samotného města Opočno v první polovině 19. století topografická práce Johanna Gottfrieda Sommera. Přes všechny nedostatky, které byly tomuto dílu vytýkány, je velmi podrobná a propracovaná. Podává mnohé informace, podle níž lze vyvodit, jak krajina v okolí Opočna v té době vypadala, jak se měnila a jak byla využívána. Nezapomíná ani na historický vývoj a kontext v rámci panství, a proto může být pro topografické poznání velmi dobře využita.

²⁷⁵ SOMMER J.G., *Das Königreich Böhmen*, s. 359 - 360.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 369.

6.2.4 František Palacký – Popis království českého

František Palacký patřil mezi nejslavnější české historiky, politiky, spisovatele a osobnosti angažované ve veřejném kulturním a vědeckém životě 19. století.* Narodil se 14. června 1798 v Hodslavicích na Valašsku a zemřel 26. května 1876 v Praze. Zanechal svých učitelských studií na evangelickém lyceu v Prešpurku (dnes Bratislava) a působil jako vychovatel dětí uherských šlechtických rodin. Dostal se tak do vyšších kruhů, mohl se více věnovat dalšímu vzdělávání, například ve filosofii, estetice a mnohých cizích jazycích. Rozhodl se ale více zaměřit na českou historii.²⁷⁷ Dostal se do Prahy, kde nějaký čas pracoval jako archivář rodiny Šternberků a seznamoval se s dalšími osobnostmi veřejného života.²⁷⁸ V roce 1838 byl jmenován oficiálním českým stavovským historiografem a vydal nově pojeté dějiny českých zemí *Geschichte von Böhmen*.²⁷⁹ Od roku 1844 pak pracoval na jejich překladu do českého jazyka a zároveň i prohloubení, aby vzniklo velkolepé dílo Dějiny národu v Čechách a v Moravě. Mezitím se také pokusil zpracovat českou encyklopedii, což se mu nakonec nepovedlo, nebo vydával edici česky psaných historických pramenů Archiv český. Ani události v revolučním roce 1848 mu jeho pozici nesebraly. Stal se předsedou sboru pro zřízení Národního divadla a řadu let v té době také strávil na záměčku Lobkovice. Na vlastní přání byl na tamním, dnes již nepoužívaném, malém hřbitově i pohřben.²⁸⁰

Pro svá dějepisná díla studoval Palacký politické, státoprávní, sociální, umělecké, či vědecké publikace, zabýval se i dějinami každodennosti. Největší pozornost tradičně směřoval k husitství, podle něj jednomu z nejdůležitějších přelomových období české historie. Věnoval svým pracím značné úsilí, nešlo jen o obyčejný soupis historických faktů řazených chronologicky za sebou. Rozsah, obsah i pojetí jeho děl představuje jakýsi mezník v české historiografii. Nejproslulejším dílem o českých dějinách jsou již zmíněné Dějiny národu v Čechách a v Moravě, jejichž první svazek vyšel v roce 1848. Jsou rozdělené do pěti svazků, které vycházely česky i německy – 1. díl do roku 1125, 2. díl 1125 – 1403, 3. díl 1403 – 1439, 4. díl 1439 – 1471, 5. díl 1471 – 1526 - a Palacký se v něm snažil vytvořit obraz českých dějin.²⁸¹ Kromě toho v nich uplatnil také svůj zájem o geografii, už ve vědecké podobě, ke

* heslo „František Palacký“ v Ottově slovníku naučném zpracoval Ludvík Tošner de Simon, In: Ottův slovník naučný, 19. díl, Praha 1902, s 39 - 73.

²⁷⁷ KOŘALKA JIŘÍ, František Palacký: (1798-1876): životopis, Praha, 1998, s. 19 - 62.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 75 - 79.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 120 - 129.

²⁸⁰ Tamtéž, a http://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_Palack%C3%BD.

²⁸¹ KOŘALKA J., František Palacký, s. 256 a dále

a http://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_Palack%C3%BD.

kteřé výrazně přispěl spolu s Pavlem Josefem Šafaříkem a Josefem Jungmannem. Dílo zhodnocovalo řadu údajů z historické topografie, kartografie, etnologie i regionální geografie. V úvodu Palacký právě shrnul informace o velikosti území, povrchu, hydrografických poměrech (zde upozornil na správnost výroku z Kosmovy kroniky, že z Čech všechny řeky jen odtékají, ale žádná do nich nepřítéká), klimatu, spojích a komunikacích, obyvatelstvu a jeho počtu, nerostném bohatství země a zdůrazňuje také historický význam spojení Čech a Moravy v jeden celek.²⁸²

Své geografické a především kartografické vzdělání uplatnil také ve své kartografické rekonstrukci *Historická mapa se zřetelem k době Karla IV.*, která měla být vydána k pětistému výročí založení Karlovy univerzity v roce 1848. Práce byly ovšem protahovány pod vedením rytce Václava Merklase, a tak až v roce 1874 bylo dílo doplňováno. Josef Kalousek dokreslil zbytek území patřícího ve 14. století k českému království a naopak vyňal Chebsko, které v tu dobu součástí státu nebylo. Mapa pak byla poprvé vydána v roce 1876 a podruhé v roce 1894. Protože Palacký považoval za prostudovaná až taková místa, která si mohl na mapě zobrazit, byla mapa poměrně podrobná, přehledná, zobrazující i administrativní členění za tehdejšího stavu. Svou pozornost zaměřil Palacký rovněž na názvosloví při pojmenování jednotlivých obcí.²⁸³

Pro obor historické topografie se Palacký proslavil svým sestavením staročeského místopisu v lístkovém katalogu, podařilo se mu lokalizovat mnoho starých českých míst a dohledat i jejich původní názvy. Z tohoto soupisu vzniklo dílo s rozsáhlým názvem: *Popis králowstwí českého čili pobrobné poznamenání všech dosawadních krajůw, panstwí, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a tvrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi české, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného w jazyce českém i německém*. Bylo dokončeno v roce 1845, k tisku dáno v roce 1847 a konečně vydáno v roce 1848 v Praze. Poskytovalo seznam všech v té době existujících míst, ale i některých zaniklých. Názvy lokalit i panství se shodovaly s jeho historickou mapou, jsou uvedeny v českém i německém jazyce. Obce jsou rozříděny podle krajů a panství (stejně jako v topografii J. G. Sommera) a jsou k nim připojeny údaje o počtech obyvatel a domů. Tímto způsobem se zřejmě Palacký chtěl přiblížit charakteru historicko-topografického slovníku. Záměr takový slovník sám vytvořit totiž nikdy nenaplnil.²⁸⁴

²⁸² TRÁVNÍČEK DUŠAN, František Palacký a geografie, In: Lidé a země, XXV. ročník, Praha 1976, s. 200.

²⁸³ Tamtéž, s. 200.

²⁸⁴ TRÁVNÍČEK D., František Palacký a geografie, s. 200 - 201 a ROUBÍK F., Přehled vlastivědného popisu Čech, Praha 1940, s. 68.

Sám Palacký v úvodu tohoto díla píše, že sestavení předkládaného katalogu existujících i zaniklých míst české země mělo dvojí účel – dějepisný, a tím hlavním byl účel názvoslovný. Z vlasteneckého hlediska považuje za důležité uchovat alespoň takto podobu všech českých osad, i těch, které zanikly vlivem mnohých válek a dalšího působení, a v době vzrůstajícího se nacionalismu po době „německé“ připomenout i jejich původní česká pojmenování. Připojil k tomu i údaje úředně vykonaného sčítání obyvatel a domů z roku 1843, aby tak podtrhl významnost a velikost jednotlivých lokalit. K sestavení popisu prostudoval nesčetné množství materiálů úřední i neúřední povahy včetně desk zemských, předhusitských knih zápisných a mnohých listin a listů. Stejně tak se objevuje v úvodu i legenda k celé publikaci. Památná města, hrady, tvrze a jiné osady zvýrazňuje kurzívním písmem a připojuje k nim grafické značky, které znázorňují královská města, jiná města, městečka, staré hrady, staré tvrze, staré kláštery a kostelní podání čili fary a kaplanství v předhusitské době. Pokud tato znamení uvádí Palacký za názvem obce, jedná se o stará označení, která byla aktuální nejdéle do bitvy na Bílé hoře (r. 1620), a když stojí značka před jménem obce, zachycují stav současný. Pomocí symbolu otazníku také upozorňuje na určité pochybnosti a nejasnosti v názvech nebo přesné lokalizaci obcí.²⁸⁵

Popis začíná krajem Rakovnickým, následuje Žatecko, Litoměřicko, Boleslavsko, Bydžovsko, Hradecko, Chrudimsko, Čáslavsko, Kaučimsko, Beraunsko, Tábořsko, Budějovsko, Prachensko, Klatovsko, Plzensko, Loketsko a Praha. Za nimi jsou dva sestavené rejstříky – rejstřík A obsahuje abecedně seřazená všechna místa v českém i německém pojmenování, rejstřík B podchycuje sídla, která ani po rekonstrukci z dostupných pramenů nebyla lokalizována. Kniha je zakončena dodatky a opravami některých částí textu. Každý kraj je zachycen stejným způsobem. Pořadí kraje je označeno římskou číslicí před jeho názvem, pod ním jsou seřazena panství očíslovaná arabskými číslicemi, přičemž první je vždy krajské město. Kurzívou je pod každým významným městem uvedeno, o jaké město se jedná (královské apod.) a obyvatelstvo jaké národnosti v něm žije (české, německé). S poznámkou „k městu patří“ jsou potom uvedeny jeho jednotlivé části, opět arabskými číslicemi očíslované, v levém sloupci česky, v pravém s německým názvem. Na konci každého řádku jednotlivé lokality je zaznamenán počet domů a počet obyvatel.²⁸⁶

V rámci Hradeckého kraje je k nalezení i severovýchodní panství, potažmo město Opočno. Jako panství je zařazené na 43. místě. Je charakterizováno jako fideikomisní (svěřené, spravované) panství se statkem Skalka, jehož majitelem je František kníže Colloredo – Mansfeld. Obyvatelstvo v něm žije české i německé. Panství Opočno zahrnuje

²⁸⁵ PALACKÝ FRANTIŠEK, Popis království českého, Praha 1848, s. III - VIII.

²⁸⁶ PALACKÝ F., Popis království českého, kompletní.

celkem 94 obcí (v očíslování posledních čtrnácti je chyba). Mezi nejdůležitější z nich patřila Dobruška se vsí Křovice a Chábory, Hrádek (dnes Nový Hrádek) s bývalým hradem Frimburk (dnes Frymburk), Olešnice (dnes Olešnice v Orlických horách) a Třebechovice (dnes Třebechovice pod Orebem). Všechny tyto jmenované obce byly podle Palackého značek v jeho době městy nebo městečky. Pouze u některých obcí v opočenském panství je uveden německý název obce, z celého seznamu tvoří ale minimum. Na konci soupisu sídel jsou uvedeny dva odstavce dodatků. První obsahuje výčet obcí, které mají také předměstí, druhý shrnuje ještě dodatečné nezminěné lokality. Jedná se například o hostinec Zastawilka u Mělčan, samoty Studánka a Opuka u Myškowa*, hospodu Zawadilka u Pulic, u Meziříčí dvory Ostrow a Wranow, myslivnu Mochovec a několik dalších.²⁸⁷

Samotné Opočno stojí ve výčtu obcí na prvním místě. Je označeno hned několika symboly. Podle legendy lze vysvětlit, že bylo v dávných dobách městečkem s hradem, farou a kaplanstvím, v době vydání publikace už pouze městečkem. Německý název obce zde uveden není, což je poměrně zajímavé, protože známý byl a jistě byl v minulosti běžně používán. V otázce sčítání domů a obyvatel ukazuje čísla 237:1 579, tedy celkem 237 domů a 1 579 obyvatel.²⁸⁸

I když Palackého *Popis králowstwí českého* je pouze souhrnnou prací, která v podobě seznamu uvádí výčet českých sídel, je možné z ní využívat informace hned pro několik účelů. Podchycuje otázku názvosloví a to jak českého, tak u mnohých lokalit i německého, vystihuje administrativní členění země na kraje a dále i na jednotlivá panství. U nich podává stručnou charakteristiku včetně majitele a umožňuje vytvoření představy, jak velké a zámožné mohlo dané panství být. Dodatky na samém konci seznamu podtrhují propracovanost Palackého práce, když neopomíjí ani samoty a jednotlivé významné stavby jako byly například hostince či hospodářské dvory. V tom je patrná podobnost například s vojensko-zeměpisnými popisy prvního vojenského mapování, které také zachycují všechny stavby v krajině, jež byly důležité a na „první pohled“ vidět. Krajinu lze podle Palackého popisu studovat například z hlediska hustoty zalidnění a množství fungující zástavby v dané době, i v minulosti. Ač se to na první pohled opravdu nezdá, jedná se o velmi bohatý materiál, který může být ještě využit v mnoha směrech. Škoda jen, že není doplněn pro Palackého také vysněným historicko-topografickým slovníkem.²⁸⁹

* Pro srovnání: samotou Studánka a Opuka uvádí i topografický popis prvního vojenského mapování (sekce č. 97), lokalita Opuka je v dnešní době již blíže nelokalizovatelná.

²⁸⁷ PALACKÝ F., *Popis králowstwí českého*, s. 159 - 162.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 159.

²⁸⁹ PALACKÝ F., *Popis králowstwí českého*, kompletní.

6.2.5 Agrární anketa Zemědělské rady pro Království české

Zemědělská rada pro Království české, přejmenovaná později rovněž na Zemědělskou radu pro Čechy a Českou zemědělskou radu, byla hlavní organizací ve smyslu pokusu o centrální řízení, podporu a osvětu zemědělství v Čechách. Je často považována za pokračovatelku Vlastenecko-hospodářské společnosti, která byla zrušena v březnu roku 1872. Zemědělská rada pro Království české vznikla na základě vyhlášky ministerstva orby z 2. dubna 1873, jako instituce pro zlepšování zájmů zemědělství v Čechách. Na základě finanční podpory státu vykonávala odbornou činnost v této oblasti, která byla nejen pro tehdejší dobu velmi významná. Působení rady lze rozdělit do čtyř období.²⁹⁰

První období začíná založením rady v roce 1873 a končí novým výnosem o upevnění její činnosti v roce 1891. Po tuto dobu je označována jako Zemědělská rada pro Království české. Jejími hlavními úkoly bylo zprostředkovávat informace mezi ministerstvem orby a mnohými spolky, které zasahovaly do zemědělské produkce, podporovat je, podávat dobrozdání zemské vládě a přicházet s návrhy pro zlepšování stavu zemědělství.²⁹¹

Druhé období bylo odstartováno novým zemským zákonem z 20. března 1891, který určuje Zemědělské radě pro Království české pevnou organizaci a funkci. Udává povinnost starat se nejen o zemědělství, ale i o hospodářský průmysl, podávat dále dobrozdání a samostatné návrhy zemské vládě, podporovat činnost spolků pro zemědělství a zřizovat a spravovat záležitosti přikázané ústavou, včetně péče o zemědělské školy. Veškeré úkoly měla plnit pomocí ústředního sboru pro společné záležitosti a dvěma odbory – českým a německým.²⁹² Ústřední sbor měl svoji kancelář, pokladnu a knihovnu a spravoval ještě následující pomocné orgány – Rolnicko-lučební výzkumný ústav, Kontrolní semenářskou stanicí, Statistickou kancelář pro zemědělství a lesnictví v Čechách, Pomologický ústav v Troji a také Zemědělsko-technickou kancelář, která byla velmi důležitá právě při provádění agrárních anket.

Třetí období zemědělské rady je ohraničeno lety 1919 a 1938. Hlavním úkolem, který bylo v tomto čase potřeba prosadit, bylo povinné členství venkovských zemědělců v soukromých spolcích, na které dohlížela a podporovala je zemědělská rada, přejmenovaná

²⁹⁰ MRÁZKOVÁ LUDMILA, DĚDKOVÁ LIDMILA, Česká zemědělská rada 1873 - 1942, inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu v Praze, Praha 1961, s. 1 - 2.

²⁹¹ GÖRNER JOSEF, Česká zemědělská rada, In: Sborník archivních prací, roč. 7, č. 1, Praha 1957, s. 187 - 188.

²⁹² Zemědělská rada pro království České, zákony, [Česko: s.n., 1892], s. 9 - 10.

již na Zemědělskou radu pro Čechy. Rovněž jí byla nově svěřena agenda pro poskytování náhrad za pozemkové daně.²⁹³

Poslední čtvrté období bylo započato jednoletým zastavením činnosti v době nesvobody 1938 – 1939. Pro české země byla pak stanovena Česká zemědělská rada v Praze, pro Moravu a Slezsko Česká zemědělská rada v Brně. Pro německé zemědělce na území Protektorátu Čechy a Morava byla vytvořena Německá zemědělská rada v Brně. S koncem tohoto neslavného období byla ukončena i činnost zemědělských rad v roce 1942 a jejich kompetence převzala samosprávná veřejnoprávní korporace Svaz zemědělství a lesnictví.²⁹⁴

V zájmu zachování a zlepšování zemědělských poměrů v Čechách vykonávala Zemědělská rada pro Království české šetření zemědělských poměrů v určitých letech. Mezi první patřila anketa zaštitěná Františkem starohrabětem z rodu Salm-Reifferscheidtů v roce 1875. Zachycovala aktuální stav hospodářských a lesnických poměrů společně s nalezenými překážkami, nedostatky a návrhy do budoucna. V důsledku stoupající konkurence zemědělských produktů a následnému poklesu cen hospodářských plodin a neustálému zvyšování životních nákladů, došlo již o dvě desetiletí později k zemědělské krizi. Českému odboru zemědělské rady byl podán návrh k vyhotovení ankety, která by se pokusila hledat odpovědi na mnohé palčivé otázky agrární problematiky. Kvůli narůstajícím požadavkům a nespokojení rolníků byl návrh schválen. Anketa měla proběhnout po několika obvodech podle stejného dotazníku, aby byly výsledky pro celou zemi kompletní a porovnatelné. V rámci každého obvodu pracoval na anketě jeden tzv. vyšetřující komisař. Tuto pozici vykonávali ředitelé a učitelé hospodářských učilišť nebo hospodářští odborníci. Komisaři dostali podrobnou instrukci pro plnění svého úkolu. Měli dbát pouze na svou vyměřenou oblast, konzultovat práci s představiteli obcí a velkých hospodářských podniků. Výsledky jejich šetření byly zprvu tajné, komisaři si měli odpustit komentáře a posudky a držet se pouze otázek předem zhotovených dotazníků.²⁹⁵

Dotazník se skládal ze čtrnácti částí. První část měla odrážet všeobecné výrobní poměry, zahrnuje 28 otázek ohledně půdy, rostlin, dobytka apod. Druhá část zaznamenává vedlejší hospodářské podniky, jako byly pivovary, cukrovary, mlékárny, cihelny a podobné. Třetí část se věnuje poměrům zužitkovacím, tržním a prodejním, sleduje odbytk jednotlivého zboží. Čtvrtá část soustřeďuje přehled o zákonech a podobných nařízeních, které se agrární oblasti týkají. Pátá část zasvěcuje do sociálně hospodářských a agrárně právních poměrů.

²⁹³ GÖRNER JOSEF, Česká zemědělská rada, In: Sborník archivních prací, roč. 7, č. 1, Praha 1957, s. 189 - 202.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 202 - 204.

²⁹⁵ Výsledky šetření poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království českém v letech 1898 - 1900: agrární anketa, Zemědělská rada pro království České, Praha 1901, s. XXI - XXIV.

Šestá část podává informace o fungování úvěrů a pomoci při zadlužení. Sedmá část řeší pojišťování. Osmá část reflektuje dělnické poměry, devátá zase průmysl a hornictví. Desátá část podchycuje vedlejší výdělky. Jedenáctá část se věnuje obecním poměrům, jak se v obcích třídí daně, a jaké jsou překážky při jejich vybírání. Dvanáctá část studuje výnosnost polního hospodářství a specifikuje i nepříznivé podmínky, které ji zhoršují. Předposlední třináctá část se zabývá životními poměry selského stavu a poslední čtrnáctá část obsahuje návrhy na zlepšení aktuálního stavu zemědělství.²⁹⁶

Pevné zásady existovaly i pro rozdělení země do zkoumaných obvodů. Těchto oblastí vzniklo celkem 56, z nichž 31 spadalo do působnosti českého odboru zemědělské rady a 25 do působnosti odboru německého. Celkový rozsah oblastí neměl překročit velikost čtyř soudních okresů a hranice, které měly být prozkoumány, se měly s hranicemi soudních okresů shodovat. V každém obvodu byly stanoveny čtyři obce pro podrobnější šetření hospodářských poměrů a při jejich výběru byl brán největší zřetel na jakost půdy, kulturní poměry co do druhu a množství pěstovaných plodin, poměry dobytkařství a pěstování píce, poměry jednotlivých kulturních ploch navzájem, poměry průmyslové, poměry hornictví k hospodářství, lidnatost, poměry dopravní a rozdělení půdy mezi jednotlivé majitele.²⁹⁷

Šetření se nakonec protáhlo a poslední práce v české oblasti byly dokončeny až v létě roku 1901. Pro veliký rozsah veškerého sebraného materiálu bylo rozhodnuto, vyhotovit pro širší veřejnost jen výtažky. Ač časové rozpětí prací hrálo ve výsledcích nemalou roli, přinesla anketa spousta cenného a přínosného materiálu, který mohl napomoci zlepšování zemědělství v následujících letech.²⁹⁸

Východočeské město Opočno, potažmo opočenský soudní okres se nachází hned v první oblasti. Vyšetřujícím komisařem této oblasti byl městský důchodní z Hradce Králové Otokar Vojta. Přesně tento obvod zahrnuje politické okresy Broumov, Dvůr Králové, Nové Město a Trutnov a soudní okresy Náchod, Dvůr Králové, Česká Skalice, Nové Město nad Metují, Úpice, Police a právě již zmíněné Opočno. Jako typické obce, u kterých se šetření provádělo podrobněji, zde bylo zvoleno Lipí (okres Náchod), Studnice (okres Česká Skalice), Bezděkov (okres Police) a Pohoř (okres Opočno). Protože Pohoř (dnes Pohoří) je obec, která se nachází v bezprostřední blízkosti Opočna, je vzdálena asi tři kilometry, lze mnoho údajů u Pohoří zachycených použít i pro Opočno.²⁹⁹

²⁹⁶ Výsledky šetření poměrů hospodářských i kulturních, s. XXV - XXXIII.

²⁹⁷ Tamtéž, s. XXXIV.

²⁹⁸ Tamtéž, s. XXXV - XXXVI.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 1.

Pro topografii města je nejpřínosnější první část dotazníku, která se věnuje všeobecným hospodářským poměrům. Zkoumá geologické složení půdy, které je v této oblasti převážně křídového nebo permského původu. Půdy jsou spíše hlinité, úrodné a v nižších oblastech, zejména náplavy v údolích řek, jsou velmi úrodné. Podnebí v celé oblasti je závislé na nadmořské výšce. Průměrná roční teplota je 5,16 °C, podzim je většinou teplejší než jaro. Stejně tak i počet srážek a výskyt bouřek se zvyšuje s rostoucí nadmořskou výškou. U Pohoří je zaznamenán roční průměr 658,2 mm srážek. Velmi časté jsou zde také jarní a letní záplavy. Počátek setby je v těchto oblastech obvyklý v měsíci březnu, žně v polovině července. Při šetření vyšlo také najevo, že je potřeba přistoupit k regulaci řek a potoků nejen ve zkoumaných typických obcích. Z hlediska druhů půdy a její kultury je na území kolem Opočna značná převaha orných polí nad loukami. Největší výnosy z pěstovaných plodin přinášejí obiloviny - oves, ječmen, žito a pšenice a také brambory. Z polních píceň se zase nejvíce pěstuje jetel. Zde se zastavuje také u otázek souvisejících s hnojením půd. Chov dobytka je velmi důležitým činitelem zejména v opočenském okrese. Převažuje skot, dále kozy, vepři a nejméně se zde chovají koně. V celém okrese opočenském je evidováno 4 082 ha lesa, z toho 309 ha listnatého, 2 073 jehličnatého a 700 ha smíšeného. 2 909 ha tvoří les souvislý a zbytek jsou roztroušené osamělé lesíky menší rozlohy. Časté jsou zde také stromořadí u silnic a cest, které jsou určitými zdroji příjmů, rozšířené je rovněž ovocnářství v nižších oblastech - švestky, jablka, hrušky. U Pohoří jsou zmíněna i rozlehlá pole zelí (v oceňovacím elaborátu stabilního katastru ho Opočno uvádělo nedostatek).³⁰⁰

Druhá část ankety stručně shrnuje hospodářství celé oblasti, které je zde poměrně hojně zastoupeno. Nalézají se zde dva cukrovary, jedenáct větších pivovarů, jeden lihovar a rafinerie, jedna škrobárna, šest větších mlýnů a dvě sýrárny. U Pohoří se uvažovalo o stavbě mlékárny, která byla až v pozdějších letech (1936) nakonec postavena v lokalitě Podzámčí v Opočně.³⁰¹

Třetí část se zabývá odbytem surovin, což není pro charakteristiku obce či oblasti tolik důležité, ale pro představu je nutné zmínit, že tato oblast neměla příliš vysoký odbyt pěstovaných plodin. Na poměrně dobré úrovni se držela produkce vajec.³⁰²

Zajímavé informace lze vyhledat také v páté části, která řeší pozemkové rozdělení majetku. Je sice uvedeno na příkladu typických obcí, ale je z něj patrné, že pozemky mohly být v celé oblasti ve vlastnictví velkostatku, selských statků, zahradníků, chalupníků nebo

³⁰⁰ Výsledky šetření poměrů hospodářských i kulturních, s. 1 - 5.

³⁰¹ Tamtéž, s. 6.

³⁰² Tamtéž, s. 6 - 7.

baráčníků. Za typickou usedlost pro opočenský okres je považován pozemek o výměře 9,7 až 11,5 ha (30 – 60 korců).³⁰³

V osmé části komentující dělnické poměry se nachází zajímavý postřeh ohledně nedostatku a nedisciplinovanosti čeledi v celé oblasti. Stěžuje si na účast mladých v tanečních zábavách a její následnou neschopnost kvalitně pracovat. Tento údaj nepřináší sice nic pro topografii města, ale sděluje možnosti zábavy obyvatel a aktivit mimo pracovní dobu.³⁰⁴

Devátá část ankety pouze stručně zmiňuje rozšířenost textilního průmyslu v oblasti, jež pozitivně působí na odbyt zemědělských výrobků a desátá část uvádí možnost vedlejších výdělků, která není nijak častá. Spíše v horských územích bylo typické zejména tkalcovství.³⁰⁵

V jedenácté části se krom výčtu daní v typických obcích objevuje i shrnutí o komunikacích a cestách v celé oblasti. Co do množství je jich dostatek, cesty sice nejsou v nejlepším stavu, ale jsou uspokojivé. U Pohoří je vzdálenost k nádražní stanici zaznamenána jako 2,5 kilometru a k okresnímu městu Opočnu 3,2 kilometru.³⁰⁶

Dvanáctá část poukazuje na malé výnosy z hospodářství, které jsou zapříčiněny nejen nedostatkem odborného vzdělání a drahou dělnickou silou, ale zejména drsnějšími klimatickými podmínkami, rozdrobeností pozemků a velmi častými rozmáčenými loukami.³⁰⁷

Poslední dvě části také nijak přímo nezasahují to krajinného zachycení dané oblasti, ale jsou přinejmenším zajímavé. Třináctá část se zabývá životní úrovní rolníků, sedláků, kde zmiňuje i jejich jednoduché stravovací zvyky. Snídají údajně kávu s chlebem, svačí chléb s máslem a sýrem, v poledne mají polévku, dvakrát týdně maso a jinak moučný nebo bramborový přírtek, odpolední svačina je pak stejná jako dopolední a k večeři se podává opět polévka s přírtekem. Na hojné pohoštění jsou zvyklí při posvícení, větší hospodáři si dopřejí také každý večer sklenici piva. Stejně jako v katastrálním oceňovacím elaborátu je velmi zajímavé, na kolik byly tyto informace pro podchycení obyvatelstva pracujícího v zemědělství důležité, že se o nich takto podrobně rozepisovali. Poslední část shrnuje celkový stav zemědělství ve zkoumané oblasti. Okolí Pohoří označuje jako uspokojivé, ovšem v důsledku mírných životních nároků místních sedláků, kteří se těžšími podmínkami přizpůsobují. Ani zdejší stav nedovoluje žádné mimořádné výdaje. Doporučeno je proto nadále se vzdělávat a vyvarovat se chyb v hospodářství, odvodňovat mokré pozemky, meliorovat řeky a potoky, zřizovat družstva pro zvelebení hospodářského dobytka a výnosu z něj a úkolem státu je pak

³⁰³ Výsledky šetření poměrů hospodářských i kulturních, s. 9 - 11.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 15.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 15 - 16.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 16 - 17.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 17.

snížení různých poplatků, včetně osvobození hospodářských statků od daně nebo zajištění pojištění pracovníků.³⁰⁸

Agrární anketa nepředstavuje jen typický pramen pro topografii zkoumaných území, ale i mnoha sociálních aspektů venkovského obyvatelstva. Svými přehledy zemědělských pozemků, jejich druhů a kultur, pěstovaných plodin nebo třeba geologickým popisem půd či klimatických podmínek také může napomoci k sestavení celkového topografického a geografického obrazu studovaných lokalit. Na jejím příkladu jsem uvedla, jak může být i takový pramen využit, a že skrývá mnoho možností.

³⁰⁸ Výsledky šetření poměrů hospodářských i kulturních, s. 17 - 18.

6.2.6 Souhrn kapitoly

Písemné topografické prameny představují zdroj informací v písemné podobě, a to jako popis nebo souhrn určitých zjištěných, převážně topografických údajů. Prameny použité v této kapitole – *Topographie des Königreichs Böhmen* od Jaroslava Schallera, *Das Königreich Böhmen* od Johanna Gottfrieda Sommera, *tereziánský katastr*, *Popis Království českého* od Františka Palackého a *agrární anketa Zemědělské rady pro Království české* – byly vybrány pro svou prostorovou komplexnost (zachycují celé Čechy), historickogeografickou výpovědní hodnotu a také proto, že byly zhotoveny z odlišných důvodů a určené k rozdílným účelům. Přesto ze všech těchto pramenů je možné zjistit, že pro studium historické topografie mohou poskytnout údaje, které se vzájemně doplňují a zpřesňují topografický obraz studovaného území (lokality). Zároveň skýtají pohled na dobové metody zjišťování a zachycení údajů topografické povahy.

Jednotlivá díla jsou seřazena chronologicky, jsou v různých rovinách porovnatelná a přinášejí přehled o proměnách větších územních celků – panství – i jednotlivých lokalit. Zajímavý je například mírný nárůst počtu obcí na opočenském panství, který se z údaje 85 obcí z roku 1757 navyšuje na 99 obcí v roce 1790, ovšem podle Sommera i Palackého se počet naopak snižuje na 94 obcí. Důvodem vzrůstajícího počtu je zejména rozdělení několika obcí na dvě části, které jsou pak vedeny samostatně. Např. Pulice – Malé a Velké, Spáleníště – Horní a Dolní, Rohenice – Malé a Velké. Schaller uvádí za jednotlivé lokality také například samostatný klášter, hrad Frymburk a několik hospodářských dvorů, které v tereziánském katastru odděleny nebyly (Mochov, Vranov, Mitrov). Pojetí těchto lokalit za samostatné je také pravděpodobně důvodem následného poklesu jejich celkového počtu u Sommera. Ten tyto objekty odděleně již opět neuvádí.

Konkrétní počet obyvatel a domů v Opočně lze porovnat pouze u Sommera a Palackého, tereziánský katastr počty také uvádí, ale vzhledem ke svému zaměření sčítá jen tzv. usedlíky (osoby, které obdělávaly nějakou část půdy). Nárůst mezi dvěma zmíněnými pracemi, Sommerem a Palackým v období cca dvanácti let byl 143 obyvatel a pět domů. Tento poměr, ač se zdá zvláštní, je podobný jako v některých následujících letech (viz tabulka č. 1). K velkému rozvoji zástavby města (a to zejména v oblasti Štefanky – na severozápadním svahu pod zahradou u letohrádku) docházelo spíše v 18. století. V 19. století, kdy vznikla díla Sommera i Palackého, byl ale stavební rozvoj velmi pomalý. Nový rozvoj vyvolala až stavba železnice v letech 1874 – 1875. Nárůst počtu obyvatel je v této míře

přirozený. Hospodářství se dále rozvíjelo, vysázeny byly např. vinice, jejichž nutné obhospodařování mohlo rovněž přispět ke zvýšení počtu obyvatel ve městě.³⁰⁹

Dalšími z porovnatelných prvků jsou rozlohy jednotlivých pozemků, které jsou ovšem v každém z pramenů rozčleněny jiným způsobem. Patrný je na první pohled zejména vývoj používání jednotek plošných měr – rozlohy v tereziánském katastru jsou udávány ve strychu a věrteli, u Sommera jsou použita rakouská jitra a čtvereční sáhy a agrární anketa již uvádí počty hektarů*.

Jinými způsoby je také nahlíženo na rozvrstvení řemesel a hospodářství v Opočně. Tereziánský katastr rozděluje řemesla prakticky, podle odvětví, Schaller například vyjmenovává jednotlivé obory zběžně, ale podává počty zaměstnanců v podnicích podle jejich hierarchie. Jediná shoda mezi těmito dvěma prameny je v uvedení jednoho opočenského hodináře.

V otázce zachycení jednotlivých staveb je markantní jednoznačná shoda ve významu důležitosti zámku a církevních staveb. Ty patřily, a dnes patří, mezi dominanty všech obcí. Zámek i konkrétní kostely zaznamenávají v určité míře všechny prostudované prameny. Velmi častá je pak také Obora, která se rozprostírá mezi Opočnem a Přepychami a představuje největší lesní plochu v bezprostřední blízkosti města. Sommer ji pouze zmiňuje při výčtu objektů a prostranství, které k městu náležely, Schaller připojil i informaci, že v Oboře se chovali daňci. Podrobnější údaje uvádí tereziánský katastr, který počty zvěře chované v Oboře rozepisuje (20 daňků, 4 divoké bachyně a 1 kanec).

Zatímco tereziánský katastr řadí Opočno do měst až 5. kategorie**, protože leží stranou od zemských silnic, práce Sommerova již tvrdí opak a vyjmenovává cesty, které Opočnem procházejí. Agrární anketa je obohacena o technický pokrok, přidává poznámku o železnici.

Velmi zjevná je návaznost jednotlivých prací na příkladu Schallera, Sommera a Palackého. Sommerova topografie byla vytvořena s cílem opravení Schallerových chyb, Palacký na Sommerovo dílo odkazuje již v úvodu. Zřetelně lze v textech vyzorovat oborové zaměření těchto autorů. Schaller se s ohledem na své vzdělání více zabýval historií a historickým vývojem jednotlivých lokalit, nežli geografickými údaji a zajímavostmi. Opočno, které patří mezi obce s dlouholetou tradicí, a jehož hlavní dominantou je zámek, toto

³⁰⁹ KUČA K., Města a městečka, s. 730.

* český strych= české jitra=0,285 ha, rakouské jitra 0,5755 ha, věrtel=0,0712 ha, rakouský čtvereční sáh 3,597 m², In: HOFMANN G., Metrologická příručka.

** Tereziánský katastr kategorizuje města do pěti tříd – 1. královská města s nejlepším obchodem a podnikáním; 2. města se ziskem z místních gymnázií, velkých poutí, lázní, častých trhů; 3. města ležící na zemské silnici, která mají výroční a týdenní trhy; 4. města, která nemají pravidelné a dobré týdenní trhy, ale mají výnosné výroční trhy; 5. města, která mají sice některé výroční a týdenní trhy, ale leží stranou od zemských silnic. In: CHALUPA A. A KOL., Tereziánský katastr český (ed.), sv. 1, s. 18.

tvrzení jednoznačně dokazuje. Naopak Sommer se více věnoval geografickému zařazení lokality v rámci území jednotlivých krajů, a především pak popisu dobového stavu místa. Mohl tak pomoci lépe přispět ke zvýšení zájmu o jednotlivé obce, větší návštěvnosti (což jistě dokládá i velmi detailní popis interiérů opočenského zámku) a možnosti využití jeho publikace jako prvotního průvodce. Patrně i z důvodu, že sám v Čechách nevyrostal a musel popisovaná území osobně poznávat, je veden jeho popis právě tímto směrem. Protože oba autoři se snažili vytvořit díla topograficko-statistická, přehledná, distancovali se od veškerých osobních vyznání či poznámek, které by zhotovený „obraz“ krajiny jakkoliv ovlivňovaly. Palacký nazval svou práci popisem, který také vytvořil. Popis je od samého začátku prezentován pouze jako souhrnné dílo, které uvádí existující i zaniklé lokality Čech do povědomí čtenářů a může sloužit podobně jako místopisný lexikon - slovníková pomůcka.

Tereziánský katastr a agrární anketa Zemědělské rady sloužily nebo byly určeny k ryze praktickým účelům. Tereziánský katastr byl sestaven k berním účelům a tedy zachycoval konkrétní stav jednotlivých lokalit, rozdělení pozemků podle různých druhů a kultur, stejně tak i rozčlenění obyvatelstva včetně jejich počtů a soupisu hospodářských odvětví. Agrární anketa sice také shrnovala aktuální situaci, avšak zejména v oblasti zemědělství, zachycovala jen tzv. vzorové obce a obsahovala i různé závěry směřující do budoucna. Např. jakým směrem se má vyvíjet produkce a prodej jednotlivých plodin. Protože vznikala formou dotazníku, který vyplňovali komisaři podle výpovědí obyvatel, vypovídá více o jejich každodenním životě.

Přes odlišnost studovaných pramenů lze v jejich obsahu najít „osu“, která je navzájem spojuje. Je možné některé informace porovnávat a poznávat tak situaci a vývoj konkrétních lokalit v určitém období, jejich proměny a při hodnocení pramenů sledovat posun v použité metodice, odbornosti a šíři jejich záběru.

6.3 Město Opočno v kartografických topografických pramenech

K nejvyužívanějším pramenům pro studium historické topografie patří, vedle již uvedených pramenů písemných, zejména prameny kartografické. Tyto materiály, nazývané též prameny mapovými, zahrnují staré mapy a plány, které zobrazují stav daného prostředí v jeho minulé, neaktuální, podobě. Vyvíjely se od 15. století od rukopisných, přes tištěné mapy a v novější době k nim mohou patřit i letecké měřické snímky, popřípadě atlasy, které tvoří jejich kompendia.³¹⁰ Staré mapy jsou dnes dostupné v mnoha podobách. K originálním je možné se dostat prostřednictvím archivů a mapových sbírek, u proslulých zejména těch nejstarších map jsou vyhotovené faksimile a oblíbeným zpřístupněním v dnešní době je prostor mapových portálů a serverů prostřednictvím internetu. Takto dostupná jsou spíše díla zachycující komplexně velká území. Mohou být i georeferencována, tedy mají zaznamenanou geografickou či kartografickou polohu a mohou být zobrazována v několika vrstvách.³¹¹ V této kapitole uvádím vybrané staré mapy a plány různých druhů, které zachycují panství či město Opočno, a jsou vhodné k podchycení stavu města a jeho topografie, z 18. a 19. století.

6.3.1 Mapy panství

Mapy panství jsou nejrozšířenějším kartografickým materiálem menších územních celků zejména v 18. století, jejich počátek ale sahá již o několik století dříve. Jejich vznik je spojen s činností zemských a vrchnostenských měřičů a jiných schopných osob již v polovině 16. století. Z té doby jsou již dochovány mnohé plánky a náčrtky zachycující poměrně detailně určitá menší území a jsou opatřena hospodářskými i správními údaji. I z důvodu právních procesů vznikaly podobné mapky, které zachycovaly průběh jejich jednání. Od 17. století také tvoří přílohy písemných zápisů v zemských deskách. Zaznamenávají území, která byla předmětem řízení před zemským soudem. Rovněž mezi nimi, kromě náčrtků jednotlivých staveb či pozemků, lze najít i mapy celých panství, ovšem převážně z působení zemských měřičů.

Největší zastoupení mají mapy zhotovené pro správní a hospodářské potřeby šlechtických velkostatků. V důsledku rozšiřování hospodářského podnikání na velkostatech bylo potřeba zachycovat celá území včetně nově vzniklých mlýnů, hutí, hamrů, pivovarů, ale

³¹⁰ SEMOTANOVÁ E., Historická geografie českých zemí, s. 37.

³¹¹ NOVOTNÁ MARIE, Staré mapy při poznávání místního regionu, In: Geografické rozhledy, roč. 20, č. 3, Praha 2010/2011, s. 18.

i rybníků a dalších. První mapu tohoto typu dal údajně zhotovit Florián Gryspek z Gryspachu již v roce 1555. Mezi další velmi významné pak patří mapy jihočeských rybníků, vznikající mapy lesních porostů, popřípadě i důlní mapy, které rekonstruuji těžařské oblasti. Mapování na šlechtických panstvích pokračovalo nejvíce v již zmíněném 18. století, které bývá dokonce nazýváno stoletím generálních map velkostatků.³¹²

Mapy velkostatků vznikaly jako podklady či pomůcky řízení hospodářství a ekonomiky všech typů velkostatků – šlechtických panství, církevních i komorních velkostatků. Kromě tematického rozsahu se vyznačují zvláště v 18. století poměrně vysokou úrovní zpracování z technického i geometrického hlediska. Zásahu na tom mají jejich tvůrci. Ti mohli být z řad hospodářských nebo jiných zaměstnanců, kteří působili na velkostatku trvale. Na některých velkostatech byl zeměměřič přímo zaměstnán, jinde byly zase tyto mapy vytvářeny odborníky, kteří byli na panství pozváni pouze pro jednorázové vykonání tohoto úkolu. Nejčastěji pracovali na základě přímých dohod s vrchností. Odměna za měřické práce byla stanovena podle výměry zmapovaných pozemků, ve druhé polovině 18. století většinou 3 – 4 krejčary za korec*. Tyto práce vynášely zeměměřičům často vyšší zisk než jejich pracovní pozice ve službách státu. Mezi nejvýznamnější jména patřili Jan Glocksperger, Ignác Hötzel, Jan Alois Kolbe a mnoho dalších, kteří působili ve službách úřadu desk zemských. Dva zeměměřiči byli také známí u české komory.³¹³

Na sklonku 18. století narušil systematický chod velkostatků proces raabizace**, systemizace lesů a poté i josefský katastr. Po zrušení roboty docházelo k četným přesunům pozemků jiným držitelům, které kromě pozemkových knih musely být zachyceny i v mapách. Stejně tak tomu bylo i při vzniku již zmíněných lesních map, které zachycovaly nový stav lesů, rozčleněných na revíry.^{***}

K postupnému zániku map velkostatků docházelo pak až v první polovině 19. století, které přineslo velká katastrální díla v podobě stabilního a reambulovaného katastru. Pro jeho přesnost a propracovanost začaly velkostatky postupně využívat právě tyto mapy. Bohužel v některých případech došlo i k úplnému zničení starých rukopisných map.³¹⁴

³¹² SEMOTANOVÁ EVA, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, Praha 2001, s. 49 - 51, 91.

* korec – plošná míra – rovná se cca 0,29 ha, In: HOFMANN G., *Metrologická příručka*, s. 65.

³¹³ HONL IVAN, *K rozvoji map velkostatků v 18. a na začátku 19. století*, In: *AC*, č. 10, Praha 1960, s. 221 - 224.

** jedna z reforem Marie Terezie, podle níž se část vrchnostenské půdy přidělovala za poplatek sedlákům, In: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Raabizace>.

*** staré lesní mapy jsou nově zřístupňovány prostřednictvím portálu dostupného na <http://www.starelesnimapy.cz/>, který byl pro veřejnost spuštěn v lednu 2014.

³¹⁴ ČERNÝ VÁCLAV, *Mapy velkostatků v zemědělsko-lesnických archivech*, In: *Kartografický přehled*, roč. 9, č. 2, Praha 1955, s. 92.

Všechny zhotovené mapy velkostatku dostávaly různá označení, jednotný název pro ně se neustálil. Objevují se proto označení: Mappa, geographischer Abriess, geographischer Plan, Situations Plan, někdy také General Mappa, General Charte nebo Haupt Mappa. I když nejlepším označením by nejspíše byla hospodářsko-topografická mapa, takový titul dostala jen velmi zřídka. Kromě nadpisu však často obsahují i mnohá číselná data o rustikální i dominikální půdě, druhů pozemků i počtů osedlých.³¹⁵ Mapy panství poskytují obraz daného území, které v tomto období již můžeme na mnohých místech nazývat krajinou barokní. Ta se vyznačuje prvky charakterizujícími umělecký barokní styl, promítnuté do vzhledu krajiny. Umožňují zobrazení veškerých typů sídel, jiných zejména stavebních prvků (hamry, mlýny, sklárny, pily, lomy, cihelny apod.) a také zachycují dané oblasti ještě v předindustriálním období spojeným zejména se zemědělskou činností lidí a nebo mnohé devastující činitele v podobě válek. Všechny typy těchto map lze využít i pro studium historického land-use (využitelnosti půdy) a vzhledem k jejich dobré přesnosti jsou často při práci s nimi využívány geografické informační systémy.³¹⁶

Mapy panství jsou převážně dochované v rámci fondů jednotlivých velkostatků, dříve pod zemědělsko-lesnickými archivy, dnes převážně v rámci státních oblastních archivů po celé republice. Lze je však nalézt rovněž ve sbírce Národního archivu či v zámeckých knihovnách.

Ve Státním oblastním archivu v Zámrsku je dochován pod číslem NAD 375 archivní fond s názvem Velkostatek Opočno. Časový rozsah fondu je ohraničen lety 1581 a 1948 a právě z období cca 1749 - 1880 obsahuje také několik map opočenského panství. Všechn tento materiál je právě ve zpracování, prozatím k němu není k dispozici žádná archivní pomůcka. Map panství je dochováno celkem jedenáct, jsou označeny pouze čísly, mají různé rozměry a jsou také v rozličném, avšak ve většině případů poměrně dobrém fyzickém stavu.

Jedinou výjimkou z hlediska dobrého dochování je mapa číslo 1.³¹⁷ Jedná se o mapu panství o rozměrech cca 270 x 200 cm, datovanou do roku 1749. Vnější mapový rám tvoří silná černá linka a pod horním okrajem se po celé šířce mapy nachází titul *Mappa über die Hochreiches Grafflichen Exzellenz Colloredischen Maiorat Herrschaft Oppotschno*. Kartuši kolem nadpisu vytváří rozvinutá stuha, kterou na obou koncích drží andělé, kteří symbolizují různé ctnosti. Na levé straně jde pravděpodobně o moudrost, anděl drží v ruce hořící

³¹⁵ HONL I., K rozvoji map velkostatků, s. 225 - 226.

³¹⁶ UHLÍŘOVÁ LENKA, Kulturní krajina Česka na mapách panství z první poloviny 18. století - na příkladech panství Kosmonosy a Tloskov, In: Historická krajina a mapové bohatství Česka, Historická geografie, Supplementum I., Historický ústav, Praha 2006, s. 78 - 82.

³¹⁷ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 1. Nepracovaný, nemá inventář.

pochodeň a na pravé straně se vznáší alegorie spravedlnosti, neboť anděl nese její typické atributy – váhy a meč. Uprostřed nápisu se také nalézají rodinný znak Colloredů, včetně štítůnošů v podobě korunovaných lvů. Zajímavým doplňkem mapy je veduta Opočna, umístěná uprostřed dolního okraje mapového pole. Nese nadpis *Prospect von Oppotschna*, stylizovaný podobným ozdobným způsobem jako titul celé mapy. Blíže bude popsána v kapitole Veduty č. 6.4.1.

Po celé pravé straně mapy jsou tabulky, jejichž obsah vysvětluje a doplňuje některé údaje. První tabulka uvádí seznam některých obcí s čísly, podle nichž se v mapě vyskytují. Na prvním místě stojí město Opočno se svým zámekem, kostelem Nejsvětější Trojice, kaplí Panny Marie, kapucínským klášterem a příslušnými pozemky, jehož hranice měly být v mapě vyznačeny červenou barvou. Stejně jsou popsány i významné lokality panství, většinou také s odkazem na červenou hranici v mapě, včetně údajů o rozloze města připojených na konci řádků. U Opočna jsou uvedena čísla 647 strychů, 3 věrtel a $2\frac{3}{4}$ míry (cca 184,6 ha a 169 l obilí)*. Rámeček, který je zařazen níže obsahuje rozlohy polí, luk a sadů několika hospodářských dvorů. Opočenský dvůr zahrnoval 698 strychů, 1 věrtel a $3\frac{1}{4}$ míry polí (cca 199 ha a 200 l), 596 str. 1 v. a $3\frac{1}{2}$ m. luk (cca 170 ha a 215,3 l), 246 str. a 2 v. pastvin (cca 70,3 ha) a 45 str. 1 v. a $2\frac{3}{4}$ m. sadů (cca 12,9 ha a 169 l).

Dva další seznamy obsahují názvy lesů, bažantnic a užitkových rybníků pro chov kaprů, opět s čísly, pod kterými jsou v mapě lokalizovatelné. Podle směrové růžice lze určit, že celá mapa panství je orientována k východojihovýchodu. Mapa zahrnuje celé Colloredo - Mansfeldské panství ve své největší rozloze. Bohužel vzhledem ke svým rozměrům je značně poškozená a důkladnější rozbor proto zde nejsou zcela možné. Velmi špatně viditelné je i grafické měřítko mapy, umístěné v dolní části, u něhož nelze přesně určit, jaké hodnoty udává. Mapa je částečně kolorovaná, používá již zmíněnou červenou barvu k vyznačení některých hranic a také hojně barvu žlutou až hnědou pro území s ornou půdou a lesy. U lesů, které na Colloredo - Mansfeldském panství byly vždy důležitou složkou celého hospodářství, jsou doplněny symboly malých stromečků. Tenké linie, které protkávají celé zobrazené území, by mohly značit mnohé cesty nebo také rozdělení ostatních pozemků (jsou v barvě podkladu, takže by to mohla být ostatní půda, ovšem barevnost je pro značné poškození mapy také ne zcela průkazná). Popisný aparát zahrnuje názvy okolních panství podél hranic a jinak se v mapě vyskytují jen čísla, která jsou rozklíčována ve zmíněných doplňkových tabulkách.

* strych – plošná míra - se rovná cca 0,285 ha; věrtel – plošná míra užívaná zejména pro vinice - se rovná cca 719 m²; míra – objemová míra zejména pro obilí - vídeňská se rovná 61,5 l, ostatní cca 70 l, In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 76, 87, 96.

Nápadně podobnou mapu opočenského panství přináší exemplář číslo 2³¹⁸, který je bohatě vyzdoben, částečně kolorovaný, vyhotovený na jemném papíře, podlepený plátnem. Jeho rozměry jsou přibližně 62 x 85,5 cm. Vnější mapový rám tvoří pouze silná černá linka kolem celého listu. V levém horním rohu se nachází titul mapy *Mappa über die seiner hoch grafl[ichen] Excelenz Herrn Grafen von Colloredo zugehörigen Majorat Herrschaft Oppotschno*, vypsáný ozdobným majuskulním humanistickým písmem v oválné barokní kartuši, která nahoře uprostřed nese podobiznu některého z Colloredů, a dole jejich rodový znak (ten ovšem není přesný). Levý dolní roh je vybaven parergonem zobrazující část smíšeného lesa, který zřejmě symbolizuje význam lesnictví na panství. Pravý dolní roh mapy je vyzdoben parergonem s částí kamenné arkády zakončené cimbuřím, v pozadí s listnatým stromem a vpředu s kamenným sloupem, o něž je opřena deska nesoucí údaje o zhotovení mapy. V horní části obsahuje grafické měřítko s popisem „91 Böhmische Landt Seylen und 13 Elen. Jede Landt Seyl a 52 Prager Elen, welches bedraget eine Böhmische Virlt Meyl.“ [cca 1 : 49 000]* a spodní část následující text „Diese Mappe ist durch Herr[en] Franz Wenzl Michalek Geometrice verfast und von mir unterschriebenen um ein drittel des Masstabs in gegenwärtiges Format reduciret worden Jo. Adel Millius“, který by mohl rovněž dokazovat, že jde o zmenšenou mapu č. 1. Uprostřed dolního okraje mapy je vyhotovena propracovaná veduta Opočna s titulem *Prospect von der Stadt Oppotschno*, která je blíže popsána v kapitole o vedutách. Celou pravou část vnitřního mapového rámu až po zmíněný parergon v dolním rohu vyplňují tabulky s dodatky a komentáři k celému panství a jednotlivým lokalitám. Jejich obsah je naprosto shodný s tabulkami v předchozí mapě. Vysvětlení čísel, seznamy lesů, bažantnic a užitkových rybníků, dokonce i uvedené výměry jsou identické.

Samotná kresba mapy je orientována rovněž na východojihovýchod. Lze na ní spatřit neuměle vyhotovené symboly stromků, upozorňující na oblasti lesů, síť cest a silnic zobrazených pomocí tenkých někdy tečkovaných čar a nepravidelné užití hnědé barvy u ploch některých rybníků, lesů nebo polí. Modrá barva, která ohraničuje některé lokality, není symbolem pro vodní toky, slouží ovšem pouze jako hraniční čára. V legendě jsou popsány i další barvy, které ohraničují určitá území, obraz ale žádné jiné nezachycuje. Zajímavostí této mapy je kromě bohaté výzdoby také malá kresba vrcholu s kostelíkem, popisem specifikovaným jako kostelem sv. Václava v Šonově, který se ovšem nachází zcela mimo opočenské panství – tedy i mimo mapovou kresbu. Město Opočno lze v mapě rozpoznat díky

³¹⁸ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 2. Nezpracovaný, nemá inventář.

* český provazec se rovná 30,820 m a obsahuje 52 loktů (loket se rovná 59, 27 cm), 91 českých provazců po 52 loktech odpovídá v přepočtu cca čtvrtině české míle (česká míle se rovná 11, 2495 km) In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 71, 75, 81.

popisu a zobrazení blízké Obory, jejíž severní okraj tvoří charakteristický oblouk, který lemuje levý břeh Zlatého potoka (viz přílohy, mapa č. 3). O zachycení půdorysu města však nelze mluvit. Při důkladném prostudování a zvětšení mapy lze spatřit jemné obrysy černé barvy, které symbolizují jen určitá prostranství obce. Aktuální kvalita kresby může být snížena jejím stářím a používáním, ale spíše tak pečlivě vyhotovena nikdy nebyla a slouží k obecnému zachycení rozlohy Colloredo - Mansfeldského panství a zdůraznění jeho hlavních odvětví hospodaření. Proto tedy bohatá výzdoba mapového pole a podrobné seznamy s výměrou důležitých, hospodářsky prospěšných oblastí.

Mapu číslo 3 tvoří mapa opočenského panství, pocházející pravděpodobně z roku 1824.³¹⁹ Letopočet je na ní dodatečně dopsán. Jedná se o jeden papírový list o rozměrech 86,5 x 52,5 cm. Celou mapu společně s popisem a dodatky ohraničuje korálovitý vnější mapový rám šedé barvy. Podél jeho pravé části se nachází titul mapy *Seine Durchlaucht Fürst Kolloredo – Mannsfeldische Herrschaft Oppotschno*, pod ním legenda, která zachycuje značky pro různé typy hospodářských dvorů, ovčiny, vrchnostenské stavby, mlýny a rybníky, poddanské mlýny, myslivny a farní, místní i filiální kostely. V pravém dolním rohu se také objevují názvy všech lesních revírů, které jsou v mapě zachyceny, označené římskými číslicemi. Mapa má také ještě jednu popisnou tabulku, která shrnuje názvy bažantnic na celém panství a dodatečně je značí minuskulami pro snazší dohledání v mapě. Zahrnuje také grafické měřítko s popisem, který říká, že velikost měřítko odpovídá dvěma hodinám cesty (blíže nespecifikované) [cca 1 : 65 000]*. Celá mapa, včetně posledních zmíněných vysvětlivek s měřítkem, je ohraničena vnitřním rámem, na němž jsou v několika místech červené skvrny, které symbolizují červený pečatní vosk a mapa se tak může jevit, jako by byla samostatně na podkladu přilepená. Jedna jeho malá část přesahuje dokonce za spodní vnější mapový rám až na okraj listu a obsahuje údaje o zhotoviteli mapy – tím byl lesní pojezdny opočenského panství Josef Bohutinský. Podle směrové růžice na levém okraji lze rovněž zjistit, že mapa je orientována mírně k severoseverovýchodu.

Mapa je částečně kolorovaná. Objevuje se v ní zelená barva pro plochy vrchnostenské zeleně, modrá pro vodstvo, červená pro větší sídla a nejdůležitější cesty a převažuje šedá barva pro zobrazení ostatních ploch (orných polí a ostatní spíše poddanské půdy, která je rovněž černě vyšrafovaná). Popisný aparát je vyhotoven černě, v německém jazyce a je poměrně rozsáhlý. Kolem celé mapy jsou zachyceny názvy okolních sousedních panství (Smiřice, Náchod, Nové Město nad Metují, Kladsko, Rychnov nad Kněžnou, Častolovice a Pardubice) a dokonce i některých významnějších obcí i s mapovými značkami pro kostely

³¹⁹ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 3. Nezpracovaný, nemá inventář.

* měřítko přepočteno za předpokladu rychlosti chůze 4 km/h.

a podobné dominanty (např. Bohuslavice, Nové Město nad Metují, Levín, Deštné v Orlických horách, Solnice, Týniště nad Orlicí a další). V mapě jsou pak popsány místní a některé pomístní názvy (rybníky, některé kopce např. Chlum, některé lesy, Obora, významné stavby např. hostinec Zastawilka u Mělčan). Na první pohled velmi výrazné jsou také černé římské číslice, které poukazují na lesní revíry. Opočenské panství bylo velmi rozsáhlé – od Olešnice v Orlických horách až po Třebechovice pod Orebem a zahrnuje dokonce i výběžek zasahující k panství Nového Města nad Metují a k Jaroměři, s obcemi Rychnovek a Zvole. Na východě zase panství přesahuje až k Trčkovu.

Mapa je vyhotovena velmi pečlivě. Lesní plochy jsou doplněny symboly malých listnatých či jehličnatých stromečků různé intenzity a rovněž značkou paroží v červené barvě, pro označení lesních částí. Protože mapa je poměrně velkého měřítká a některé detaily by byly hůře viditelné, je například v případě rybníků použita malá kresba ryby, která nejspíš dokládá účel daných vodních ploch (chovné rybníky). Je tomu tak i v případě rybníka Broumar u Opočna. Ten je ale zároveň popsán. Opočno je stejně jako všechny obce zachyceno půdorysně, ne nijak detailně, ale značky červených křížků pro opočenské kostely v něm zachyceny jsou (viz přílohy, mapa č. 4). Vyznačený je ovčín Zárybnice, všechny cesty vedoucí z Opočna, přičemž směrem do Podzámčí a na Dobrušku je cesta lemována alejí, a ostatní jsou vytažené červenou linkou. Opočno společně i s Čánkou a Dobříkovcem spadá pod lesní revír číslo VIII. Čánka a Dobříkovec jsou v mapě viditelné, stavení v nich jsou ale zakresleny pouze symbolicky, pomocí obrysově černých čtverečků. Nejrozsáhlejší zelené, tedy luční plochy, se nacházejí právě v okolí Opočna směrem k Českému Meziříčí a na jihu až k Jílovicím. Při důkladnějším zkoumání je možné spatřit v mapě i zakreslení dalších krajinných prvků – zřejmě křovin, mokřad apod. Po levé straně cesty z Opočna do Českého Meziříčí se také objevuje kresba ryby, ovšem na zeleném podkladu. Je doloženo, že v této oblasti byl dříve rybník (viz i první vojenské mapování) a od té doby je toto území velmi podmáčené. Symbol ryby má zřejmě tuto skutečnost naznačovat. Tato mapa velmi úspěšně dokládá rozlehlost opočenského panství a bohatého lesního i vodního hospodářství.

Jednodušeji je vyhotovená mapa číslo 4, opět na papíře, který je rozdělen na devět stejně velkých obdélníků a po celé ploše podlepen plátnem (64 x 47 cm).³²⁰ Vnější mapový rám tvoří jednoduchá černá linie, pod níž v pravém dolním rohu lze přečíst poznámku se jménem kreslíře Josefa Wraschtila. Tato mapa s názvem *Herrschaft Oppotschno in Böhmen* není datována. Mohla být vyhotovena pravděpodobně v první polovině 19. století. Panství Opočno je zobrazeno opět v grafickém měřítku s popisem „4000 dolnorakouských sáhů se

³²⁰ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 4. Nezpracovaný, nemá inventář.

rovná 1 německá míle“ [cca 1 : 53 000]*. Mapové pole obsahuje celkem tři tabulky se seznamy očíslovaných bažantnic (červená čísla), rybníků (od 1 do 59), lesních revírů (římské číslice) a lesů (od 60 do 138). Obsah mapy vysvětluje mapový klíč, který barevně rozlišuje vrchnostenské lesy (šedě), rybníky (barva podkladu s modrou břehovkou z jedné strany), bažantnice (hráškově zelená), hospodářskou půdu (velmi světlá hnědá či béžová) a rustikální půdu (barva podkladu). Využívá symboly pro farní i filiální kostely, hospodářské dvory, mlýny a několik typů linií pro silnice (červená), komunikační cesty (hnědá), hranice obcí (tečkovaná) a revírů (tečkovaná vytažená zeleně). Stejně jako na předchozí mapě je i zde nakreslena směrová růžice, která tentokrát dokládá orientaci mapy na sever.

Kresba obsahuje území rozsahu totožného s předchozí mapou, i popisný aparát je velmi podobný, včetně názvů sousedních panství podél celé mapy. Mapa působí na první dojem přehledněji, protože z hlediska kolorování v ní převažuje světlá barva podkladu. Proto všechna tmavší zakreslení jsou více zřetelná. Lesní plochy jsou zde opět vyplněny symboly stromků, ale rybníky jsou už označeny pouze čísly s odkazem na tabulku. Tímto způsobem je u Opočna popsána i Obora a bažantnice u vinice (po pravé straně cesty na České Meziříčí). Dosud nezminěná bažantnice Prkenná, nacházející se nedaleko dnešní pulické cihelny, v prostranství na sever od Opočna, je zde uvedena pod názvem „Oppotschner Fasangarten“.

Zástavba města není zakreslena půdorysně nijak přesně, ale zdá se rozlehlejší, zejména podél silnice na České Meziříčí. Uprostřed je na ní zakreslen symbol zobrazující podle legendy farní kostel. Oproti předchozí mapě je tedy zaznamenán symbolem, ne jen křížkem, ovšem v tomto případě mapa nezobrazuje žádný další opočenský kostel. Popisný aparát této mapy je opět v němčině a obsahuje v naprosté většině názvy místní. Kromě některých význačných staveb, jako byla v okolí Opočna Zárybnice (ovčín) i Zastawilka (hostinec u Mělčan), je vypracován v již zmíněných tabulkách s pomocnými čísly. Zajímavá je zde zmínka o lokalitě Vodětín nebo lokalitě Pustina za rybníkem Broumar ve směru na Semechnice. Dnešní městské části Čánka i Dobříkovec jsou podchyceny zcela obrazně – s blokovou zástavbou a hranicemi. Kromě cesty, která je spojuje, v nich nejsou zakresleny ani menší vodní toky, které jimi protékají. V tomto směru mapa tak podrobná není. Působí však velice přehledně, a proto je v příloze použita k porovnání se současnou základní mapou 1 : 50 000 (mapa č. 2a, 2b).

Další mapou bez datace, která pravděpodobně pochází ze 20. – 40. let 19. století, je mapa číslo 5.³²¹ Stejně jako mapa předchozí neobsahuje žádný mapový klíč, dodatky,

* měřítko přepočteno na základě vídeňských sáhů (189,65 cm), rovnost s německou mílí (11,249 km) neodpovídá In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 75, 84.

³²¹ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 5. Nezpracovaný, nemá inventář.

dokonce ani titul. Jediným doplňkem je grafické měřítko s popisem udávajícím převodní vztahy mezi vídeňským palcem, sáhy a německou mílí (1 palec na mapě=400 sáhů=1/10 německé míle) [cca 1 : 28 800]* a podpis osoby jménem Bayer, který mapu zřejmě vyhotovil. V mapovém poli se nachází ohraničená mapa opočenského panství, kolem které jsou obrysově znázorněny hranice sousedních panství. Celá kresba je orientována na jihozápad.

Mapa je opět kreslena na papíře podlepeném plátnem, o rozměrech 143 x 124 cm, na výšku a podle stop po úchytech při horním okraji byla jistě používána jako mapa nástěnná. Je celkem bohatě kolorovaná. Využívá šedé barvy se symbolem stromků pro označení lesů, modrou barvu pro vodní plochy a toky, světle hnědou s krátkými nepravidelnými vodorovnými šrafami pro louky, červenou a černou pro silnice a cesty. Symboly stromků, převážně listnatých, se objevují také podél některých cest jako zřetelná stromořadí. Popisný aparát mapy je značně rozšířenější než u map předchozích. Velkým písmem jsou zde uvedena jména sousedních panství a obcí, názvy sídel na území dominia zdůrazňují jejich rozlohu pomocí typu a velikosti písma, tučných tahů a dokonce podtržení. Nejmenším a psacím písmem jsou vyhotovené názvy lesů, rybníků a jako první tato mapa také uvádí pomístní názvy některých prostranství apod. Jména obcí jsou podtržená a jména měst jsou dokonce psána malým tiskacím písmem a podtržená přerušovanou čarou.

Opočno je v mapě zachyceno poměrně důkladně, jediným nedostatkem je, že se nachází právě na rozhraní dvou papírových částí, mezi nimiž po podlepení vznikla mezera a obraz města tak není zcela celistvý. Zástavba Opočna není na první pohled nijak odlišná od ostatních map, zachycuje půdorys zámku a přibližná umístění ostatních stavení v jádru města, ale i na Švamберку, směrem na Dobrušku i na České Meziříčí. Zjevné jsou rybníky v zámeckém parku i rozšířený tok potoka na Švamберку, horní část zámeckého parku (zahrada), prostranství dnešního hospodářského podniku, které se nazývá ptáčnice. Prkenná bažantnice je pod tímto názvem vedena vůbec poprvé. Ještě dále směrem k Pulicím a Dobrušce jsou pečlivě rozdělena pole, nesoucí také své názvy (např. Za Velkou zahrádkou, Za Malou zahrádkou, Za Stodolou), hostinec Zastavilka, popsán je i ovčín u Broumaru, Podzámčí, které je zobrazeno typickým červeným „trojúhelníkem“, jenž značí půdorys tamního hospodářského dvora. Pomístní názvy směrem k Českému Meziříčí, které zachycuje třeba císařský povinný otisk stabilního katastru, jsou zde některá také uvedeny (např. Ořechová, Za Dvorská, Podvinická apod.). Tato mapa, která se na první pohled jeví jako

* měřítko po přepočtu souhlasí se vztahem, že 1 vídeňský palec (2,634 cm) na mapě se rovná 400 vídeňských sáhů (189,65 cm) ve skutečnosti, rovnost s německou mílí (11,249 km) neodpovídá. In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 75, 79, 84.

zevrubná a zjednodušená, ve skutečnosti po pozorném zkoumání obsahuje velice cenné i nové informace.

Mapa číslo 6 pochází z roku 1862 a obsahuje také velké množství údajů.³²² Je vyhotovená ve dvou exemplářích, z nichž jeden byl běžně využíván, je na něm nalepený i kolek, a druhý sloužil spíše jako úhledná kopie, a proto zůstal i lépe zachován. Oba jsou ale jinak identické, papírové a podlepené plátnem, o rozměrech 146 x 106 cm. Datace je uvedena již přímo v titulu mapy, který se nachází v pravém horním rohu a přináší zase nový ozdobný styl. Nejprve znázorňuje rodový erb Colloredo-Mansfeldů ve své novodobější podobě a za ním následuje text *Domaine Opočno mit Doubrawitz und dem Gute Skalka nach Behelfen der neuersten Aufnahme 1862*. Všechny jmenované lokality v nadpisu jsou vyhotoveny jiným ozdobným stylem písma, slovo Opočno je ovšem největší. Je podtrženo jedním z výhonků popínavé rostliny, která se pne ze zámeckých oken, vyhotovených po obou stranách nápisu. V nich rostlinu přidržují dva andělé. Tento výjev zdůrazňuje postavení Opočna jako centra celého panství, kvetoucí rostlina dokládá jeho rozvoj a prosperitu. Mapa jinak nemá žádný vnější mapový rám, a kromě samotné kresby je v poli doplněna přehledy panského majetku a také legendou a měřítkem. Tabulky jsou zde velmi rozsáhlé, zaplňují celý pravý dolní roh neobsazeného mapového pole. První podává podrobný přehled o druzích půdy včetně jejich výměr v jednotlivých okrscích berního úřadu, sestavených podle vlastnických archů.

Jedním z okrsků bylo samozřejmě Opočno. Jednotlivé rubriky zahrnují informace o stavebních pozemcích (např. plošná výměra pro Opočno 30 jiter a 66 čtverečních sáhů*), druhy kultur jednotlivých pozemků s uvedením plošných výměr (pole, louky, sady, pastviny, vysoké a nízké lesy) a celkového součtu (pro Opočno 8 583 jiter a 204 čtverečních sáhů), čistý výnos a daně. Druhá tabulka obsahuje okrsky podrobněji rozepsané, u Opočna se jedná i o konkrétní prostranství města (zámek, hospodářský dvůr, cukrovar, pivovar, Oboru apod.), opět s čistými výnosy jednotlivých pozemkových kultur, které jsou rozšířeny o rybníky a mokřady, potoky a cesty na pronajatých parcelách. Je zakončena velkým sumárním přehledem všeho předem popsáno. Je nutné poznamenat, že obě tabulky byly zkontrolovány podepsaným vrchním hajným Wobořilem a jsou vyhotoveny velmi úhledně a pečlivě.

Měřítko mapy se spolu s legendou nachází v levém dolním rohu pole. Měřítko je již standardně grafické s převodním popisem, že jeden vídeňský palec se rovná 400 sáhů

³²² SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 6. Nezpracovaný, nemá inventář.

* jitro se rovná 0,285 ha, čtvereční sáh se rovná 3,1606 m², In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 61 a 84.

[cca 1 : 28 800]*, a pod ním se vyskytuje ruční přípis, že mapu kopíroval, kreslil a popsal Josef Jambor tzv. Forstkandidat (lesní). Legenda zahrnuje barevné rozlišení jednotlivých mapových kultur (užívá nejvíce zelenou barvu a odstíny šedé, které odlišuje připojením malých symbolů stromů, šrafováním apod.), označení sídel, cest, vodních toků, rybníků a hranic. Celá mapová kresba je díky svým rozměrům velmi přehledná, orientována na sever.

Opočno je stejně jak ostatní obce zobrazeno poměrně důkladně (viz přílohy, mapa č. 5). Jádru města se zámek, letohrádkem a kostelem je vytaženo červeně a jsou naznačeny půdorysy staveb. Ostatní zástavba již půdorysná není a je zhotovena černou barvou. Dobře lze vidět prostor náměstí v barvě mapového podkladu a rozdělení domů do jednotlivých bloků, které rozdělují například zahrady či jiná zeleň. Zlatý potok protéká zámeckým parkem, kde se od něj odděluje náhon k mlýnu, po rybníce Broumar jsou na něm zachyceny dva další rybníky i rozšířený tok na Švamberku. Protože mapa byla zhotovená spíše pro hospodářské účely, obsahuje rozčlenění lesů na revíry (např. v Oboře uvádí od severu k jihu 12 částí označených římskými číslicemi s názvy: Beim Tempel, Klein Borowinka, Großer Stern, Bei den mittlern Schupfe, Semechnitzer Trieb, Borowinka, Draber Berg, Beim hintern Schupfen, Kaminek a Klein Wranow), bažantnice i s popisy a dokonce se na mapu vrací i podchycení hájovny při kraji opočenské Obory. V roce 1862 již není novinkou, že je v mapě zakreslen i cukrovar a hospodářský dvůr v Podzámčí (oba červeně a půdorysně vyobrazené) i železnice. Ani Čánku s Dobříkovcem mapa neopomíná. Zobrazuje je s nepřesnými půdorysnými stavbami černé barvy, loukami v jejich okolí i protékajícím potokem. Stejně jako do dalších směrů vede i do těchto lokalit z Opočna cesta, která je lemována stromy. Je patrné, za jakým účelem byla právě tato mapa zhotovena. Měla pečlivě zachytit jednotlivé půdní kultury celého opočenského panství včetně jejich pojmenování, proto se v ní vyskytuje poměrně velké množství pomístních názvů tohoto druhu. Vůbec poprvé se na mapě objevuje i název Lištowinka, který označuje prostranství podél Zlatého potoka od mostu směrem do Podzámčí, a je dodnes velmi používán.

Na první pohled je patrné, že Colloredo - Mansfeldské panství mělo velmi rozvinuté hospodářství, zejména lesnictví. Největší lesní plochy se nacházely v severovýchodní části dominia, v okolí Olešnice v Orlických horách a Nového Hrádku, u Krahulčí, Trčkova i Bolehoště. Díky rozsáhlé Oboře ale nezaostávalo ani samotné Opočno.

Stejná, ale díky svému většímu měřítku o trochu podrobnější než předchozí mapa, je mapa číslo 7 pocházející rovněž z roku 1862.³²³ Je rozdělena na devět částí různých rozměrů

* měřítko po přepočtu souhlasí se vztahem, že 1 vídeňský palec (2,634 cm) na mapě odpovídá 400 vídeňským sáhům (189,65 cm) ve skutečnosti. In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 79, 84.

³²³ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 7. Nezpracovaný, nemá inventář.

(zejména 66 x 54 cm a 85 x 52 cm), které jsou podlepené plátnem, označené římskou pořadovou číslicí. Patří k nim také klad listů, který upřesňuje, jak na sebe části navazují. Tato mapa je vyhotovená v měřítku s převodním vztahem, že 1 vídeňský palec se rovná 200 sáhů [cca 1 : 14 400]*, a jeho grafická podoba je vyhotovena v pravém dolním rohu deváté mapové části, společně s podpisem Josefa Jambora, který mapu nakreslil a popsal a vrchního lesního Wobořila, který ji překontroloval.

Mapový klíč vysvětluje užití odstínů zelené a šedé barvy v mapě, které navíc rozdělují půdní kultury (pole, louky, zahrady, pastviny, sady, lesy) podle příslušnosti k dominikálu, rustikálu a církevnímu majetku. Půda poddanská a vrchnostenská se od sebe liší odstínem daných barev, případně nenápadným šrafováním. Vlastnictví církve je označeno jednak barvou, ale také vždy písmenem K. Poté mapa užívá označení červených symbolů pro stavby, modrých ploch pro stojaté vody, modré linie pro vodní toky a červené linie pro cesty. Vzhledem k zřejmé shodě mapy s mapou předchozí se zaměřím opět spíše na oblast Opočna, které se nachází ve spodní části listu č. VI a při horním okraji listu č. X.

Město Opočno je zakresleno velmi podrobně. Jasně jsou v něm rozlišeny významné stavby (zámek, kostely, letohrádek s jízdárnou, klášter, zahradní skleník a hospodářské stavby světle červenou barvou) od ostatní zástavby (tmavě červeně) a veřejných prostranství (náměstí, parku). Jednotlivé parcely jsou přesně ohraničeny, opatřeny symboly či výplní podle jejich druhu a označeny parcelními čísly. Uprostřed rybníku Broumar je zakreslen ostrov, a i dále je tok Zlatého potoka vykreslen důkladně. Obsahuje nápadně rozšířený tok v oblasti Švamberka a dva rybníky v zámeckém parku i náhon k mlýnu. Ze stojatých vod je možné v mapě zhlédnout i menší vodní nádrž u Obory a dokonce uměle vytvořené jezírko v rámci okrasných zahrad horní části zámeckého parku.

Celá mapa je bohatá na pomístní názvy jednotlivých tratí a vzhledem ke své dataci je jasné, že v těchto údajích vychází z map stabilního katastru, podle jehož zmapování byla rovněž vyhotovena. Většina z nich je v německém jazyce. Nechybí označení např. Semechnická, Podkostelská, Oborská, Za doly, Za Humny, Za přísnický, Vodětínská, Vořechová, Podvinická, Za Dvorem, K vodoteči, Antonínská či Novohospodská. Více než hojně je v mapě užit symbol stylizovaného stromu – listnatého i jehličnatého, který buď vyplňuje pozemky se sady a lesy, nebo lemuje téměř všechny cesty. V Opočně, lze stejně jako v císařském otisku stabilního katastru, rovněž najít dvě oblasti skalních útvarů. Čánka a Dobříkovec jsou pevně ohraničené oblasti, které tvoří zástavba jednotlivými domy, která je doplněna souvislou plochou poddanských zahrad. U Dobříkovce je zakreslen také malý

* měřítko po přepočtu souhlasí se vztahem, že 1 vídeňský palec (2,634 cm) na mapě odpovídá 200 vídeňským sáhům (189,65 cm) ve skutečnosti. In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 79, 84.

rybníček. Čánka je členěná o něco více, hlavně díky silnici, která prochází jejím středem a zahrnuje také několik vrchnostenských zahrad. V nejbližším okolí obou částí se nacházejí zejména louky a pole.

Mapa číslo 8 nese název *Situations-Plan zu fürstlich Colloredo Mannsfeldischen Domaine Opočno*.³²⁴ Není datována, ale podle staveb, které zobrazuje (železnice, cukrovar), pochází z konce 70. nebo 80. let 19. století. Je opět vyhotovená na podlepeném papíře o rozměrech cca 77 x 50 cm, zřejmě podepsaným H. Reussem. Mapové pole není nijak ohraničeno a jeho obsah je stručnější než u některých předchozích. Neobsahuje žádné dodatkové tabulky, ani popisy lokalit, které do panství již nepatří. Krom uvedeného titulu uvádí pomocí šipky orientaci mapy na sever, dále měřítko a legendu. Měřítko mapy je grafické s německým převodním popisem, že 1 palec se rovná 800 sáhů [cca 1 : 57 600]*. Pod ním se nachází mapový klíč, který kromě označení řek a potoků a hlavních a vedlejších cest, řeší barevné rozlišení. Mapa je bohatě kolorovaná, barevně odlišuje panské lesy, louky a pole, ale největší zajímavostí je její podchycení hranic různých geologických prvků. Pomocí barev jsou v mapě ohraničeny oblasti s výskytem delluvia (říční, zejména záplavové sedimenty, černě), opuky (žlutě), urtoniku (modře), vápence (oranžově), žuly (červeně), permu (růžově), diabasu (světle zeleně), slídy (tmavě zeleně) a ruly (tmavě fialově). Pod vysvětlivkami se ještě nachází ručně psaná poznámka s opravou, že u Sedloňova pod Olešnicí v Orlických horách se vyskytuje místo zakresleného diabasu vápenec.

Colloredo - Mansfeldské panství je zobrazeno o stejné rozloze jako v předchozích mapách. Zahrnuje názvy okolních panství podél hranic, jména obcí a některých rybníků a lesů, přičemž lesy jsou ještě rozděleny na pravidelné očíslované části, které ale nejsou nikde v mapě vysvětleny. Mapa zahrnuje již zmíněné hranice geologických útvarů, cesty, vodní toky a železnici. Sídla jsou zobrazena pouze zběžně, místo půdorysů staveb jsou viditelné spíše malé tečky černé barvy, které znázorňují sídla pouze orientačně. Z jejich intenzity lze ale zjistit, jak asi byly lokality přibližně velké a rozlehlé, často jsou také ohraničeny tenkou linkou, jakousi hranicí obce. U větších obcí lze najít také čtverečky nebo obrysy stavení vytažené červeně, které značí významné budovy.

V Opočně se jedná o zámek, patrně kostel, několik domů historického jádra v okolí zámku a také panský cukrovar a oblast vlakového nádraží, které mapa rovněž již zachycuje. V nejbližším okolí Opočna je také zakreslena Prkenná bažantnice a jedno místo, o kterém v předešlých mapách ještě nebyla zmínka. Jde o lužní les Bezděk, který se nachází

³²⁴ SOA Zámrsrk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 8. Nezpracovaný, nemá inventář.

* měřítko po přepočtu souhlasí se vztahem, že 1 vídeňský palec (2,634 cm) na mapě se rovná 800 vídeňských sáhů (189,65 cm) ve skutečnosti. In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 79, 84.

u železniční stanice ve směru k městu*. Z lesů je také zobrazena Obora a vzdálenější západní les podél Zlatého potoka. Zajímavé je, že významnou hustotu lesů v údolí potoka na území zámeckého parku mapa vůbec nezachycuje. Spíše se v této oblasti vyskytuje barva zelená, značící louku. Z úrodné půdy jsou zastoupeny rozsáhlé plochy v okolí cukrovaru, dále také nepostradatelný rybník Broumar s nedalekým ovčínem. Čánku a Dobříkovec mapa zachycuje opět velmi zběžně. Čánka je ohraničená tenkou linií a protíná ji cesta. Dobříkovec je zakreslen pouze jako soustava několika domů. Popisný aparát mapy se vyskytuje v průměrném rozsahu, prolíná se v něm český i německý jazyk podle žádných zjevných pravidel (viz přílohy, mapa č. 6).

Poslední mapa zahrnující celé panství Opočno je mapa číslo 9.³²⁵ Podle ručních přípisů byla vyhotovena v letech 1880 - 1884, vyhotovená a zpracovaná F. Popperem v měřítku 1 : 40 000**, a doplněná grafickým měřítkem v metrech i sázích. Nese titul *Übersichtskarte der Domaine Opočno*. Tato mapa je vyhotovená v několika kopiích, některé se od sebe liší kolorací, která je ovšem u všech částí doplněna dodatečně. Původní mapa o velikosti 96 x 71 cm, která je v dalších exemplářích rozdělena na čtyři části vyhotovené na tvrdším papíře, kolorovaná není. Její provedení je poměrně jednoduché. Neobsahuje žádné dodatky v mapovém poli a samotná kresba podchycuje orientační zástavbu jednotlivých obcí s jejich názvy, hlavní cesty, vodní toky, ohraničené významné lesní plochy a rybníky, a k vyjádření výškopisu používá šrafování. Doplněné barevné rozlišení je potom v každém exempláři jiné.

U mapy zachované vcelku jsou vybarveny jednotlivé geologické útvary na panství. Tento exemplář je opatřen i legendou, která koloraci vysvětluje. V oblasti centra Opočna využívá nejvíce oranžovou barvu pro tzv. Bělohorské křídové útvary, kolem Podzámčí modrou barvu pro Teplické křídové útvary, které se rovněž objevují i u Čánky, kde jsou doplněny také diluviálními šterky, nesoucími barvu zelenou. V okolí obcí Roudné, Dobré, Hlinná a Osetnice upozorňuje mapa pomocí červených bodů na ložiska železné rudy. Kolorace ostatních tří exemplářů souvisí s rozčleněním panství na revíry a jednotlivé pozemky podle jejich vlastníků.

Na okrajích mapového listu se nacházejí například seznamy osob, z nichž každé jméno je podtrženo jinou barvou, která je pak v mapě použita pro vyznačení jemu vlastního území. Jména držitelů těchto pozemků jsou i přímo v kresbě v některých případech znovu uvedena.

* Dříve se takto nazýval rybník, který se v místě nacházel, označení poté přešlo na les a někdy i okolní louku. In: RATHOUSKÝ V., LIKOVSKÝ Z., Místní a pomístní jména Opočna, s. 133, 154.

³²⁵ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 9. Nezpracovaný, nemá inventář.

** uvedené měřítko odpovídá skutečnosti.

Některé exempláře této mapy také obsahují zcela vybarvené větší územní plochy – lesy, rybníky či pole, tradičními barvami šedou, modrou, zelenou. V tomto případě je možné zachytit u Opočna údolí Zlatého potoka, Oboru, rybníky a rozsáhlé louky a pole směrem k Českému Meziříčí. Vzhledem k datu vyhotovení mapy nelze nezmínit, že zachycuje železnici, hospodářský dvůr Podzámčí i cukrovar, které jsou popsány německy. Popis zahrnuje i číselné údaje, které rovněž odkazují na členění užitkových ploch podle jejich druhu. V některých listech jsou například očíslovány části opočenské Obory, bažantnice nebo rybník Broumar. Název této mapy jako mapa přehledná má pravděpodobně vyjádřit, že jde o zevrubnou mapu panství, která slouží pro zakreslování stavu a jeho změn ve vlastnických záležitostech. Pro účely poznání krajiny v okolí Opočna a topografie samotného města neposkytuje žádné informace, které by v předchozích prostudovaných mapách nebyly uvedeny.

Mapa číslo 10 pochází z roku 1758.³²⁶ S opočenským panstvím sice úzce souvisí, zobrazuje ovšem pouze statek Skalka. Jedná se o půdorysný geometrický nákres zámku Skalka spolu s přilehlými staveními a rozsáhlým sadem. Ten je stejně, jako aleje podél Zlatého potoka i cest k zámku, zaznamenán pomocí symbolů listnatých stromů. Mapa o rozměrech 91 x 58 cm je vyhotovená na tvrdším papíře. Obsahuje grafické měřítko s popisem, který říká, že délka měřítka na mapě se rovná 100 českých loktů ve skutečnosti [cca 1 : 540]* a je popsána pouze písmeny, která jsou vysvětlena v bohatě zdobené kartuši ve tvaru srdce při horním okraji mapy. Legenda je uvozena větou „Am des hochfreyherrschaftl[ichen] Mladotieschen Guths Scalka, Schloss, Mayer Hof, undt Frumgarten, sambt daranstossenten herrschaftl[ichen] Feldern undt Wiesen“. Celá kresba není kolorovaná, využívá jen stínování. V levém dolním rohu je doplněna jménem Františka Kermera, který byl stavitelem (resp. přestavěl do barokní podoby) zobrazený zámek.

Poslední mapa celého souboru, označená číslem 11 je unikátním půdorysným plánem samotného města Opočna z roku 1808.³²⁷ Jde o rukopisnou kolorovanou mapu, resp. plán, zhotovený na papíře podlepeném kartonem o rozměrech 92 x 58 cm, jehož autorem je Adam Stoczek. Nese titul *Grundriss der Stadt Opotschno*, který se nachází v pravém dolním rohu a je obklopen parergonem tvořeným stromem a rostlinami. Toto zdobení zasahuje

³²⁶ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 10. Nezpracovaný, nemá inventář.

* český loket se rovná 59,27 cm, po přepočtu měřítko odpovídá skutečnosti. In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 71.

³²⁷ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 11. Nezpracovaný, nemá inventář.

i k vedlejšímu grafickému měřítku s popisem „Maastab von 100 Nie[der] Oester[eichischen] Klawtern“ [cca 1 : 1 960]*.

Horní pravý roh mapového pole vyplňuje legenda, která ovšem zahrnuje pouze soupis jednotlivých vrchnostenských staveb, které jsou v mapě popsány čísly. Jedná se o zámek, rentovní úřad**, pivovar (v areálu zámku), byt správce hřebčína (taktěž), stáje (taktěž), jezdeckou školu (taktěž), velký kostel (myšleno farní kostel Nejsvětější Trojice), byt faráře (fara na Trčkově náměstí), zámeckou chodbu (spojovací chodba mezi zámkem a letohrádkem), sýpku (panská míčovna vedle letohrádku), letohrádek, oboru, švýcarský dvůr se zahradou (v oblasti dnešní hlavní budovy základní školy), byt soudce (okrajový dům na Kupkově náměstí č.p. 141), pekárnu (dům č.p. 36 v Zámecké ulici naproti vchodu do zámeckého parku), panský dům (č.p. 9 na Trčkově náměstí), školu (budova na Trčkově náměstí), kravín (vedle zámku na Trčkově náměstí), kovárnu (rohový dům na jižní straně Kupkova náměstí), malý kostel (myšleno Hřbitovní kostel Panny Marie), kapucínský klášter se zahradou, ptáčnici (hospodářský objekt po pravé straně pod náměstím směrem na Dobrušku), kašnu, byt vodohospodáře, valchu (mezi rybníky v zámeckém parku), sádky a byt rybáře, lihovar, lesní zahradu (Legon), cihelnu, emfyteutické (dědičně pronajaté) budovy se zelení (zejména v severní části Kupkova náměstí), vrchnostenské veřejné prostranství (severně od horní části zámeckého parku), letní jezdeckou školu, kamenný most (na Švamberku) a ostatní stavby. Na samém konci se objevuje poznámka, že domy vymalované černou barvou v plánu zachycují domy měšťanů.

Celá kresba je velmi přesná, orientována na severovýchod. Směrem na západ zobrazuje Opočno k oblasti Lišřoviny, směrem na Dobrušku k Legonu a část stromořadí podél silnice, jižně oblast Švamberka a typický oblouk lesa na jižním břehu Zlatého potoka, kde dnes vede hranice obory. Kromě jasných půdorysů jednotlivých staveb zobrazuje i další detaily. Velmi dobře viditelné jsou v něm například záhony pro pěstování rostlin v zámeckém parku, na prostranství mezi Zlatým potokem a náhonem, rozčlenění zahrad u domů a hlavně precizní podchycení francouzského charakteru horní části zámeckého parku včetně veškerých cestiček. Toto při pohledu na mapu upoutá asi nejvíce. Zlatý potok je na plánu zachycen od oblasti Švamberka, kde zobrazuje značně rozšířený tok s několika ostrůvky. Dále pokračuje přes celý průtok zámeckým parkem se dvěma rybníky, náhonem a několika dalšími slepými strouhami až k mlýnu, a končí kousek za ním. V prostranství u Mariánského kostelíku je rovněž zachycen hřbitov, zobrazen značkami malých křížů.

* dolnorakouský (vídeňský) sáh se rovná 189, 65 cm, po přepočtu měřítko odpovídá skutečnosti. In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 84.

** neboli tzv. objekt starého důchodu In: <http://www.opocno.cz/>, zde i další domy.

Z hlediska barevnosti byly již zmíněny černé stavby jednotlivých občanů, vrchonostenské budovy jsou světlé s červenou lemovkou a žlutě jsou zachyceny domy emfyteutické. Zlatý potok s rybníky je velmi jemně modrý. Šedě plán zobrazuje lesy se stylizovanými symboly stromků, které se objevují i na světlounece hnědých plochách soukromých i veřejných zahrad a sadů. Velmi jasně zelená je ale užita v oblasti horní části zámeckého parku a zahrad v oblasti dnešního zimního stadionu na samém okraji města. Všechny cesty jsou kousek za centrem města již ohraničeny, ale jinak jsou společně s ulicemi v barvě podkladu. Zatímco na dnešním Kupkově náměstí pravděpodobně rostla tráva, v jeho středu se nachází kašna. Dochování takového plánu je velmi cenné. Podává informaci nejen o tehdejší vzhledu krajiny města Opočna, ale může upřesnit i údaje z ostatních map, které pro svoji velikost nebyly tolik přesné. Dokládá například, proč některé domy v mapách celého panství byly vykresleny jinou barvou než ostatní, dokonce v legendě všechny pojmenovává. Svědčí o důležitosti Opočna jako panského sídla a to i tím, že si mohlo dovolit naplňovat moderní trendy vzhledu měst, jako byla například realizace francouzského parku (viz přílohy, mapa č. 1a, pro porovnání se současným stavem mapa č. 1b).

Přesto, že některé mapy opočenského panství pocházely ze stejného období nebo jednoznačně vycházely z mapování pro stabilní katastr, jsou každá jiná, každá originální. V uvedeném souboru se vyskytují mapy vyhotovené pro různé účely – nejvíce však zachycují rozvinuté hospodářství rodu Colloredo - Mansfeldů. Lze z nich získat mnoho odpovědí na konkrétní otázky „kde se co nacházelo a v jakém období“ nebo i obecné povědomí o členitosti krajiny v podhůří Orlických hor.

6.3.2 Katastrální mapy

„Katastrální mapa je polohopisná mapa velkého měřítka s popisem, která zobrazuje všechna katastrální území a nemovitosti, které jsou předmětem katastru.“³²⁸

Katastrální mapy vznikaly při mapování pozemků, většinou ve velkoplošném rozsahu pro celou zemi, aby sloužily jako podklad pro potřeby výpočtu daní. Jejich historie bohužel není nijak dlouhá. Nejstarší česká katastrální díla, jak již bylo uvedeno dříve, žádný mapový operát neobsahovala. Nepočítalo se s nimi ani v polovině 18. století při sestavování tereziánského katastru, ale přesto je z té doby dochováno asi 200 rukopisných map zemských měřičů, které prověřovaly správnost údajů rustikálních fassí. Od josefského katastru, který byl stanoven již patentem z 20. dubna 1785, začíná pomyslná druhá etapa ve vývoji těchto map. Zmíněný katastr, který vstoupil v platnost roku 1789, zahrnoval kromě písemných materiálů i několik rukopisných nepřesných map a tzv. brouillony (rovněž rukopisné), což byly celkem nepřesné polní náčrty, které se nezhotovovaly ani pro všechny katastrální obce. Z těchto dokumentů nebylo tak ani možné složit přehledné mapy obcí, natož pak celého Českého království. Brouillony byly ale velmi propracované například v barevném zobrazení. Rozlišovaly šest barev pro jednotlivé druhy pozemků.³²⁹

Velkým zlomem ve vývoji katastrálních map bylo zhotovení stabilního katastru, včetně všech jeho operátů (viz kapitola Stabilní katastr č. 6.1.2). Jeho mapy často v určitých územích (např. na panstvích) zakončily vývoj dosavadních rukopisných map, byly hojně využívány a sloužily jako podklad a srovnávací materiál pro vznik nových katastrálních map až po moderní dobu. Od 20. století jsou katastrální mapy již nekolorované, později tzv. monochromatické – obsahují pouze černou kresbu – a mají i tištěnou podobu. V dnešním slova smyslu se pojem „katastrální mapa“ vztahuje pouze na mapy aktuálního katastru nemovitostí. V letech 1927 - 1964, kdy se katastr nazýval pozemkovým, se užíval název mapa pozemková, po té až do roku 1992 mapa evidence nemovitostí. V současné době je podoba a forma katastrální mapy stanovena právními předpisy a může mít podobu mapy digitální, analogové a digitalizované. Přes svoji jednoduchost a obsahovou stručnost, jak na první pohled katastrální mapa působí, je ale důležitým obrazem společnosti a její hospodářské činnosti a má velkou vypovídací hodnotu.³³⁰

³²⁸ Terminologický slovník zeměměřičtví a katastru nemovitostí VÚGTK, v.v.i., Zdiaby dostupný na http://www.vugtk.cz/slovník/1123_katastralni-mapa.

³²⁹ SEMOTANOVÁ E., *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 100 i BUMBA J., *České katastry*, s. 47.

³³⁰ BUMBA J., *České katastry*, s. 48 - 49.

Pro Opočno v období 18. a 19. století je nejdůležitější mapou z hlediska topografického obsahu (kromě reliéfu) také mapa stabilního katastru (originál, popř. jeho otisky), která je blíže popsána v kapitole č. 6.1.2. Dále jsou ve Státním oblastním archivu v Zámrsku ve fondu Velkostatek Opočno dochovány čtyři mapy, které lze charakterizovat jako katastrální.

První mapou, označenou číslem 13, je katastrální mapa zhotovená pravděpodobně krátce před rokem 1800. Nejspíše i pro její velké rozměry (cca 250 x 150 cm), komplikovanou manipulaci a práci s ní, je velmi poškozená a prakticky nečitelná. Je pouze zřejmé, že obsahuje několik popisných tabulek, pravděpodobně s názvy parcel a jejich rozdělením podle druhů, jako tomu je u map panství. Dobře viditelná je na ní také zdobná kartuše, která je ovšem prázdná, bez titulu mapy. V některých jejích částech lze zachytit jemné obrysy parcel i s parcelními čísly* nebo také zbytky kolorování – žlutá až hnědá barva pro cesty a zelená pro louky.³³¹

Tři zbylé mapy pocházejí z poloviny či druhé poloviny 19. století a je velmi patrné, že vycházejí ze stabilního katastru. Jsou jeho kopiemi nebo zachycují reambulaci katastru.

První z nich je mapa č. 388 z roku 1840.³³² Skládá se z osmi částí o rozměrech 68 x 53,5 cm, uschovaných v pevných deskách s nadpisem „Opotschno“, a je pravděpodobně jednou z kopií císařských povinných otisků stabilního katastru. První list obsahuje titul *Stadt Opotschno*, dataci k roku 1840 a malý barevný náčrt kladu jednotlivých listů, nazvaný jako „Stellung der Catastral Sectionen“. Pod ním je znázorněné grafické měřítko spolu s popisem „Maasstab von 40 W. Klft. = 1. W. Zoll“, což znamená 40 vídeňských sáhů se rovná 1 vídeňský palec [cca 1 : 2 880]. Pod ním je uveden dodatek, který potvrzuje, že mapa je zhotovená podle originální katastrální mapy pod povolením vysoké dvorské kanceláře ze 6. září 1841 (s identifikací Z. 27 880), podepsán vrchnostenský inženýr Franz Spanitz. Celá mapa se liší od císařského povinného otisku na první pohled odlišným kolorováním. Je barevná méně a velice jemně. Červenou barvou jsou zachyceny stavby, přičemž významnější budovy, jako byl zámek a kostely, jsou v tmavším odstínu, ostatní spíše růžové. Několik dřevěných staveb v okolí opočenského náměstí je také zachyceno žlutou barvou. Modře je odlišeno vodstvo – rybník Broumar, Zlatý potok a rybníky na něm v oblasti zámeckého parku. Světle hnědou barvou jsou vytaženy také cesty. Vše ostatní je v mapě znázorněno pouze

* Z důvodu zratelných obrysů parcel s parcelními čísly je mapa charakterizována jako katastrální i SOA v Zámrsku, kde je uložena. Pro špatný fyzický stav je obtížné určit, ke kterému katastrálnímu dílu se parcelní čísla váží – s ohledem na stáří mapy by to mohl být josefský katastr, který užívá číslování pozemků tzv. topografickými čísly.

³³¹ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 13. Nezpracovaný, nemá inventář.

³³² SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 388. Nezpracovaný, nemá inventář.

obrysově – černou tenkou linií. Zcela chybí zastoupení zelené barvy pro zahrady a parky nebo šedé pro lesy. Zahrady jsou pouze velice nenápadně vyznačeny náhodně rozmístěnými krátkými vodorovnými šrafovými čarami. Veškeré náčrtky stromků, skal i rozdělení parcel s parcelními čísly se od císařského otisku neliší, parcelní čísla jsou ovšem vedená také pouze černou barvou.

Na druhém listu lze také zjistit, že mapa byla dodatečně doplňována. Rozšířila se oblast Podzámčí o budovu cukrovaru, která je v mapě rovněž zvýrazněna popisem „Zuckerfabrik“. Na tomto místě se v dnešní době nachází opočenská mlékárna. Místní lokalita zvaná Zadworská, která se nachází nedaleko Podzámčí, je směrem k sousední obci Pohoří modře šrafována. Může to znamenat pozdější rozdělení tamních polí a luk na další parcely. Velmi významnou změnou je také dodatečné zakreslení oblasti železničního nádraží, vymalovaného slabě červenou barvou, stejně tak nádražní budova, část vlečky do cukrovaru a trať vedoucí na Dobrušku. Vše bylo v té době ještě ve fázi návrhu, proto je zakreslováno slabě červenou, která se k dodatečným doplňkům používala často. Ohledně zeměpisných jmen a dalšího popisu v mapě je zřejmá pouze změna v označení okolních obcí po obvodu celé mapové kresby. Názvy obcí již nejsou roztaženy podél celé hranice, ale nadepsány stejně, jako ostatní místní názvy v mapě. K dalším rozdílům patří uvedení zkratky „D“ na některých nestavebních parcelách (zejména louky, pastviny), která prozatím nebyla identifikována.* Mapa je podlepená plátnem a jsou na ní patrné známky častého používání.³³³

Další katastrální mapou Opočna je mapa s číslem 417.³³⁴ Skládá se ze sedmi listů podlepených kartonem, složených z několika stejně velkých čtvrtek (rozměr čtvrtky 35 x 30 cm), a každý z nich má na rubové straně pořadovou římskou číslici, o kterou část se jedná. Tato mapa je opět jednou z kopií otisků stabilního katastru z roku 1840 a její dodatky spadají pravděpodobně do roku 1870. Podle svého obsahu by ale mohla být o trochu starší než mapa předcházející. Titul mapy se nachází v levém dolním rohu na čtvrté části a je naprosto shodný s císařským povinným otiskem. *Stadt Opotschno (Opočno) in Böhmen Königgrätzer Kreis, Bezirk Opotschno, 1840, Lith J.Morerette u Winter E 1844*. Pod ním je narýsováno grafické sáhové měřítko [1 : 2 880], které umožňuje ruční odměření vzdáleností na mapě, a malý náčrt kladu listů. V otázce kolorování je tato mapa totožná s předchozí. Opět se zde objevuje pouze slabé kolorování budov, cest a vodstva, jinak černé obrysové linie. V případě luk jsou znatelné také jemné vodorovné šrafy a některé zahrady, zejména pro pěstování zeleniny, jsou

* Jedná se pravděpodobně o individuální zkratku použitou mapérem této oblasti, jejíž vysvětlení se nedochovalo. Zkratka by mohla mít souvislost s vlastnickými vztahy k parcelám nebo se jedná o bližší specifikaci dané půdní kultury.

³³³ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 388. Nezpracovaný, nemá inventář.

³³⁴ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 417. Nezpracovaný, nemá inventář.

šikmo šrafovány. Parcelní čísla na mapě jsou psána červeně, ale mohlo by se jednat i o čísla dopsaná později. Například v lokalitě Novohospodská a Antonínská (severovýchodní část Opočna) zcela chybí.

Obsahově se mapa shoduje s císařským povinným otiskem, pouze rovněž na druhém listu obsahuje dodatečně dokreslené prvky. Zákres budovy cukrovaru (dnešní mlékárny) zřejmě není původní, chybí mu i popis, což by mohlo svědčit o větším stáří mapy než u mapy č. 388. Oblast železničního nádraží, vlečka do cukrovaru a nádražní budova jsou také pouhým náčrtem. Trať na Dobrušku, která je navržena v předchozí mapě, zde zcela chybí. Popis mapy místními i pomístními názvy je totožný s císařským otiskem. A to i v případě hraničních popisů sousedních obcí. Zkratky se v této mapě vyskytují také hojně, nejvíce opět „D“ a „W“ (Wiese – louka).³³⁵

Poslední katastrální mapu Opočna tvoří reambulovaná mapa z roku 1878, uložená pod číslem 420.³³⁶ Je rozdělená na osm částí, ovšem list číslo 1 v souboru chybí a list číslo 5 je dochován i v kopii. Rozměry jedné části jsou 67 x 54 cm. Na pátém listě je uveden titul mapy v češtině *Město Opočno, německy Opotschno, v Čechách, berniční okres Opočno*, pod ním se nachází datace 1878 a poznámka, že se jedná o kamenotisk c. k. litografického ústavu katastrálního. Níže je také uveden klad listů a rukopisný podpis revidujícího úředníka Luheho. Vlevo od titulu jsou vyhotovena grafická měřítka – sáhové i metrické, pod oběma je napsáno také číselné měřítko v dnešním tvaru 1 : 2 880. Při porovnání s císařským povinným otiskem se mapa liší opět kolorováním. Vybarveny jsou v tomto případě jen cesty (hnědě), vodstvo (modře) a většina staveb (zděné červeně a dřevěné žlutě). U luk se opět vyskytují krátké vodorovné šrafy, které jsou ovšem vyvedeny jen uprostřed daného pozemku, ne po celé ploše. Na většině polních a lučních parcel se objevuje u parcelního čísla rovněž blíže neidentifikovatelné písmeno „D“ a nebo malé „p“ pro pastviny (již česky). Při detailním studiu lze pozorovat několik málo změn v parcelaci pozemků, lepší a jasnější ohraničení cest (např. cesta od mlýna do Podzámčí nebo přes Velké /dnes Kupkovo/ náměstí) nebo také změnu jednotlivých staveb (dům s číslem popisným 152, stojící v dnešní Zámecké ulici, byl určitě přestavěn, jeho půdorys již nevyčnívá mezi sousedními domy do ulice a je na mapě vybarven červeně oproti původní žluté, tzn. byl zřejmě zděný). Zahrady v horní části zámeckého parku poblíž letohrádku jsou na mapě zakresleny pečlivěji, s cestičkami mezi travnatými záhony, lemované hustším stínováním, které patrně zachycuje keře a živé ploty na okrajích parku. Jasnější již je také stav v Podzámčí, zákres budovy cukrovaru je původní, ne dodatečný, stejně tak i železniční dráha a stanice, u které se objevuje popis. Je nazvána státní

³³⁵ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 417. Nezpracovaný, nemá inventář.

³³⁶ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 420. Nezpracovaný, nemá inventář.

dráhou a na obou jejích koncích v mapě je zachyceno odkud vede (z Chocně) a kam (do Broumova). Vlečka do cukrovaru je také zobrazena, ovšem trať směrem na Dobrušku zde stále není.* Změna je patrná také v popisu mapy. Chybí popis jednotlivých staveb, jako tomu bylo dříve, zejména u kostelů a nového cukrovaru. Popsány ale naopak jsou oba rybníky v zámeckém parku i malý u Obory (slovem rybník) a již zmíněná železnice. Většina popisů je vedena psacím písmem a všechny jsou česky. Velmi často lze na jednotlivých parcelách také vidět obyčejnou tužkou dodatečně dopsané poznámky, nejčastěji čísla, udávající zřejmě výměry pozemku, někdy dokonce i jména vlastníků. Tato mapa je jasným důkazem, že reambulace katastru byla nutná. I během třiceti let došlo nejenom v reálu, ale i v zobrazení na mapě k mnohým změnám.³³⁷

Z uvedeného rozboru katastrálních map pro Opočno je zřejmé, jak byly a jsou důležité pro charakteristiku městské krajiny a její změny. Z hlediska topografického obsahují mnoho prvků, které daným lokalitám vtiskují určitý ráz. Velmi bohaté jsou katastrální mapy také na zeměpisné názvosloví, které ani v dnešní době není tolik známé. Místní a zejména pomístní názvy, které mají dlouhou historii, vypovídají velice mnoho o minulé krajině.³³⁸ Katastrální díla neslouží jen pro své prvotní berní účely, a nelze je proto při jakémkoli studiu lokalit opomíjet.

* V původních mapách byla určitě jen návrhem, železnice Opočno – Dobruška byla v provozu až od ledna roku 1908.

³³⁷ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 420. Nezpracovaný, nemá inventář.

³³⁸ Více: VÁVRA IVAN, Pomístní jména v katastrálních dílech 19. a 20. století, In: Zpravodaj místopisné komise ČSAV, roč. VII, č. 2, Praha 1966, s. 95 - 99 a novější SEMOTANOVÁ EVA, Zeměpisné názvosloví českých zemí jako odraz krajinyotvorných a dějinných procesů, In: ČČH 109, 2011, č. 3, s. 518 - 550.

6.3.3 Mapa kultur Království českého

Mapa kultur Království českého patří mezi dlouhá léta méně známý a téměř nevyužívaný materiál, související opět s velkým dílem 19. století - stabilním katastrem. Jedná se o soubor map, které jsou vyhotoveny na čtvrtkách různých rozměrů, většinou v měřítku 1 : 36 000, zachycují skupiny parcel stejné zemědělské kultury (tj. stejného způsobu obdělávání). Jednotlivé čtvrtky nedávají dohromady mapu celých Čech, ale pod stejnými čísly jsou spojovány do oblastí (tzv. rajonů), které tvoří samostatné svazky. Těchto svazků je dochováno 93.

Mapa kultur Království českého byla uchováována na mnohých místech, nalezena byla v oddělení listinné a mapové dokumentace VÚGTK v Praze. Dnes se nachází v rámci vceňovacího operátu ve fondu Stabilního katastru v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru v Praze. Zde byl pro ni vytvořen i klad listů v měřítku 1 : 44 400, zachycující rozsah dílčích map. Jak již bylo zmíněno výše, soubor je bohužel neúplný, chybí zcela Českobudějovický a Tábořský kraj, z části kraj Žatecký a Čáslavský, a několik dílčích katastrálních obcí. Pro Prahu tato mapa zřejmě ani nikdy vyhotovena nebyla.³³⁹

Kromě map na čtvrtkách (celkem 1 579) obsahují mapové svazky také tzv. příložky, které mapy doplňují (celkem 221). Rozměr jedné strany čtvrtky je asi 21,1 cm (jako 8 x 8 vídeňských palců), takže mapy celých rajonů jsou poměrně rozsáhlé. Obvykle nemají mapový rám a kresba začíná hned u krajů. Názvy jednotlivých listů také nejsou vždy shodné. Objevují se označení „Culturen-Croquis“, „Culturs-Scellet“, „Cultur-Skizzen“ nebo také přímo název zobrazované oblasti. Titulní listy celých svazků bývají velmi zdobné, nejsou ovšem barevné. Už kvůli několika kresličům, kteří toto dílo sice vyhotovovali podle jednotných instrukcí, ovšem ne na jednom místě, jsou mezi mapami patrné kvalitativní rozdíly. Mapy jsou orientovány ke katastrálnímu severu*, nemají legendu, často ani měřítko, které bylo vypočteno podle originálních katastrálních map stabilního katastru. Mapa kultur totiž vznikala odvozením katastrálních map ve druhé fázi mapování. Každá čtvrtka zahrnuje dvacet mapových listů katastrální mapy, jejíž rámy jsou na ní vyznačeny černou tuší. Na mapě kultur Království českého se pracovalo nejspíše v letech 1837 – 1844. Pro správné podchycení postupu prací, lze přihlídnout k Instrukci pro katastrální vyměřování z roku 1865, která stanovuje zhotovení tzv. skic kultur. Ta se s mapami kultur prakticky shoduje. Popisuje

³³⁹ BOHÁČ PAVEL, Rukopisná mapa kultur království Českého z let 1837-1844, In: Historická geografie, č. 24, Praha 1985, s. 133 - 134.

* katastrální sever - sever stanovený pro všechny mapy stabilního katastru.

přesně, jak měla skica vypadat, obrysové vykreslení kultur tuší a ponechání bílé v případě rolí, pozorné zakreslení potoků a řek a cest, které vedou k důležitým budovám. Výškopis byl na mapách znázorněn jen zřídka, a to zejména u nejvyšších vrcholů (př. Sněžka) nebo několika hradů (př. Bezděz), popis map byl německý. Velkou pozornost kresliči ale věnovali zdůraznění hranic jednotlivých administrativních celků. Mezi ně patřily hranice katastrálních obcí – černě tečkované a kolorované slabou žlutou čarou, které jsou dodnes prakticky nezměněné, hranice dominií – karmínově červenou čarou a stejně i hranice krajské (červeně) a zemské (zeleně). Podle četných poznámek, které se v mapě objevují, lze vyčíst její nejdůležitější účely, pro které byla zhotovena. Tím byly nepochybně potřeby daňové a také administrativní, proto je na zobrazení hranic těchto celků kladen tak velký důraz.³⁴⁰

Druhy jednotlivých ploch se barevně dělí na pole, louky, pastviny, zahrady, vinice (chmelnice), nízký a vysoký les a neplodnou půdu. Bonita půdy je označena římskými číslicemi I až IV, ale není uváděna na všech mapách. Ukazuje tak i rozprostraněnost jednotlivých hospodářských odvětví po celé zemi, významné objekty (mlýny, hamry) a s nimi spojené i jednotlivé vodní toky. Stejně tak je možné mapu využít při rekonstrukci krajiny – k rozpoznání zaniklých zahrad, parků a dalších zásahů, způsobených činností člověka.³⁴¹

Mapa kultur zachycující rajon č. 26 obsahuje i východočeské město Opočno. Skládá se z dvaceti čtyř čtvrtěk o rozměrech 21 x 21 cm, ve většině případů spojených provázkem, které při složení dávají dohromady obraz celé oblasti. Ta je velmi rozsáhlá – na severovýchodě zachycuje výběžek s obcemi Rožnov a Semonice, dále zasahuje k České Skalici, Dobrušce, Deštnému v Orlických horách, Trčkovu, na východě k obcím Jadrná, Kunštát, Neratov, po jižní straně pak k Vyšší Orlici, Nebeské Rybné, Lukavici, Solnici, Ježkovicím, Bolehošti, Ledcům a na západě k Jeníkovcím, Libranticím a Černilovu. Titulní list celé mapy je označen *Kulturen Croquis des vom k. k. 3ten Mappierungs Inspectorat im Jahre 1840 aufgenommenen Rajons*. Je doplněn přelepku s číslem 26 a jméno Opotschno je na něm dopsáno modrou pastelkou. Červeně je k názvu také připojeno, že obsahuje zmíněných dvacet čtyři listů.

Celá mapa po rozložení dosahuje velikosti 168 x 84 cm. Je kolorovaná téměř stejně jako u výše uvedeného popisu. Obsahuje červené krajské hranice, na východě také zelenou zemskou hranici a černě tečkované, ale vytažené růžově, hranice katastrálních obcí. Světle zelená barva zastupuje louky a pastviny, tmavší spíše zahrady a sady. Šedá barva je již tradičně použita pro zobrazení lesů, doplněna o značky stromů, které v tomto případě ale tvar

³⁴⁰ POKORNÝ OTA, Rukopisná mapa kultur království Českého, In: Kartografický přehled, roč. XI., č. 1, Praha 1957, s. 15 - 24 i <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (vceňovací operát stabilního katastru země České – mapa kultur).

³⁴¹ BOHÁČ PAVEL, Rukopisná mapa kultur království Českého z let 1837-1844, In: Historická geografie, č. 24, Praha 1985, s. 134 - 137.

stromu nemají, připomínají spíše „fajfky“. Sídla jsou v mapě zachycena růžovou až červenou barvou, spíše blokově, objevují se v ní i značky červeného kolečka s křížkem pro kostely a nebo malé černé křížky pro různé sochy a kříže ve volných prostranstvích. Vodstvo je podchyceno několika odstíny modré – rybníky spíše světlé a vodní toky tmavší modrou linií. Cesty v mapě barevně vytaženy nejsou, je možné vidět pouze dvě tenké černé rovnoběžné linky. Popis mapy kultur je také poměrně bohatý. Místní a pomístní názvy jsou vyhotovené černě, od tučného hůlkového písma po malinké psací, podle velikosti daných sídel. Jsou německé, ale ve většině případů jsou dodatečně opraveny (např. Meltschan je přeškrtnáno na Mělčan apod.). Obyčejnou tužkou jsou v mapě ohraničená prostranství, která jsou opatřena římskými číslicemi I – IV a reprezentují rozdělení pozemků na jednotlivé kultury. U některých bývají k zkratkovité poznámky „gut“ apod. Při prvním pohledu na mapu jsou kromě roztroušených lučních kultur zřejmé nejvíce rozsáhlé lesy. Obrovské zalesněné plochy se nacházejí zejména v oblasti Orlických hor kolem Kunštátu a blízkých obcí, kolem Bolehoště, Mělčan (zde jde o les Chlum), Rovného, Osečnice, a v neposlední řadě díky Oboře i u Opočna.³⁴²

Samotné město Opočno je vykresleno na rozhraní šestého a čtrnáctého listu mapy (viz přílohy, mapa č. 8). Jeho zástavba je zobrazena blokově, trochu přesnější je v případě areálu zámku. Pomocí značek zachycuje všechny kostely – Nejsvětější Trojice, hřbitovní kostel Panny Marie i kostel Narození Páně při kapucínském klášteře. Křížky ale zobrazuje i na obou náměstích – na dnešním Kupkově náměstí by se mohlo jednat o Mariánský sloup a na menším dnešním Trčkově náměstí o sousoší sv. Jana Nepomuckého a sv. Floriana. K nezapomenutým stavením opět patří ovčín, Vodětín s označením „J.H.“ jako hájovna i hospodářský dvůr Podzámčí (zde jako Podzamek). Další krajinné prvky, jako lesní revíry a bažantnice, jsou ale v mapě nepopsané. Například Prkenná bažantnice směrem na Pulice je jasně viditelná, ovšem také bez popisu. Mapa dále zachycuje Zlatý potok, protékající zámeckým parkem, na kterém ale zobrazuje pouze rybník Broumar, žádné další rybníky. Velmi jasně jsou zakresleny lesy na obou svazích do údolí v zámeckém parku i Obora, která je již klasicky rozčleněna na několik revírů. Právě na nich se objevující nejvíce rukopisné zkratkovité dodatky. Červený přípisek je k nalezení i v lokalitě Podkostelí, který nese označení zámku (Schloß). Kousek na jih od ovčina se nachází trojúhelníkovitá značka pro trigonometrický bod s popiskem „Wisoka Mese“. V okolí Opočna je dopsáno mnoho čísel, označujících druhy pozemkových kultur,

³⁴² ÚAZK, fondy katastrální, sg. B2/c/C23, č. 26 Opočno.

nejblíže obecní zástavbě je postižitelná kultura číslo III, která pravděpodobně označuje orná pole.³⁴³

Zběžněji než Opočno jsou v mapě zobrazeny rovněž jeho dnešní části Čánka a Dobříkovec. Jejich zástavba je vyhotovena černě, jen pomocí stylizovaných čtverečků se zachycením zelených ploch zahrad téměř u každého z domů. Středem Čánky prochází cesta, která je vyznačena pouze jednoduchou černou linkou, jako odbočka od hlavní cesty z Opočna na jihozápad. Je zde také zachycen Jalový potok (v mapě s popisem Galoweg), který se severozápadně od Čánky slévá s Podlaským potokem. V Dobříkovci, který je zobrazen stejně jako Čánka, pouze zaujímá menší rozlohu, protéká tento potok také. Obě městské části mají přeškrtnutý a upravený název. Čánka byla zjevně původně uvedena jako Tschanka, opravena na české Čánka a obdobně Dobříkovec dříve jako Dobrzikowetz a nově Dobříkowetz.³⁴⁴

Na příkladu Opočna a jeho okolí je zřejmé, jakým způsobem zobrazuje krajinu Mapa kultur Království českého. Kromě základní charakteristiky sídla podle zástavby, rozlohy a dalších prvků, zachycených mapovými značkami, je využitelná zejména pro přehledné zjištění rozsahu a druhů jednotlivých půdních kultur i tvaru jednotlivých pozemků. Umožňuje tak zkoumat a vytvářet rekonstrukce krajiny před mnohými zásahy lidské činnosti, porovnávat její vzhled. Mapa kultur Království českého patří mezi velmi cenné a málo probádané materiály vceňovacího operátu stabilního katastru, které by i v dnešní době našly mnohé využití – například při zkoumání historického land-use.

³⁴³ ÚAZK, fondy katastrální, sg. B2/c/C23, č. 26 Opočno.

³⁴⁴ Tamtéž.

6.3.4 Mapy druhého a třetího vojenského mapování

Druhé vojenské mapování

Několik desetiletí po zhotovení map prvního vojenského mapování již bylo jasné, že vývoj geodézie a kartografie je neúprosný, dosavadní kartografická díla nepřesná a bude potřeba podle nových parametrů pořídit i nové vojenské mapy. Proto pokračování tohoto velkolepého díla na sebe nenechalo dlouho čekat.

Na základě přijetí návrhu Mayera z Heldensfeldu v roce 1806 byly císařem Františkem I. schváleny práce na druhém vojenském mapování. V letech 1806 – 1811 byla v českých zemích provedena vojenská triangulace, jíž se mimo jiné stanovily souřadnice kostela sv. Štěpána ve Vídni, a byl tak vytvořen předpoklad pro geodetické sjednocení celého mapového díla. V roce 1816 se začalo zároveň také s mapováním katastrálním (pro potřeby stabilního katastru), které bylo později použito pro vojenské mapování jako podklad. Druhé vojenské mapování, zvané též podle císaře jako mapování Františkovo, bylo na území českých zemí vyhotoveno v letech 1819 – 1858. Začalo se nejprve mapováním na území Slovenska, pro Čechy existuje 267 mapových sekcí z let 1842 – 1852, pro Moravu a Slezsko 146 sekcí z let 1836 – 1840. Měřítko map bylo zachováno stejné jako v josefském mapování, tedy 1 : 28 800. Je to sice měřítko malé, ale pro sestavení map pro celou monarchii v co nejkratší době nebyla ani jiná možnost. Pro některá významná území, jako byla např. velká města či vojenské tábory, bylo výjimečně použito měřítko 1 : 14 400. Zmenšením katastrální osnovy a obsahu na desetinu katastrálního měřítka (1 : 2 880 pro stabilní katastr) byla opět zapříčiněna nejednotnost map a jejich sestavování do větších celků bylo velmi obtížné. Pro zpracování byla použita metoda grafického protínání pomocí měřického stolku a krokování vzdáleností. Jeden topograf zmapoval za jedno léto asi 690 km². Každá sekce tvoří čtverec o stranách 20° x 20° (palců) tj. cca 527 x 527 mm.³⁴⁵

Z druhého vojenského mapování byla odvozena speciální mapa v měřítku 1 : 144 000, která měla být podle plánu vyhotovena pro celé území monarchie. Stala se tak prvním souvislým mapovým dílem, které nebylo utajeno. Mapa pro Čechy nese název *Special-Karte des Koenigreichs Boehmen. Astronomisch-trigonometrisch vermessen, topographisch*

³⁴⁵ KUCHARŤ K., Mapové prameny ke geografii ČSR, s. 80 - 88 i ČADA VÁCLAV, Hodnocení polohové a geometrické přesnosti prvků II. vojenského mapování lokalizovaných v S-JTSK, In: Historická krajina a mapové bohatství Česka, Historická geografie, Supplementum I., Historický ústav, Praha 2006, s. 82 - 85 i VICHROVÁ MARTINA, Objekty na topografických mapách 19. století a jejich interpretace pro studium vývoje krajiny, In: Tamtéž, Praha 2006, s. 105 - 107.

aufgenommen, reduziert, gezeichnet und gestochen von dem k. k. militär-geographischen Institute in Wien herausgegeben im Jahre 1847 bis 1860. Druhým odvozeným dílem byla také generální mapa v měřítku 1 : 288 000, která se pro Čechy nazývá *General-Karte des Königreichs Boehmen herausgegeben vom k. k. militär-geographischen Institute in Wien im Jahre 1865.*³⁴⁶

Mapy druhého vojenského mapování nebyly zhotoveny jen pro vojenské účely, aby zmodernizovaly a napravily chyby mapování prvního, ale vznikaly z prestižních důvodů, protože ostatní evropské velmoci v té době již nové topografické mapy měly*. Habsburská monarchie (resp. od roku 1804 Rakouské císařství) nesmělo zaostávat a to tím spíš, že bylo potřeba zachytit důsledky počínající průmyslové a zemědělské revoluce. I revoluční léta 1848 – 1849 odstartovala mnoho dalších změn. To všechno tyto mapy měly zachytit a podat tak informaci o stavu krajiny v tehdejší době. Hlavní účel vojenských mapování byl ovšem vojenský – všechny tyto informace měly sloužit pouze vojsku, ne civilnímu obyvatelstvu.³⁴⁷

Sekce druhého vojenského mapování jsou číslovány dvěma čísly – arabská číslice udává sloupce směrem od severu k jihu a římská číslice západní či východní směr od Gusterbergu. Proto i východočeská sekce, která zachycuje město Opočno, nese označení 7 – X. List obsahuje mapový rám pouze po horní a pravé části, vlevo a dole zasahuje kresba až po okraj. V horním rámu se nachází označení celé sekce v tomto tvaru „Section Nro. 7. oestliche Colonne Nro. X.“, zařazení sekce do Chrudimského a Královehradeckého kraje a grafické měřítko s popisem „Massstab von einer halben oestereichischen Meile zu 2000“^o. Pravá část mapového rámu je tvořena tabulkou, obdobnou jako u „josefských“ sekcí, která zachycuje všechny lokality s jejich pečlivým zařazením do kraje, pod příslušnou obec či panství, u nichž jsou uvedeny počty domů a stájí, a opět i údaj, kolik je možno v nich ubytovat mužů a ustájit koní.

Na rozdíl od josefského mapování je zde tabulka pečlivě vyplněna a u města Opočna udává počty - 240 domů, 15 stájí a možnost ubytování 200 mužů a ustájení 50 koní. Tabulka obsahuje i celkové součty pro všechny obce sekce. V pravém dolním rohu je kromě rukopisné poznámky, že je v mapě zakreslena i železnice, informace o zhotovení mapy. Pod vedením plukovníka Johanna Becka byla mapa převzata a redukována z katastrálního mapování polním maršálem Carlem Werbitzkým v letech 1852/1853.³⁴⁸

³⁴⁶ VICHROVÁ MARTINA, Objekty na topografických mapách 19. století, s. 108.

* zejména Francie a vojenské mapování nařízené Napoleonem v roce 1808.

³⁴⁷ BRŮNA V.A KOL., Identifikace prvků, s. 13 - 14.

³⁴⁸ http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=2vm&map_region=ce&map_list=O_7_X.

Mapa druhého vojenského mapování zachycuje opět výškopis, polohopis i popis. Výškopis je znázorněn stále pomocí spádných šraf v odstínech šedé a černé barvy, podle svažitosti terénu. V rámci polohopisu byla půdorysně zachycena sídla, která jsou přesnější, ve většině případů červenou, ale u některých (pravděpodobně dřevěných) stavení i černou barvou. Černé symboly křížů, mlýnů, hamrů a vodních pil zůstávají stejné, rovněž jako bažiny a mokřady zobrazené nepravidelnou vodorovnou šrafou modré barvy, někdy se zeleným tónováním. Vodstvo je jinak podchyceno modře, tmavě jsou vytaženy linie, výplně vodních ploch jsou světlejší. Novinkou je symbol stylizované křoviny, který znázorňuje letně rybníky nebo zarůstající vodní plochy. Lesy jsou vyhotoveny šedozeleň až hnědozeleň, mohou být také doplněny symbolem jehličnatého či listnatého stromu. Různými odstíny zelené jsou vyznačeny také louky, pastviny, sady a zahrady. V barvě podkladu zůstávají orné půdy a pole, skaliska jsou reprezentována ostře ohraničenými světle hnědými polygony, vinice jsou v růžovém tónování. Komunikace různého typu jsou vyznačeny pomocí čárkovaných a čerchovaných černých čar, které bývají vytaženy či vyplněny hnědou barvou. Císařské silnice tvoří tři rovnoběžné červené linie. Dvěma souběžnými tmavě modrými liniemi, které jsou vyplněny sytě modrou barvou, jsou znázorněny nové železniční tratě. Legenda je tedy prakticky stejná jako v josefském mapování, a stejně je tomu i u popisu, který obsahuje latinkou psané české i dvojjazyčné místní a pomístní názvy a velké množství zkratk.³⁴⁹ Již při prvním pohledu na mapu je ale patrné, že popisný aparát není nijak rozsáhlý. Například popisy vrcholů, kopců a podobných krajinných prvků se zde nevyskytují.

Město Opočno je zobrazeno uprostřed, těsně při severním okraji sekce. Při důkladnějším prostudování si nelze nevšimnout, že půdorysy staveb jsou již mnohem přesnější a to nejen v oblasti historického jádra města kolem zámku, ale i na Švamberku a severozápadním směrem od náměstí. Stejně tak je přesnější i zobrazení zahrad u jednotlivých domů v centru města, horní části zámeckého parku a oblasti Lišřoviny. Na Zlatém potoce jsou zachyceny kromě Broumaru dva rybníky v parku a rozšířený tok na Švamberku (jako v mapě stabilního katastru) a jeden menší rybník také poblíž hájovny, ve směru na Dobříkovec. Reliéf znázorněný pomocí šraf lépe dokumentuje polohu celého města v kopci, více upozorňuje na příkré svahy v zámeckém parku, v jehož hlubokém údolí Zlatý potok protéká. V místě bývalého a vlastně i dnešního Podzámčí je uvedena hájovna Zlatý, poblíž které je na Zlatém potoce zachycen mlýn. Druhý mlýn, který je díky svému symbolu na první pohled nepřehlédnutelný, se nachází na pravém břehu potoka v oblasti Lišřoviny. Jedná se o tzv. Kahlerův mlýn, jehož pozůstatky jsou v místě dodnes. Nově je v mapě

³⁴⁹ BRŮNA V.A KOL., Identifikace prvků, s. 29 - 31.

zakreslena i nedaleká železnice směrem do Broumova, na níž je v oblasti dnešní lokality zvané Vodětín, pomocí zkratky „WH“, zobrazen drážní domek. Ač po mnohých přestavbách, se dům na tomto místě dodnes nachází. Z popisného aparátu se na mapě nově objevují uvedené směry silnic do Josefova a do Dobrušky, které podle všeho byly císařskými silnicemi. Téměř stejnou velikostí písma jakou je zaznamenán název obce, je zhotovena i triangulační značka TZ 174,69. Pojmenování Opočno je již napsáno česky i s diakritickým znaménkem.³⁵⁰

Dnešní městské části Dobříkovec i Čánka jsou v mapě znázorněny také již daleko podrobněji, než v prvním vojenském mapování. Jednotlivé stavby se zahradami jsou pečlivě rozčleněné a nepůsobí chaotickým dojmem. Nejsou zde opomenuty ani protékající potůčky. Celé území v okolí Opočna je stále protkáno hustou sítí silnic a cest, které jsou díky propracovanější legendě již lépe rozpoznatelné, a lze snadněji charakterizovat jejich typ.³⁵¹

Třetí vojenské mapování

Rozvíjející se hospodářský život rakouské a po roce 1867 rakousko-uherské monarchie si vynutil vyhotovení dalších nových a přesnějších topografických map. K této potřebě už jen přispěla prusko-rakouská válka, při níž se nedostatky stávajících map dostatečně projeví. Roku 1868 rakouské ministerstvo války podpořilo myšlenku o uskutečnění nového vojenského mapování. Třetí vojenské mapování, které bylo nazýváno mapováním Františko-josefským, proběhlo v Čechách v letech 1874 – 1880 a na Moravě a ve Slezsku v letech 1876 – 1878. Celé území monarchie bylo zmapováno velmi rychle. Místo dosavadních čtvercových a obdélníkových sekcí bylo zavedeno členění podle zeměpisné sítě. Základ celého souboru tvořily rukopisné kolorované topografické mapy v měřítku 1 : 25 000, které byly zprvu rozmnožovány fotograficky, poté fotolitograficky, v obojím případě jednobarevně, což značně snižovalo jejich přehlednost a bohatý obsah. Originální mapy znázorňovaly výškopis již pomocí kót, šraf a vrstevnic. Šrafy i popis byly vyhotoveny černě, značky trigonometrických bodů, kamenných objektů a silnice červeně, vodstvo v odstínech modré, louky zeleně, pastviny žlutozeleně, zahrady a sady zelenomodře, vinice žlutě, tmavo až šedo zeleně a vrstevnice a skály žlutohnědou barvou.³⁵²

³⁵⁰http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=2vm&map_region=ce&map_list=O_7_X.

³⁵¹http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=2vm&map_region=ce&map_list=O_7_X.

³⁵² KUCHAR K., Mapové prameny ke geografii ČSR, s. 88 – 90 i SEMOTANOVÁ E., Mapy Čech, Moravy a Slezska, s. 110.

Originální mapy třetího vojenského mapování tvořily podklad pro speciální mapu zhotovenou na stejných parametrech v měřítku 1 : 75 000. Číslování jejich částí vycházelo z čísel sloupců a vrstev v rámci stanovené sítě a podle něj byly označovány i mapy originální, které se do jedné sekce speciální mapy vešly čtyři. Odvozením ze speciální mapy vznikla také generální mapa v měřítku 1 : 200 000, a tedy rozsah jednoho jejího mapového listu se kryje s osmi listy mapy speciální. Tyto mapy byly reprodukovány čtyřbarevně (černá, modrá, zelená, hnědá) a drží se jednotné mapové legendy pro třetí vojenské mapování.³⁵³ Na základě speciálních map vznikla také přehledná mapa střední Evropy 1 : 750 000.

Po vzniku samostatného Československého státu v roce 1918 zůstaly mapy třetího vojenského mapování i mapy odvozené státním majetkem, uloženým ve Vojenském zeměpisném ústavu v Praze. Došlo k nezbytným úpravám v jejich obsahu a zhotovení českého popisu. Bohužel některé sekce se dosud nepodařilo dohledat a tak soubor zůstává neúplný.³⁵⁴

Pro zkoumání města Opočno v třetím vojenském mapování jsem použila originální mapu 1 : 25 000, digitalizovanou a vystavenou na portále <http://oldmaps.geolab.cz>. Mapový list sekce zachycující Opočno je ohraničen mapovým rámem, na jehož horní a pravé straně jsou zaznamenány základní údaje o mapě. Titul mapy zní *Gradkartenblatt Zone 4 Colonne XIV Section S.O., Böhmen*. Vlevo od názvu jsou dvě grafická měřítka s popisy, první zobrazuje polovinu rakouské míle v sázích a druhé je měřítkem udávajícím vzájemný poměr metrů a kroků. Napravo jsou zakresleny stupnice pro vrstevnice od 100 metrů a od 20 metrů a legenda pro rozlišení vrstevnicových čar podle jejich výšky (čárkované, plné a čerchované). Na horním okraji listu se rovněž objevuje číslo sekce odvozené od speciální mapy 3856/4, razítko Vojenského zeměpisného ústavu, který mapu vlastnil a otisk razítka s nápisem „Tajné!“. Pravá část mapového rámu je bohatá na základní údaje o zhotovení mapy, včetně rukopisných poznámek o dodatcích. Nejprve je zde uvedeno, že vrstevnice byly zhotoveny podle vyměřených bodů z roku 1790. Mapa byla vydána roku 1877 pod vedením náčelníka sboru generálního štábu Franze Siglitze, je rozdělená na tři části, které vyhotovili náčelník Anton Zapp, podplukovník Julius Koss a podplukovník Franz Heissl. Popisy vytvořil Zugführer Karl Böhm. Město Opočno spadá do části třetí, která zasahuje do levé dolní poloviny mapového listu.³⁵⁵

³⁵³ NOVÁK VÁCLAV, MURDYCH ZDENĚK, *Kartografie a topografie*, Praha 1988, s. 272 – 273.

³⁵⁴ SEMOTANOVÁ E., *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 110. Dle nejnovějších zjištění byly nejspíše ztraceny ve Vojenském zeměpisném ústavu. Pražská pobočka byla zrušena a pobočka v Dobrušce (Vojenský topografický ústav - dnes Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad) možné vlastnictví map popírá.

³⁵⁵http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=10

[00&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3856_4](http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=10&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3856_4).

Propracovanost a zejména přesnost mapy je z důvodu užití vrstevnic a kót opět kvalitnější. Zástavba města je pomocí půdorysů staveb zobrazena poměrně přesně. Dobře viditelné jsou v ní i opočenské kostely, označené červeným kolečkem s křížkem. Zachycená je v mapě velmi znatelně i socha s křížem po levé straně silnice směrem na Dobrušku. Ta na většině předchozích map zobrazena není. Zahrady a park nesou symboly stromků a mají zelenou barvu, která ovšem velmi splývá s okolními modrými vodními plochami. Rybníky na Zlatém potoce jsou pravděpodobně ve stejném počtu jako u druhého vojenského mapování, znatelné jsou na nich opět mosty i lávky, ale jejich plochy jsou kolorované prakticky stejně jako okolní les.

Zajímavá změna je zachycena v lokalitě Podzámčí, kde je zobrazen i popsán cukrovar a hřebčín. Pečlivě již mapa zachycuje železniční trať, na níž stojí nádražní budova, opatřená i značkou. Krátká vlečka do cukrovaru je také zakreslena. Za nádražní budovou směrem k centru Opočna se vyskytuje les, jehož první část je pravidelně rozčleněná a popsána jako „Fasanerie“, což byla bažantnice. Podél lesa protéká náhon k mlýnu. Lokalita Vodětín je na mapě již vyznačena i s popisem, který ji v té době uvádí jako hájovnu. Dobře postřehnutelná je v mapě také značka dvou rovnoběžných černých čárek, které jsou umístěny na všech cestách vedoucích z centra Opočna, vždy na okraji města. Identifikace tohoto prvku je poměrně složitá, mohly by to však být přechody pro dobytek. Z hlediska popisného aparátu využívá třetí vojenské mapování spíše němčinu, německy jsou psány názvy potoků a řek, rybníků, směry silnic, zkratky pro hájovny (J.H.), lesy (W), ovčín (Schäferei, i v případě dnešní Zárybnice ve směru na Dobrušku), Obora (Thiergarten). Místní názvy obcí jsou většinou česky s diakritikou. Výškové kóty, rozesté po celé mapě, pomáhají při uvědomění, v jaké nadmořské výšce se lokality nacházejí a jak celkový reliéf tamní krajiny vypadá. Nejvyšší kóta na území Opočna zachycuje výšku 312 m n. m.

Bez jakýchkoliv zvláštností jsou v mapě zachyceny i části Dobříkovec a Čánka. Obě lokality jsou zastavěné a obsahují zejména velký počet zahrad a sadů. U Dobříkovce je možné se pozastavit u názvu, který je uveden jako Dobříkovice. Pravděpodobně byl v tomto tvaru v době třetího vojenského mapování užíván.³⁵⁶

³⁵⁶http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3856_4.

Soubory map druhého a třetího vojenského mapování na sebe navzájem navazují. Je to zřejmé ve zlepšující se kvalitě a propracovanosti jednotlivých map, z důvodu vývoje celé vojenské kartografie. Zachycují stejné obce a lokality, na nichž je velmi patrný jejich rozvoj. Mapy obou souborů byly v novější době digitalizovány, zpřístupněny prostřednictvím internetových mapových portálů a rovněž georeferencovány.

6.3.5 Souhrn kapitoly

Kartografické neboli mapové topografické prameny tvoří staré mapy a plány, které různými způsoby a v rozdílných měřítkách zachycují stav krajiny města Opočna a jeho okolí, s důrazem na podrobnější zachycení topografických prvků, pouze ale pomocí kartografických zobrazení, bez větších popisných aparátů. Pro období 18. a 19. století jsem vybrala nejdůležitější soubory, které tvoří mapy opočenského panství, mapy katastrální, mapy druhého a třetího vojenského mapování a mapa kultur Království českého. Při studiu těchto materiálů bylo na první pohled zřejmé, že jsou zhotoveny pro mnohé účely, a aby zachycovaly pro daný cíl potřebné podrobnosti, jsou vyhotoveny i v různých měřítkách*. Po chronologickém seřazení jednotlivých map je také patrné postupné zkvalitňování kartografického zobrazení – od ručně kreslených map panství bez použití astronomických podkladů, až po díla podložená měřeními pro stabilní katastr, jehož užití jako základu pro vyhotovení mnoha použitých exemplářů je velmi nápadné. Mapy jsou díky němu také přesnější, lze z nich odečítat konkrétní rozlohy různých typů ploch i přestavby jednotlivých domů, při nichž se měnil jejich půdorys. Důležitým krokem byla také modernizace zachycení výškopisu, který se objevuje v jedné mapě panství (č. 9) a jinak pouze ve vojenských mapováních. Vývoj od intenzivních šraf po zakreslení vrstevnic a výškových kót u třetího vojenského mapování, dokládá v tomto směru rychlý rozvoj kartografie.

Hlavním úkolem při zhotovování map velkostatků bylo nepochybně vytvoření přehledu o celkovém územním rozsahu panství Colloredo - Mansfeldů. Doplněvány byly především informacemi o hospodářství a zemědělství panství, jsou zaměřeny zejména na podchycení lesních ploch a chovných rybníků. Zajímavé je také dochování map, které jsou zaměřeny na geologické členění území. Stejně jako mapa kultur Království českého zobrazují celkový charakter nejen Opočna, ale i krajiny okolní. Mapy panství, protože byly vyhotoveny jako rukopisné mnohými kreslíři, obsahují velké množství nestandardních mapových značek (např. kresba ryby na mapě č. 3) a rovněž také zdobné prvky po celém mapovém poli. Ty dokládají též významné činnosti, které Colloredo - Mansfeldské panství charakterizují, ale slouží zejména pro propagaci panství a reprezentaci jeho představitelů.

Mapy vojenských mapování zobrazují i charakter krajiny, ovšem se značným důrazem na prvky, které jsou pro vojenské účely nejdůležitější. Proto nevěnují tolik pozornosti samotným sídlům (kromě uvedených počtu domů a stájí pro možnosti přechodného

* nejčastěji se objevují grafická sáhová měřítka, který po přepočtu souhlasí s převodním vztahem, že 1 vídeňský sáh se rovná 189,65 cm. In: In: HOFMANN G., Metrologická příručka, s. 84.

ubytování) ani půdním kulturám (s výjimkou rozsáhlých lesů a vodních toků), ale spíše krajinnému reliéfu. Vyhotovení výškopisu se tak nejvíce objevuje a zpřesňuje právě na těchto mapách. V případě Opočna udávají jeho polohu v podhůří Orlických hor, ve velmi zvládně krajině, neboť samotné město se rozprostírá na třech vyvýšeninách (centrum se zámek, Podzámčí, Obora).

Nejpodrobnější přehled o samotném městě podávají pak katastrální mapy. Z nich lze zjistit rozčlenění na stavební a ostatní pozemky, které se dále konkrétně dělí na jednotlivé kultury. Podchycují čísla parcel a přesné půdorysy domů, které v této podobě jsou ve většině případů dodnes zachovány. Lze z nich také blíže odhadnout rozlohu celého města. Všechny tyto mapy používají již všeobecných a ustálených mapových značek, a pokud jsou kolorované, nebývá mezi užitými barvami pro dané plochy velkých rozdílů.

Prostudované mapy všech měřítek shodně zobrazují v Opočně budovu zámku včetně k němu připojených stavení a také nezapomínají na církevní stavby. Dnešní děkanský (dříve farní) kostel Nejsvětější Trojice je zachycen na všech mapách. V některých přehledných mapách panství chybí značky pro klášter i hřbitovní kostel Panny Marie (např. č. 2, č. 4). Liší se také užití ostatních církevních prvků (sochy, křížky), které nezobrazují přehledné mapy panství, ale kupodivu jsou velmi dobře podchyceny v mapě kultur. Ta dokonce uvádí sochy svatých na dnešním Trčkově náměstí i Mariánský sloup na náměstí Kupkově. Ostatní stavby města zachycují mapy vzhledem ke svému měřítku, ale nejpodrobnější je vedle katastrálních map také půdorysný plán Opočna z roku 1808.

Z budov hospodářských neopomíjí mapy ovčín (Zárybnice), Vodětín a Podzámčí. Velmi zajímavé je také zachycení budovy cukrovaru a výstavby železnice včetně nádražní budovy, obě stavby zobrazují některé katastrální mapy i v návrhu, posléze už reálně postavené. Zejména stavba železnice významně mění vzhled krajiny okolí Opočna, a lze podle ní některé staré mapy panství i přesněji datovat. Hospodářsky nejcennější byla v rámci Opočna Obora a rybník Broumar. Oba tyto prvky jsou velmi rozlehlé a na žádné z map nechybí. Rozloha Obory ani rybníku se ve studovaných letech nijak neměnila. Zajímavý je ovšem průtok Zlatého potoka zámeckým parkem, který je situován v hlubokém údolí, obklopeném loukou a lesem ve svazích, které zobrazují mapy podle potřeby. Například pro vojenské mapy byl tento jev velmi důležitý. Na potoce se v parku rozkládají v současné době dva rybníky. Ty jsou u map velkého měřítka také pečlivě zobrazeny, včetně značně rozšířeného toku potoka v oblasti Švamberka. Mohlo by se také jednat o možný rybník, který byl následkem pozdější regulace toku zrušen, ale při porovnání map jsem dospěla k názoru, že

rybník v pravém slova smyslu v tomto prostranství nebyl. Tok byl jen rozšířený a mohou to dokládat i louky, které se podél koryta potoka v oblasti Švamberka i dnes vyskytují.

Kartografické prameny se věnují vzhledu krajiny města i jeho okolí z různých úhlů pohledu. Pro jejich názorné a často i kolorované zobrazení pomocí kresby různých prvků si lze lépe představit zároveň i v písemných pramenech popisovaný stav. Prostřednictvím rozličných i shodných jevů, které mapy různého zaměření podávají, lze sestavit poměrně detailní obraz studované krajiny, v konkrétním časovém období.

6.4 Město Opočno v obrazových topografických pramenech

Studium písemných i kartografických materiálů mohou spolehlivě doplnit i topografické prameny obrazové. Různá dobová vyobrazení, která mohou mít formu veduty, pohledů na městské části, budovy či zeleň, starých pohlednic či fotografií jsou vyhotoveny rozličnými uměleckými postupy. Jsou to vlastně malá umělecká díla, která umožňují z různých úhlů zobrazit skutečný vzhled zkoumaných lokalit v dané době. Protože tato vyobrazení mohou být dochována v rozmanitých podobách a na mnoha místech, a je tak velmi těžké je shromáždit, použila jsem v následující kapitole pro příklad pouze evidované veduty z map a několika písemných dokumentů.

6.4.1 Veduty

Mezi obrazové prameny 18. a 19. století patří mimo jiné veduty. Je možné je charakterizovat jako malířské, grafické nebo kreslířské záznamy výseku krajiny s urbanizovaným prostorem nebo jeho částí, se zdůrazněním věcnosti někdy nadřazené ostatním složkám, např. perspektivě.³⁵⁷ Mohou být vyhotoveny pro různé účely, objevují se v rozličných podobách a na různých typech dokumentů. Kromě vyhotovení grafickými uměleckými technikami tisku z výšky (př. dřevořez, dřevoryt), z hloubky (př. rytina – nejčastěji mědiryt, lept, akvatinta aj.) a z plochy (př. litografie na kameni aj.) se mohou objevit i jejich sochařská ztvárnění (př. reliéf, basreliéf), malířská zhotovení (př. akvarel, olejomalby aj.) nebo broušení či vyřezávání do skla či keramiky.³⁵⁸ Veduty tvoří poměrně často doplňky písemných (např. výuční listy) nebo kartografických pramenů (mapy a plány), ilustrace mnohých publikací (např. František Alexander Heber *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*) a nebo se vyskytují samostatně v rozsáhlých souborech (př. veduty Friedricha Bernhrada Wenera). Topograficky přesnější zobrazení lze vystopovat již během 15. století, kdy se začaly užívat jako obrazová doplnění některých kosmografických publikací, například v kronice Hartmanna Schedela, Sebastiana Münstera, a rozvíjely se i jako součásti atlasové tvorby významné nizozemské školy*. Váženým vedutistou českých zemí na přelomu 16. a 17. století byl Jan Willenberg, který technikou dřevořezu dokázal vytvořit topograficky velmi

³⁵⁷ BALEKA JAN, Výtvarné umění. Výkladový slovník. Malířství, sochařství, grafika, Praha 1997 (dotisk 2010), s. 378.

³⁵⁸ Přesnější rozbor technik není cílem práce, více např. BOUDA CYRIL, Grafické techniky, Praha 1979.

* Např. Abraham Ortelius – *Theatrum orbis terrarum* (vyd. 1570-1612), Geogr Braun a Franz Hogenberg – *Civitates orbis terrarum* (vyd. 1572 – 1617).

přesná vyobrazení českých, moravských a slezských měst, která byla součástí děl Bartoloměje Paprockého*. Rozvoj těchto obrazových pramenů vrcholil v 17. a 18. století (v 17. století např. významný vedutista Václav Hollar), ale přetrval i v 19. století, kdy byl od 40. let postupně vytlačován vynálezem fotografie.³⁵⁹

Dějínám veduty v českých zemích se jako první věnoval pravděpodobně Jan Jakub Quirin Jahn (1739 – 1802), jehož stať rozebírá ve svém článku Zdeněk Hojda³⁶⁰. Z mladších historiků umění je potřeba zmínit především Zdeňka Wirtha a jeho díla (např. *Praha v obraze pěti staletí* (1932), monografie o jednotlivých městech, např. Hradec Králové, Litomyšl aj., podíl na *Soupisu památek historických a uměleckých v Království českém*). Jednotlivých prací a publikací o vedutách existuje značné množství. Největší důraz byl v minulosti kladen na vyobrazení Prahy a jejích částí. Zajímavé pojetí souhrnu pražských vedut, které tvoří součásti map, představila například Olga Kudrnovská³⁶¹.

Pro podchycení topografie města Opočno v obrazových pramenech z 18. a 19. století byly vybrány veduty ze dvou zdrojů. Prvním z nich je publikace Karla Kuči *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, která přináší vyobrazení dvou vedut, uchovávaných v originále v Národním památkovém ústavu. Druhým dílem je několikasvazkový soupis vedut do roku 1850 uložených v archivech České republiky *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*, který vznikl při Odboru archivní správy Ministerstva vnitra České republiky pod vedením Michala Wannera a Josefa Hory. Tato publikace byla zpřístupněna postupně i prostřednictvím internetu.³⁶²

V archivech České republiky je dosud evidováno celkem šest vedut, pohledů na město či zámek Opočno vzniklých v 18. a 19. století, v publikaci Karla Kuči jsou vyobrazeny dvě. Nejstarší datovaná veduta pochází z roku 1749³⁶³ a je umístěna na mapě opočenského panství. Jedná se o mapu č. 1 ze souboru velkostatkových map, uložených ve Státním oblastním archivu v Zámrsku (viz kapitola Mapy panství č. 6.3.1), která je bohužel v poměrně špatném fyzickém stavu. Protože tento archivní fond není zpracovaný, není ani veduta zatím přístupná v digitální podobě prostřednictvím internetové databáze.

*Diadochus český (1602), Zrcadlo markrabství moravského (1593), Štambuch slezský (1609).

³⁵⁹ FIALOVÁ LUDMILA, Městské plány a veduty z českých zemí, diplomová práce, Praha 1970, s. 1 - 3 i BALEKA J., Výtvarné umění, s. 378.

³⁶⁰ HOJDA ZDENĚK, Osvícenský příspěvek k dějinám veduty, In: Umění, roč. 31, č. 5, Praha 1983, s. 468 - 471.

³⁶¹ KUDRNOVSKÁ OLGA, P. F. veduty českých měst na okraji map, Praha 1968.

³⁶² WANNER MICHAL, HORA JOSEF, Soupis vedut vzniklých do roku 1850, sv. I/1, II/2, II/3, Praha 1999 - 2006, dostupné na <http://veduty.bach.cz/veduty/>.

³⁶³ SOA Zámrsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 1. Nezpracovaný, nemá inventář i http://veduty.bach.cz/veduty/PaginatorResult.action?_sourcePage=V1eZC-xA1dmhhiPqhd2Zr5ZFbHGMPtMsbUv1ftRs9g%3D&row=2.

Veduta Opočna tvoří ozdobný doplněk uprostřed dolního okraje mapy a rozměry jejího obrazového pole jsou cca 55 x 25 cm. Autorem předlohy i vlastního zpracování technikou akvarelu je František Václav Michálek. Nad vyobrazením samotným se nachází legenda s popisem *Prospect von Oppotschna*, vyhotovená stejně jako titul celé mapy v rozvinuté vlající ozdobné stuze na koncích stínované. Veduta poměrně detailně zachycuje pohled na celé město, schematický, obsahující jeho hlavní dominanty. Směrem zleva doprava je na ní zachycen areál kapucínského kláštera s kostelem Nanebevzetí Páně, hřbitovní kostel Panny Marie s vedle stojící zvonici, na vyvýšenině pak zámek a dnešní děkanský kostel Nejsvětější Trojice a nakonec budova letohrádku. V přední části je obraz doplněn několika stromky a bloky domů obdobného vzhledu, které tvoří zástavbu nejstarší části Opočna, kolem náměstí. Malba není kolorovaná, ale na věžích kostela Nejsvětější Trojice se zdá, že se objevuje červená barva střechy. Může to být ale také špatným fyzickým stavem, celá veduta je mírně poškozená. I přes to lze konstatovat, že je její vyhotovení pečlivé. Jednotlivé stavby jsou zachyceny i s okny, mírně stínované. Velmi věrohodně, ve srovnání s dnešním stavem, se jeví zakreslení klášterního a děkanského kostela i budovy letohrádku. Komplexní pohled na celé město podtrhuje historický význam i velkolepost Opočna jako sídelního města Colloredo - Mansfeldů.

Druhá veduta v chronologickém pořadí se nachází ve zmíněné publikaci Karla Kuči a v originále je uložena v Národním památkovém ústavu (obr. 11).³⁶⁴ Protože jsem využila její zmenšené kopie v knize, nelze uvést její rozměry. Jedná se o pohled na město Opočno ze severovýchodu, pocházející z poloviny 18. století, vyhotovený významným vedutistou Friedrichem Bernhardem Wernerem. Kresba je lemována tenkým černým rámečkem a obsahuje ohraničený titul *Opotschna*. Zachycuje poměrně přesný obraz města se všemi jeho dominantami – zleva zámek i se starou válcovou baštou, kostel Nejsvětější Trojice, zvonici vedle hřbitovního kostela Panny Marie a areál kapucínského kláštera – které obklopuje hustá zástavba dnešního historického jádra města. V popředí celého vyobrazení se nacházejí rozsáhlé louky ve svahu od zámku do zámeckého parku. Při levém dolním okraji je zobrazena část nevyšrafované plochy, která by mohla symbolizovat první rybník v údolí parku, který by z tohoto pohledu na město mohl být zachycen. I proto tato veduta dokazuje svoji vysokou výpovědní hodnotu.

³⁶⁴ KUČA K., Města a městečka, s. 725.

V pořadí třetí veduta pochází rovněž z mapy opočenského panství, uložené ve Státním oblastním archivu v Zámrsku (obr. 10).³⁶⁵ Jde o mapu č. 2, která je zmenšeninou výše zmíněné mapy č. 1, vyhotovenou kolem roku 1800 (viz kapitola Mapy panství č. 6.3.1). Samotné vyobrazení je také předchozímu exempláři nápadně podobné. Je umístěno uprostřed při dolním okraji mapy, o rozměrech celého obrazového pole 23 x 9 cm. Legenda s textem *Prospect von der Stadt Oppotschno* se nachází tentokrát pod obrazem, opět ohraničená rozvinutou stuhou, kterou podpírají a zakončují po obou stranách architektonické ornamenty a větve s listy. Veduta je rovněž vyhotovena technikou akvarelu, autorem předlohy je František Václav Michálek, ale do této (zmenšené) podoby ji zpracoval Josef Millius. Veduta není barevná, jsou v ní pouze znatelné jemné hnědé skvrny, které vznikly v důsledku dřívějšího uložení mapy ve vlhkém prostředí. Objevují se po celém mapovém listu.

Samotná veduta je velmi dobře viditelná, prokreslená opět důkladně. Zachycuje celkový pohled na město od severozápadu. Za volným prostorem v popředí se nachází novější zástavba města se zahradami, v nichž jsou zakresleny i jednotlivé stromy. Dominantu tvoří velké náměstí se zvonicí a hradební bránou, vlevo areál kapucínského kláštera a vpravo rozsáhlá obezděná zahrada, která dnes tvoří horní okrasnou část zámeckého parku se skleníkem. Dobře je zachycen i hřbitovní kostel Panny Marie a rovněž letohrádek i s přílehlými budovami (jízdárna). V pozadí se skrývá stavba zámku a také mohutného kostela Nejsvětější Trojice. Prostor mezi zámkem a velkým náměstím je vyplněn domy – historickým jádrem města. Velmi dobře rozlišitelné jsou i v této černobílé kresbě dvě cesty, vedoucí z náměstí na severozápad (dnes směrem k zimnímu stadionu a druhá dnešní Nádražní ulice). Toto vyobrazení podává do určité míry velmi věrohodný (na trochu jiném místě je zobrazena pouze zvonice) mírně skloněný pohled na hlavní zástavbu a krajinu města Opočna, která představuje především bohaté a strategicky umístěné sídlo panského rodu.

Veduty rovněž zdobily mnohé úřední materiály. Tento případ reprezentuje veduta Opočna vzniklá před rokem 1814, která se v totožné podobě objevuje na třech (dosud nalezených) písemnostech. Nejstarší z nich je pracovní vysvědčení, vydané 2. srpna roku 1814 v Opočně*, uložené v rámci fondu Cech koželuhů v Dobrušce ve Státním okresním archivu v Rychnově nad Kněžnou. Druhé v chronologickém pořadí je pracovní osvědčení, vydané cechem koželuhů v Opočně dne 20. března 1816 tovaryši Janu Skuhrovskému, uložené ve fondu Cech koželuhů Kutná Hora ve Státním okresním archivu v Kutné Hoře.

³⁶⁵ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 2. Nezpracovaný, nemá inventář i http://veduty.bach.cz/veduty/PaginatorResult.action?_sourcePage=1hbMG_qj4SWwhiPqhd2Zr5ZFbHGMPtMsbUv1ftRsqq%3D&row=1.

* není uvedeno komu bylo vysvědčení vydáno, soupis vedut obsahuje pouze vyobrazení veduty, bez okolního textu.

Třetí je rovněž pracovní vysvědčení, vydané 3. února 1821 v Opočně, uchované ve fondu Drobné fondy Solnice v rámci písemností ševcovského cechu v rychnovském archivu. Na všech třech dokumentech se veduta nachází uprostřed při jejich horním okraji a je v rozlišném stavu dochování. Například exempláři z roku 1816 chybí horní okraj, je utržený.

Samotná veduta je ohraničena černým rámečkem o rozměrech cca 9,5 x 5,5 cm.³⁶⁶ Je vyhotovena technikou mědirytu, jehož předlohu nakreslil Josef Szuzek, a vytištěna byla pravděpodobně v Praze u tiskaře Františka Jeřábka ve svatohavelském klášteře. Legendu tvoří žlutě kolorovaný proužek po spodním okraji obrazového pole, který nese označení *Miesto Oppoczna* a jméno kreslíře předlohy. Kresba obsahuje smyšlený pohled na Opočno s náměstím, kostelem, zahradou a zámek. Celou přední část tvoří ohraničené prostranství zatravněného náměstí se stromy, v jejímž středu je umístěn domek (možná radnice, která i dnes tvoří hlavní dominantu Kupkova náměstí a její umístění vyobrazení odpovídá) s oplocenou zahradou. Při pravém kraji řada shodně vypadajících domů ohraničuje velký sad. V pozadí jsou zakresleny jednotlivé stavby. Zcela vlevo by se mohlo jednat o část zámku i se starou válcovou baštou (hladomorna) vysunutou do popředí, která je jediným pozůstatkem po středověkém hradu, který byl zničen při husitských válkách. Na zámek navazuje kostel Nejsvětější Trojice. Velmi výrazná je vysoká věž uprostřed zadní části obrazu, která je podobná zvonici. Napravo je zachycena pravděpodobně budova kapucínského kláštera s kostelem Nanebevzetí Páně. Celé vyobrazení je kolorované, střechy kostelů jsou červené, ostatních přilehlých domů modré, zahrady jsou vykresleny zeleně. I když tento pohled na město Opočno nezachycuje jeho skutečný stav a je vyhotoven jednodušeji, než některé další exempláře, může přesto podávat přehledný obraz města v 19. století. Zachycuje vše, co se v Opočně nacházelo – od církevních staveb přes panský zámek i bohatou zeleň, která zase může svědčit o prosperitě města a schopnosti jeho občanů o zajištění vlastního živobytí.

V pořadí následující veduta je datována do 1. čtvrtiny 19. století.³⁶⁷ Jejím autorem je královehradecký kanovník Jan Antonín Venuto (1746 – 1833). Jedná se o panoramatický pohled na město Opočno od severozápadu, který je zhotoven technikou akvarelu. Uprostřed horního okraje obsahuje podtržený nadpis *Opočno*. Tato kresba představuje topograficky přesné vyobrazení města se zřejmým kapucínským klášteřem, zvonicí, zámek a letohrádkem i kostelem Nejsvětější Trojice, doplněné jednotlivými domy při cestách vedoucích z Kupkova

³⁶⁶http://veduty.bach.cz/veduty/PaginatorResult.action?_sourcePage=869xN4dm3-WhhiPqhd2Zr5ZFbHGMPtMsUv1ftRsqq%3D&row=3

i http://veduty.bach.cz/veduty/PaginatorResult.action?_sourcePage=obH5J9_yKluhhiPqhd2Zr5ZFbHGMPtMsUv1ftRsqq%3D&row=4.

³⁶⁷ KUČA K., Města a městečka, s. 723.

náměstí. Nejen v popředí veduty se nachází rovněž mnoho zeleně a občasné stínování dokazuje polohu města ve zvlněném terénu.

Velmi zajímavý pohled tvoří další veduta, vyhotovená během 19. století, spíše v její první polovině, která se nachází v rámci archivního souboru Benediktini Břevnov v Národním archivu v Praze.³⁶⁸ Je součástí tzv. grafických listů, proto i obraz Opočna se nachází na samostatném volném listě o rozměrech 27,8 x 21,7 cm a velikost obrazového pole je 27,5 x 18,8 cm. Pohled je vyhotoven technikou akvatinty (neboli zrnkového leptu), autor ale není znám. Spodní okraj pod obrazovým polem tvoří legendu v německém jazyce, která obsahuje označení *Schloss Oppotschno im Königgrätzer Kreise*. Grafika pak zachycuje pohled na opočenský zámek z východní strany s okolní krajinou. Obraz je částečně reálný, částečně smyšlený. Zachycení zámku na vyvýšenině v pozadí je přesné, půdorys ve tvaru písmene „U“ uprostřed tvoří prostor druhého nádvoří. Stavba je zakreslena i s arkádami a s balkónkem na jižní straně. Vpravo následuje stará úřednická budova s válcovou baštou (hladomorna), za níž vede po stráni dolů kamenná zeď, která panské sídlo ohraničuje. Napravo lze vidět také několik sousedních domků v lokalitě Podkostelí, rovněž se zvonicí a hřbitovním kostelem Panny Marie. Všechny tyto stavby vypadají z tohoto bočního pohledu téměř shodně jako dnes. Střední část veduty tvoří zámecký park, který se rozprostírá po celém svahu pod zámkem až do údolí, kde je zachycen i jeden rybník na Zlatém potoce. Jedná se pravděpodobně o první rybník po směru toku potoka, protože u něj je zakreslen i malý domek pro vodohospodáře a vlevo také altánek, který se dnes v zámeckém parku mezi oběma rybníky stále nachází. Celá stráž pod zámkem je protkána cestičkami, nechybí ani kamenné schody vedoucí od zámecké vyhlídky. Zakresleny jsou v tomto prostranství rovněž stromy, bez nichž by byla identifikace parku o mnoho složitější. V popředí veduty se nachází také pár pasoucí se lesní zvěře a po obou stranách skály, které značí, že veduta byla vyhotovena pravděpodobně z pohledu z protější stráně, kde je možné dodnes stopy po skaliscích vidět. Veduta je poměrně jasná a přesná, nereálné jsou však kopce v pozadí, které by z tohoto pohledu nebylo možné spatřit. Zachycuje ve větší míře krajinu města Opočna a jeho bezprostředního okolí, s důrazem na dominantní panské sídlo, ale i provozované rybníkářství a lesnictví.

Jiný druh dokumentu tvoří poslední vyobrazení Opočna uložené ve Státním oblastním archivu v Praze. Součástí archivního souboru Colloredo - Mansfeldské ústřední ředitelství je malé album vedut zámků Dobříš, Zbiroh, Mansfeld a Opočno, vřítých v sametových deskách označených korunkou a písmeny CM. Rozměry listů jsou 12,3 x 8 cm, obraz zasahuje až po

³⁶⁸http://veduty.bach.cz/veduty/PaginatorResult.action?_sourcePage=JUhpJxuU_qmhhiPqhd2Zr5ZFbHGMPtMsbUv1ftRsqg%3D&row=5.

okraje. Z Opočna pocházejí tři vyobrazení, opět malířskou technikou akvarelu.³⁶⁹ Jde o jihozápadní pohled na zámek z protějšího svahu zámeckého parku (dnes je v tomto místě také zřízena vyhlídka), který zachycuje pouze přesnou stavbu zámku a budov k němu náležejících, v pozadí se tyčí věžičky letohrádku. Přední část veduty vyplňuje zeleň – několikabarevné podchycení korun stromů.

Druhý obraz zachycuje druhé zámecké nádvoří od hlavní vstupní brány z nádvoří prvního. Opět je kresba soustředěna na stavbu zámku včetně jeho ozdob – arkády, chrliče na střeše, popínavé rostliny na levém zámeckém křídle i záhony po levé straně. Zajímavostí je ale také zobrazení mužské postavy, držící na ruce ptáka, v levé části obrazu. Mohlo by se jednat o sokolníka, setkání sokolníků v Opočně mají dlouhou tradici.

Třetí kresba podává pohled na letohrádek z jihovýchodního směru přes zahradu. Zobrazuje letohrádek ve své známé podobě, s červenou věžičkou, podloubím i zelenými okenicemi v prvním patře. Přední část veduty tvoří opět stromy a rozkvetlé barevné rostliny, rostoucí na záhonech před letohrádkem.

Všechna tři vyobrazení jsou anonymní a nedatovaná. S přihlédnutím k ostatním vedutám Colloredo - Mansfeldských majetků v albu, vyhotovených stejnou technikou, je možné říci, že byly vyrobeny na zakázku, jako dokumentace reprezentativních sídel představitelů rodu.³⁷⁰

Problematika vedut je velmi složitá. Často nebyly vytvořeny primárně pro přesné zachycení měst a jejich dominant, proto se jejich topografická přesnost liší případ od případu. Jejich rozdílná výpovědní hodnota je dokázána i na výše vedených případech. Snaží se připomenout existenci tohoto druhu pramene, který v určité míře napomáhá také doladit obraz městské krajiny.

³⁶⁹http://veduty.bach.cz/veduty/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=U5v27Ws48UFuhrFrRHOOi18DmbLfoXXOUnKISsAL4-k%3D&rowPg=0.

³⁷⁰http://veduty.bach.cz/veduty/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=U5v27Ws48UFuhrFrRHOOi18DmbLfoXXOUnKISsAL4-k%3D&rowPg=0.

6.4.2 Souhrn kapitoly

Veduty jsou jedním ze základních obrazových pramenů pro studium krajiny 18. a 19. století. Zkoumané veduty, uchovávané v českých archivech, představují soubor několika typů tohoto pramene, zhotovených různými technikami, zachycující různé části města Opočna. Lze je porovnávat z hlediska jejich obsahu i věrohodnosti a reality zobrazení. U všech je kladen největší důraz na zobrazení dominanty města – zámku, popřípadě církevních staveb. Ty patří nejen k základním a reprezentativním budovám celého města, ale rovněž při pohledu z větší dálky jsou díky své poloze na kopci dobře viditelné. Proto mohly být v těchto vyobrazeních i snáze zachyceny.

Významný rozdíl přináší veduta z 19. století, v kapitole popisovaná jako předposlední (*Schloss Oppotschno im Königgrätzer Kreise*)³⁷¹, která zachycuje ve větší míře také krajinu města a jeho hospodářský význam. Podle tohoto vyobrazení si lze vytvořit poměrně dobrou představu o poloze města, vodním toku i rozvinutém lesním hospodářství. Naopak zcela jiný obraz Opočna podávají veduty z alba Colloredo - Mansfeldských majetků³⁷², které s jasným cílem propagace a uměleckého ztvárnění významných objektů zachycují pouze panské stavby. Více o životě či prosperitě města nebo panství se z nich dozvědět nelze. Ani veduty z pracovních vysvědčení nemusí být pro svou nepřesnost opomíjeny. Zachycením zeleně v těsné blízkosti staveb mohou například navodit myšlenku, že město nikdy nebylo ryze hospodářsky a technicky zaměřeným sídlem, ale i místem určeným k odpočinku a relaxaci.

Studium vybraných vedut může spolehlivě doložit, že i tyto prameny jsou pro poznání topografie města velmi důležité. Pro své technické ztvárnění v podobě kreseb dotvářejí celkovou situaci, která je blíže zkoumána v jiných typech pramenů. Jsou významným pramenem pro poznání rozlohy a nejstarší zástavby města Opočna, stejně tak i jeho příměstských kultur.

³⁷¹http://veduty.bach.cz/veduty/PaginatorResult.action?_sourcePage=JUhpJxuU_qmhhiPqhd2Zr5ZFbHGMPtMsbUv1ftRsog%3D&row=5.

³⁷²http://veduty.bach.cz/veduty/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=U5v27Ws48UFuhrFrRHOOi18DmbLfoXXOUkISsAL4-k%3D&rowPg=0.

6.5 Komparace studovaných pramenů

Obraz východočeského města Opočna včetně jeho částí a bezprostředního okolí v 18. a 19. století byl rekonstruován na základě vybraných písemných, kartografických i obrazových pramenů. Jak tedy vypadal? A je možné informace, získané z těchto pramenů, porovnávat? Na tyto otázky již lze najít odpověď.

Všechny prostudované prameny se navzájem velmi liší, ale zároveň jsou v mnoha případech i velmi shodné. Při jejich vyhodnocování je potřeba brát v úvahu zejména účel a důvod jejich vzniku, osobu autora a také vývoj jejich zaměření a technického vyhotovení v dané době. Každý z nich přináší na svou dobu cenné informace, které více či méně topografii města vystihují. Porovnávat je lze různými způsoby. Zejména z hlediska typologického podle rozčlenění pramenů na písemné, kartografické a obrazové. Na stejnou úroveň je možné postavit samostatná vojenská mapování se všemi operáty, v nichž lze zkoumat také vývoj specifické vojenské kartografie.

Při srovnávání dokumentů různého typu je zajímavé podívat se například na prameny kartografické a obrazové. Oba tyto materiály podávají údaje o lokalitě vizuální formou, zejména o vnějším vzhledu města, zjednodušeně „kresbou na papíře“. Zásadně se liší technikou zpracování. Všechny studované veduty Opočna byly zhotoveny z mírně vyvýšeného, obvykle reálného místa, zatímco mapy jsou zobrazením části zemského povrchu shora, v konkrétním měřítku. Oba typy jsou do určité míry zkreslené. Obecně lze říci, že veduty vznikaly spíše ze soukromé iniciativy kreslířů, existuje jich proto větší množství než map, které musely mít při svém vzniku obvykle určité právní opodstatnění. Proto jsou mapy topograficky mnohem přesnější, od poloviny 19. století již postavené na zeměměřických základech. Na příkladu Opočna lze dobře zjistit, že obsahují o městě více informací než veduty. Zahrnují totiž Opočno celé, na mapách panství i v celozemských dílech, i s velkou částí okolní krajiny, ale veduty se zaměřují vždy na určitý úsek zástavby, který je z daného pohledu vidět. Oba tyto materiály se mohou navzájem spíše úspěšně doplnit – například stavby zachycené v mapách pomocí značek a symbolů veduty zobrazují do určité míry ve skutečné podobě. U Opočna si lze lépe představit, jak vypadá například stavba zámku, církevní budovy nebo zvonice. Podobu městské zástavby na vedutách i informace o životě a živobytí místních obyvatel může do určité míry doplnit i zasazení Opočna do krajiny v podhůří Orlických hor, kterou kartografické prameny zřetelně postihují.

Porovnávat lze rovněž i různé typy pramenů pocházející ze stejného časového období. Studované dokumenty z 18. a 19. století lze chronologicky rozdělit do pěti etap. Počátek tvoří až konec 40. let 18. století, z období staršího nepochází žádný ze zkoumaných materiálů. První etapu reprezentuje mapa panství č. 1 (včetně veduty), tereziánský katastr, první vojenské mapování a pravděpodobně i veduta od Friedricha Bernharda Wenera. Všechny tyto dokumenty tvoří jedny z prvních příkladů ve svých oborech.

Srovnatelně velmi bohatě zastoupené jsou následující dvě časové etapy. První z nich zahrnuje 90. léta 18. století až 20. léta 19. století, je tvořena především vedutami, nejstarší katastrální mapou (č. 13), mapami panství č. 2 a 3 a topografií Jaroslava Schallera. Tyto práce jsou méně přesné, zasahují spíše do minulosti a o Opočně, resp. opočenském panství, podávají zevrubné informace. Nejvyšší vypovídací hodnotu z materiálů tohoto období má plán města Opočna z roku 1808, který je vyhotoven podrobně a informuje o konkrétních objektech a stavebách uvnitř města a jejich využití.

V pořadí třetí a nejhodnotnější etapou je období 30. a 40. let 19. století. Obsahuje rozsáhlou a velmi detailně propracovanou topografii Johanna Gottfrieda Sommera (svazek pro Královéhradecký kraj), mapy panství č. 4 a 5, Palackého *Popis království českého*, který ze Sommerovy topografie vychází a zejména pak velkolepý stabilní katastr, včetně všech operátů, a související mapy kultur Království českého. Z měřických základů vyhotovených pro stabilní katastr vycházelo i další velkoplošné dílo, druhé vojenské mapování, které lze do této etapy rovněž zařadit. Toto období proto přináší zásadní změny ve vývoji kartografie, zpřesnění map na základě vybudované trigonometrické sítě, vyšší míru propracovanosti a kvality všech typů materiálů a tím zároveň i vyšší vypovídací hodnotu.

Čtvrtá etapa zahrnuje 60. až 80. léta 19. století a ze studovaných pramenů zejména mapy panství č. 6, 7, 8 a 9, u nichž je zřejmé, že jsou již specificky zaměřeny (s důrazem na lesy, geologii apod.). Patří sem také reambulovaná katastrální mapa č. 420 a soubory třetího vojenského mapování, které plynule navazují na novinky z předchozího období.

Vymezený časový rozsah celé diplomové práce uzavírá poslední etapou pokroková a dosud historiky téměř nevyužitá agrární anketa, vyhotovená v letech 1898 – 1900, a pravděpodobně i ojedinělé veduty Opočna z alba Colloredo - Mansfeldského panství, které sloužily zejména pro reprezentaci rodu. Materiály z této etapy jsou vyhotoveny s cílem zlepšení každodenního života, propagace a lepších vyhlídek do budoucnosti.

Město Opočno ve všech zkoumaných pramenech potvrzuje svoji dlouholetou historii (patří mezi vůbec nejstarší obce celého Královéhradeckého kraje) a důležitost jako správního centra a sídla nejprve rodu Trčků z Lípy a zejména později Colloredo-Mansfeldů, jejichž

velkému panství bylo město hlavní rezidencí. Na všech použitých mapách či mapových listech sekcí velkých celozemských děl patří Opočno mezi nejvýraznější lokality.

V období 18. a 19. století se již objevuje shodné barevné rozlišení i symbolika mapových prvků. Zástavba města je zobrazena odstíny červené barvy – velmi zajímavé je ale například barevné rozlišení spalných a nespalných staveb na mapách stabilního katastru. Neměnná je modrá barva pro zachycení vodstva, zelený podklad pro luční pozemky a také značky zejména pro církevní stavby, které v dřívější době patřily mezi nejdůležitější. V mapě prvního vojenského mapování jsou rozdílně od ostatních děl zakresleny lesy – místo tradičního šedého podkladu mají barvu podkladu mapy nebo někdy i mírně zelenou. Jsou ale dobře rozeznatelné díky symbolu stylizovaného stromku, který je ve všech mapách tohoto období zcela běžný. Mapové značky se na rozdíl od vojenských a katastrálních mapování nikdy zcela nestandardizovaly v mapách panství.

Odlišnosti je možné spatřit zejména u silnic a celé komunikační sítě. Všechny prostudované prameny, včetně písemných a dokonce i obrazových, poukazují na propojení města s okolím, existenci mnoha cest, které z něj vycházely nebo jej protínaly. Nejstarší studované mapy (první vojenské mapování, mapy panství) podávají informaci pouze o složité spleti silnic, která není na území Opočna blíže specifikována. Pozdější vyobrazení již rozlišují větší silnice (směrem na Dobrušku, České Meziříčí, Hradec Králové) od těch menších, polních či lokálních (v rámci města, v Čánce či Dobříkovci). Podrobný popis státních silnic včetně jejich délek podává ve své topografii Johann Gottfried Sommer. Katastrální mapy, které zachycují pouze samotné Opočno jako katastrální obec, neměly možnost význam silnic více prezentovat, ale zase obsahují popis směru jednotlivých cest, které zakreslují. Z uvedeného výčtu je patrné, že Opočno nebylo žádnou „samotou“ a velmi dobře bylo propojeno s ostatními centry a městy, ať už z důvodu možnosti nekomplikovaných výjezdů nebo komunikace za účelem hospodářství a průmyslu.

Velký zlom v této oblasti představuje také výstavba železnice v Opočně. V letech 1875 byla uvedena do provozu trať z Chocně do Broumova (vedoucí přes Opočno) a v roce 1908 z Opočna do Dobrušky. Písemné prameny se o ní mnoho nezmiňují, protože s výjimkou agrární ankety byly vyhotoveny dříve, ale velký pokrok je zaznamenán opět na mapách. Lze v nich sledovat stavbu vlastní železnice i budovy nádraží, nejprve v podobě plánů, a poté i realizované. Tato změna rozhodně představovala velký zásah do krajiny. Došlo k proměně původně zemědělských ploch, které posloužily pro ryze praktické účely, a umožnily i rozvoj města za jeho dosavadní hranice.

Informace o hospodářství a zemědělství Opočna a okolí podává primárně tereziánský katastr, stabilní katastr, výsledky agrární ankety Zemědělské rady pro Království české a mapa kultur Království českého. Katastry přinášejí navíc informace o parcelaci území a rozčlenění jednotlivých parcel podle jejich druhů, z nichž se vypočítává výnos pro odvod daní do státní pokladny. Z tohoto důvodu byly velmi přesné, protože záležitosti nařízené ústředními úřady celé země se vždy snažily stanovit vyměřování co možná nejlépe k aktuální situaci, aby neunikly žádné vysoké a pro státní pokladnu nutné příjmy. Hospodářsko-zemědělský obraz Opočna si lze dobře podle pramenů sestavit. Protože v té době ještě většina lidí pracovala právě v zemědělství, byl jeho rozsah zřejmý. V největší míře se na pozemcích Opočna pěstovaly obilniny a brambory, v některých letech lze najít i zmínku o vinici a chmelnici při výjezdu z města směrem do Podzámčí a dále do Českého Meziříčí. Dobytkářství bylo druhým pilířem pro využití okolních prostranství, zde největší zastoupení měl chov skotu a až poté ostatních zvířat. Nejen na celém opočenském panství, ale i v bezprostředním okolí města, je patrný také hojný výskyt bohatých vysokých lesů. Při pohledu do mapových pramenů si jich nelze nevšimnout, písemné prameny zase přesně definují jejich rozlohy, a v pramenech obrazových je možné spatřit rovněž jejich symbolické znázornění. Zejména Obora představovala pro Opočno největší přínos k provozování lesního hospodářství a chovu lesní zvěře. Zajímavé je podchycení také bažantnic uprostřed některých okolních křovin (např. zmiňované Prkenné bažantnice u Pulické cihelny), které byly pravděpodobně pro tyto účely rovněž velmi využívány a významné.

Důležitost hospodářství mohou dokládat i jednotlivé hospodářské stavby a dvory, které zmiňují všechny prostudované prameny. Jedná se zejména o lokalitu Podzámčí s velkým hospodářským dvorem a od roku 1856 také budovou cukrovaru. Ráz této oblasti do dnešní doby zůstal nezměněn. V místě cukrovaru se dnes nachází mlékárna*. Mezi další taková stavení, která jsou shodně popisována, patří dále ovčín zvaný Zárybnice po pravé straně silnice na Dobrušku, hospodářský statek Legon (nebo Ellegon), který sloužil většinou jako sklad dřeva, nacházející se rovněž směrem na Dobrušku, ještě před Broumarem. Nelze opomenout také hájovnu Vodětín, která dnes tvoří samostatnou lokalitu a řádnou správní součást Opočna, a nebo také panský pivovar a lihovar. Ze všech těchto popisů či vyobrazení staveb je zřetelné, jak bylo hospodářství na Opočensku rozvinuté a zahrnovalo mnoho druhů odvětví, která vůbec v oblasti podhůří Orlických hor mohla být provozována. Doplnit je může

* Cukrovar byl v roce 1881 společně s panským pivovarem propachtován, mlékárna na jeho místě byla vystavěna až v roce 1936. Původní mlékárna se nacházela v oblasti Jordánku. In: Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa Colloredo-Mannsfelda, Praha, 1936, s. 196.

ještě zmínka o drobných řemeslech, uvedených v tereziánském katastru či Sommerově topografii (tkalcovství, hodinář apod.).

V souvislosti se zemědělstvím, ale i vojenstvím a dalším zdrojem příjmů, je nutné poukázat také na vodstvo v Opočně a jeho okolí. Jeho základ tvoří Zlatý potok a velký panský rybník Broumar, který byl a dodnes i je využíván jako chovný. Přítomnost Zlatého potoka je dohledatelná opět ve všech studovaných pramenech snad krom vedut, které žádné prostranství s potokem nezachycují. Velmi se liší ale jeho zakreslení a propracovanost v různých typech zejména mapových pramenů. V těch podrobnějších a těch, které více dbaly na rozvoj vodního hospodářství (katastrální mapy, plán města) se nachází zmínka o rybnících v zámeckém parku a někdy i náhonu k mlýnu (tzv. Pavlíkův mlýn na konci parku)*. Kromě mapy prvního vojenského mapování jsou v zámeckém parku zachyceny dva nepojmenované rybníky. Pro interpretaci problematická je oblast u kamenného mostu na Švamberku, kde patrně rybník nikdy nebyl, ale na všech mapách je tok v uvedeném místě zobrazován velmi rozšířený. Po směru toku z města v dnešní lokalitě zvané Lišřovina, se nacházel také tzv. Kahlerův mlýn**, který byl posléze největším mlýnem v Opočně. Jeho jasné zachycení podává ale kupodivu pouze mapa druhého vojenského mapování.

V rámci celého opočenského panství je rovněž zajímavá problematika zanikajících či již zaniklých rybníků. Bohatý výčet jich podává Sommer ve své topografii. Při porovnání s mapami vojenského mapování lze určit přibližnou dobu zániku nebo zrušení některých z nich. Podvinický a Starý rybník u Českého Meziříčí, Záměstský rybník u Třebechovic pod Orebem, Perný a Lipský rybník u Jeníkovíc jsou ještě zachyceny v mapách prvního vojenského mapování. Novější studované kartografické prameny i Sommerova topografie je uvádí již jako zaniklé.

Dalším specifikem, které může o krajině města leccos napovědět, a které lze ze studovaných pramenů postihnout, je otázka popisu a zeměpisného názvosloví. Užití a podoba místních i pomístních jmen v pramenech nijak výrazně nekolísá ani se neliší. Dochází pouze k jejich postupnému vývoji, který závisí na skutečnosti, jaké označení bylo v daném období všeobecně známo a mezi obyvateli užíváno (Podzámčí – na mapě kultur jako Podzamek,

* Panský mlýn, který vznikl již v 16. století, v roce 1870 byl akciovou společností přestavěn na parní, od roku 1870 byl jeho majitelem Jiří Pavlík, od roku 1930 jeho nástupce Václav Pavlík. Podle rodiny majitelů získal mlýn jméno, které je do dnes známé. In: <http://vodnimlyny.cz/mlyny/mlyn/2041-pavlikuv-pansky-mlyn> a Stručný průvodce a adresář města Opočna, Opočno 1901, s. 26.

** Válcový mlýn, který vznikl někdy po roce 1840, v dřívějších dobách na jeho místě stála valcha. Je zakreslen pouze v indikační skice stabilního katastru. Jeho vlastníkem byl v té době Johann Schmied. Od roku 1930 je majetkem rodiny Kahlerů. In: <http://vodnimlyny.cz/mlyny/mlyn/2040-kahleruv-mlyn> a Stručný průvodce, s. 26.

Lišřovina – v mapě panství ř. 6 jako Lišřowinka, Legon – u Sommera jako Ellegon).³⁷³ V pozdějších dobách stoupá zejména na mapových pramenech užití i pomístního názvosloví, které bylo odvozeno většinou z polohy daných objektů a krajinných prvků (např. Podkostelí – území pod hřbitovním kostelem Panny Marie, který byl dříve farním kostelem, Antonínská – pole označované podle sochy Antonína Paduánského, která se na něm nacházela apod.). Dobře znatelné je postupné počesřování názvů, někdy i kombinace němřiny s řešřtinou v daných termínech najednou (zajímavá je nejvíce asi mapa kultur, kde jsou německé názvy přešřrtány a řástečně změněny na řeské). Zejměna u prvního vojenského mapování se objevuje řasto i komolení názvů, spíše ale vřak mírně, ře lokalitu lze blíže identifikovat (př. Halina – dnes les Halín). Ve velmi velké míře užívali tvůrci mapových, ale i některých písemných pramenů, zkratky. Jejich využití v mapě pro přehlednost a nedostatek místa, je zcela pochopitelné. Běžně se proto vyskytují zkratky označující obecné názvy – jako rybník (T.), hostinec (WH.), hospodářský dvůr (MH.), louku nebo les (W.) apod. Na příkladu katastrálních map je ale možné dokázat, ře byly užívány i zkratky nezobecněné, které pravděpodobně vytvořili mapěři Opořna zcela individuálně, a jejich význam se dále nepřenesl (zkratka D. a D.W.). Přihlédnu-li od Opořna více k jeho okolí zejména v oblasti Orlických hor, musím zmínit topografii Johanna Gottfrieda Sommera, který k tamnímu názvosloví přistupuje jinak, než ostatní zkoumané materiály. Pouze v jeho díle se objevují názvy některých vrcholů Orlických hor (Vrchmezi, Polomského kopce a pravděpodobně řerlichu) a samotné Orlické hory, dosud v německém jazyce označované jako Adlergebirge, uvádí jako Kalte Berge.

Zhodnocení přínosu jednotlivých prostudovaných pramenů pro topografii města Opořna je velmi složité. Každý pramen informace o městě podává z pohledu vlastního účelu a využití. Velmi komplexní přehled velkého množství údajů přinesl katastrální oceňovací elaborát stabilního katastru, tak široký záběr informací se snad v řádném jiném prameni neobjevuje. Zejměna z hlediska formy je podobný také výsledkům agrární ankety, která rovněž systematicky rozděluje jednotlivé dotazníkové otázky podle jejich zaměření, text po obsahové stránce také zahrnuje nejvíce údajů z oblasti hospodářství a také z řáždodenních řivotů běžných občanů. Tím je ojedinělý a umožňuje studovat město z nového hlediska. Z písemných pramenů mne ale spíše zklamala práce Jaroslava Schallera, která tvoří sice velkolepé dílo 18. století, ale o Opořně hovoří zejména z pohledu do minulosti – o jeho vývoji a řřizitelích, než aby shrnovala i aktuální údaje. Za to velmi podrobně je zpracována topografie jeho pokračovatele a nástupce Johanna Gottfrieda Sommera. U ní je užitečné

³⁷³ Změny u konkrétních pomístních názvů jsou zachyceny v řlánku RATHOUSKÝ V., LIKOVSKÝ Z., Místní a pomístní jměna Opořna, Rychnov nad Kněžnou, 2003.

zejména zařazení Opočna do českých zemí, jeho polohy v podhůří Orlických hor, a důkladný popis širokého okolí. Tomu se v mnohém případě nevyrovná ani mapové znázornění. Sommerův popis obsahuje velké množství zeměpisných údajů přímo z opočenského panství - pro přehled byly zakresleny v současné mapě 1 : 50 000, zařazené do mapových příloh práce (mapa č. 9).

Prameny kartografické nejzřetelněji zachycují změny uvnitř i vně města během studovaných let. Pokud odhlédnu od rozdílů v měřítkách, je shodně viditelné mírné rozšíření zástavby města především ve směru na České Meziříčí a v oblasti Štefanky (na severozápadním svahu pod zahradou u letohrádku), kde zástavba značně zhoustla*. Prameny obrazové, které jsou v práci uvedeny formou vedut, mají výpovědní hodnotu podstatně nižší, avšak ne zanedbatelnou. Slouží k lepšímu pochopení vzhledu města, který naplňoval požadavky dobové kultury, a také k jeho reprezentaci.

Historii Opočna – jeho vznik a vývoj do doby vydání pramene – poskytují jen topografické práce Jaroslava Schallera a Johanna Gottfrieda Sommera. Schaller se soustředil více na přehled držitelů Opočna a posléze celého panství, a připomíná také velkou zkázu města při husitských válkách. Sommer rovněž vlastníky Opočna vyjmenoval, ale více se zaměřil na popis samotného zámku i církevních staveb, který provedl velmi detailně. Oba tyto prameny se od sebe z tohoto hlediska více neliší a zachycují informace, které jsou o městě dodnes známé a dostupné.**

Existuje nespočet pramenů obsahujících topografické informace o jednotlivých lokalitách z různých období, které pomáhají rekonstruovat město a jeho krajinu v dobách minulých. Prameny z 18. a 19. století, které jsem ve své práci použila pro vybrané město Opočno, jsou toho jasným důkazem.

* rozdíly viditelné zejména mezi druhým a třetím vojenským mapováním

** v české historiografii prozatím nebyly odhaleny žádné nesrovnalosti o dějinách Opočna, které popisují Schaller a Sommer ve svých topografiích.

7 Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo zachycení města Opočna a sestavení obrazu jeho krajiny a bezprostředního okolí ve vybraných topografických pramenech z období 18. a 19. století. Na základě porovnání studovaných materiálů jsem se snažila zjistit jejich vzájemné shody i odlišnosti, vytipovat takové druhy dokumentů, které jsou pro vymezené téma nezbytné, a které naopak obsahují totožné či nedostatečné informace.

Práce byla rozdělena do jednotlivých kapitol podle zkoumaných archivních pramenů. Každá z nich obsahuje obecnou charakteristiku materiálu a na příkladu Opočna pak podává konkrétní, zejména topografické informace. Prameny je možné rozčlenit na písemné, kartografické a obrazové, zvláště byly zahrnuty také tzv. prameny kombinované – tj. takové, které obsahovaly více částí – v tomto případě písemný i mapový operát. I z této kapitoly plynou závěry, proč je nejpřínosnější uvedené prameny kombinovat. Každý z nich používá jiný způsob předání a uchování informací – písemný záležitosti blíže popisuje, kartografický a obrazový je prezentuje naopak vizuální formou, a lze si je proto lépe představit. Materiály lze rozlišovat také dle rozsahu jejich zpracování, na dokumenty celkové či individuální. Prameny, které byly vytvořeny pro rozsáhlé územní celky, větší než samotná města či mikroregiony, přinášejí obecné povědomí o jednotlivých lokalitách. Určují jejich polohu v rámci celku, mohou být porovnávány navzájem, a upozorňují na jejich primární přínos a význam. Prameny individuální, mezi něž lze zahrnout například studované mapy panství, mohou přinést informace o vybraných územích mnohem podrobnější. Protože každá z těchto skupin pramenů se soustřeďuje na různé faktory a údaje, je při sestavování obrazu konkrétní lokality nutné použít zástupce z obou. Jedině tímto způsobem může dojít k poskládání komplexnějšího obrazu vytipované krajiny.

Má diplomová práce na příkladě Opočna tuto skutečnost potvrzuje vcelku jednoznačně. Žádný z použitých pramenů nebyl při zpracování tématu zcela nedostatečný, ze všech bylo možné získat nějaké množství informací, které pro topografii města jsou důležité. Rovněž tomu odpovídá i problematika zeměpisného názvosloví, která na příkladě Opočna sice ukázala nevelké rozdíly, ale i ty jsou pro podchycení města v minulosti významné.

Jak bylo naznačeno i úvodní kapitolou, studované téma představuje příspěvek k regionálním dějinám. Mohlo by být využito nejen k sepsání dějin města Opočna či jen částí jeho historie. Vzhledem k jeho zasazení do oboru historické geografie a užití kartografických

materiálů by mohlo také přinést inspiraci k mnohým změnám současného vzhledu města a jeho krajiny. V Opočně, stejně jako v jiných obcích, které se snaží naplňovat aktuální trendy modernizace prostoru pro život občanů a zároveň rozvoje cestovního ruchu, dochází v posledních letech k četným krajinným úpravám, které hledají náměty v minulosti. Význam topografických pramenů různých typů pro regionální studia a jejich praktické využití je přitom nesporný.

8 Seznam pramenů a literatury

Prameny nevydané

Národní archiv České republiky (NA ČR)

fond č. 56 Stabilní katastr

inv. č. 3067, sg. Hr 325, Opočno.

fond č. 57 Duplikát stabilního katastru

inv. č. 4020, č. kt. 1788 , Opočno.

fond č. 58 Popisy hranic

inv. č. 3032, č. kt. 202, Opočno.

První vojenské mapování v exemplářích na mikrofilmech, sekce č. 97, č. 114, č. 80. Fond nemá inventář.

Státní oblastní archiv v Zámrsku (SOA Zámorsk)

fond č. 375 Velkostatek Opočno, nezpracovaný nemá inventář.

Mapy panství Opočno č. 1 – 11, cca 1758 – 1880.

Reambulovaná mapa panství Opočno, č. 13, před rokem 1800.

Katastrální mapa Opočno, č. 388, 1840.

Katastrální mapa Opočno, č. 417, 1840 (1870).

Katastrální mapa, Opočno, č. 420, 1878.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (SOkA RK)

fond Archiv města Opočno

inv. č. 33, č. kn. 3, volně, Kronika města Opočno 1836 – 1958.

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Praha (ÚAZK)

fondy katastrální, Stabilní katastr, vceňovací operát, Mapa kultur
sg. B2/c/C23, svazek č. 26 Opočno.

Indikační skica katastrální obce Opočno z roku 1840 v měřítku 1 : 2 880 dostupná na:
http://archivnimapy.cuzk.cz/skici/skici/HRA/HRA325018400/HRA325018400_index.html

Císařský povinný otisk stabilního katastru katastrální obce Opočno v měřítku 1 : 2 880 pod
evidenčním číslem 5499-1 dostupný na:
http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_query_01.html?mapno_cm=c5499-1

Legenda k císařským povinným otiskům stabilního katastru dostupná na:
http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5499-1/5499-1-001_index.html

První vojenské mapování – mapa sekce č. 97 v měřítku 1 : 28 800 dostupná na:
http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c097

Druhé vojenské mapování – mapa sekce O_7_X v měřítku 1 : 28 800 dostupná na:
http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=2vm&map_region=ce&map_list=O_7_X.

Třetí vojenské mapování – sekce č. 3856_4 v měřítku 1 : 25 000 dostupná na:
http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3856_4.

Veduty Opočna podle soupisu Odboru archivní správy Ministerstva vnitra České republiky,
dostupné na:
<http://veduty.bach.cz/veduty/> [17.2. 2014]

pro obrazovou přílohu práce byly využity materiály ze sbírky **Archivu letopisecké komise v Opočně** poskytnuté v digitální podobě:

BEER, ALOIS, Opočen.

Dobruška: rukopis, 1890, fyzicky uložen ve Vlastivědném muzeu v Dobrušce ve sbírce pozůstalost Aloise Beera.

Opočno, obrazová publikace, bez bližších vydavatelských údajů pocházející se soukromé sbírky pana Josefa Holance z Čánky.

Prameny vydané

Kosmova kronika česká v překladu Karla Hrdiny a Marie Bláhové.

Praha-Litomyšl: Paseka, 2005.

PALACKÝ, FRANTIŠEK, Popis království českého etc.

Praha: J.G. Kalve, 1848.

PETR, KAREL, Výpověď pamětní knihy opočenské farnosti, 1. svazek.

Opočno: 2005.

uloženo v Městské knihovně v Opočně.

SCHALLER, JAROSLAUS, Topographie des Königreichs Böhmen.

Fünftehnter Teil. Königgrätzer Kreis.

Prag – Wien: Schönfeld-Meissnerischen Handlung, 1790.

SOMMER, JOHANN GOTTFRIED, Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt.

Prag: J.G. Calwe'sche Buchhandlung, 1836.

Stručný průvodce a adresář města Opočna.

Vydaný na oslavu otevření Kodymova národního domu.

Opočno: Jan Sluka, 1901.

(poskytnut v digitální podobě Archivem letopisecké komise v Opočně)

Tereziánský katastr český (ed.), Sv. 1, Rustikál (kraje A-CH).

K vydání připravili Aleš Chalupa a kolektiv.

Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 1964.

Tereziánský katastr český (ed.), Sv. 3, Dominikál.

K vydání připravili Pavla Burdová a kolektiv.

Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČSR, 1970.

Výsledky šetření poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království českém v letech 1898 – 1900: agrární anketa.

Praha: Zemědělská rada pro království České, 1901.

Literatura

BALBÍN, BOHUSLAV, Krásy a bohatství české země (eds. Zdeňka Tichá – Helena Businská).

Praha: Panorama, 1986.

BALEKA, JAN, Výtvarné umění. Výkladový slovník. (Malířství, sochařství, grafika).

Praha: Academia, 1997, dotisk 2010.

BARTOŠ, JOSEF; SCHULZ, JINDŘICH; TRAPL, MILOŠ, Regionální dějiny: pojetí, poslání, metodika.

Olomouc: Univerzita Palackého, 2004.

BARTOŠ, JOSEF; SCHULZ, JINDŘICH; TRAPL, MILOŠ, Regionální dějiny. Stav, problémy a výhledy.

In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 29, Sborník prací historických 17, s. 21 - 38.

Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.

BĚLINA, PAVEL; KAŠE, JIŘÍ; KUČERA, JAN P, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. X.

Praha – Litomyšl: Paseka, 2001.

BOGUSZAK, FRANTIŠEK; CÍSAŘ, JAN, Vývoj mapového zobrazení Československé socialistické republiky, 3. díl, Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století.

Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961.

BOHÁČ, PAVEL, Rukopisná mapa kultur království Českého z let 1837 - 1844.

In: Historická geografie, č. 24, s. 134 - 137.

Praha: Historický ústav, 1985.

BOUDA, CYRIL, Grafické techniky.

Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.

BRANDEJS, VLADIMÍR, Opočno.

Opočno: Městský úřad v Opočně, informační brožura, nedatováno.

BRŮNA, VLADIMÍR; BUCHTA, IVAN; UHLÍŘOVÁ, LENKA, Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování.

In: Acta Universitatis Purkynianae 81, Studia geoinformatica II.

Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2002.

BRŮNA, VLADIMÍR; UHLÍŘOVÁ, LENKA, Soubory prvního a druhého vojenského mapování v prostředí geografického informačního systému.

In: Český časopis historický, roč. 100, č. 2, s. 493 - 495.

Praha: Academia, 2002.

BUMBA, JAN, České katastry od 11. do 20. století.

Praha: Grada, 2007.

CAFOUREK, PAVEL, Stabilní katastr českých zemí a jeho měřické operáty. Disertační práce.

Praha: České vysoké učení technické, 1967.

ČADA, VÁCLAV, Hodnocení polohové a geometrické přesnosti prvků II. vojenského mapování lokalizovaných v S-JTSK.

In: Historická krajina a mapové bohatství Česka, Historická geografie, Supplementum I., s. 82 - 105.

Praha: Historický ústav, 2006.

ČERNÝ, VÁCLAV, Mapy velkostatků v zemědělsko-lesnických archivech.

In: Kartografický přehled, roč. IX., č. 2, s. 91 - 93.

Praha: Československá akademie věd, 1955.

ČTVERÁK, VLADIMÍR; LUKOVSKÝ, MICHAL; SLABINA, MILOSLAV; SMEJTEK, LUBOR, Encyklopedie hradišť v Čechách.

Praha: Libri, 2003.

FIALOVÁ, LUDMILA, Městské plány a veduty z českých zemí.

diplomová práce na Katedře kartografie a fyzické geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Praha: 1970.

GÖRNER, JOSEF, Česká zemědělská rada.

In: Sborník archivních prací, roč. 7, č. 1, s. 187 - 204.

Praha: Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, 1957.

HEJNA, ANTONÍN, Opočno, státní zámek a město.

Praha: Čedok, 1953.

HLAVÁČEK, IVAN, Z nových místopisných slovníků a pomůcek.

In: Sborník archivních prací, roč. 30, č. 1, s. 244 - 255.

Praha: Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, 1980.

HOFMANN, GUSTAV, Metrologická příručka.

Plzeň – Sušice: Státní oblastní archiv v Plzni a Muzeum Šumavy, 1984.

HOJDA, ZDENĚK, Osvícenský příspěvek k dějinám vědy.

In: Umění, roč. 31, č. 5, s. 468 - 471.

Praha: Ústav teorie a dějin umění Československé akademie věd, 1983.

HONL, IVAN, K rozvoji map velkostatků v 18. a na začátku 19. století.

In: Archivní časopis, č. 10, s. 221 - 227.

Praha: Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, 1960.

HRADECKÝ, EMIL, Tereziánský katastr: rozbor fondu.

In: Sborník archivních prací, roč. VI, č. 1, s. 113 - 134.

Praha: Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, 1956.

CHALUPA, ALEŠ, Zemské katastry.

In: Acta regionalia – Sborník vlastivědných prací, s. 114 - 119.

Praha: Společnost přátel starožitností, 1965.

CHODĚJOVSKÁ, EVA, I. vojenské mapování jako pramen pro poznání krajiny 2. poloviny 18. století.

In: Krajina jako historické jeviště: k počtě Evy Semotanové, uspořádali Eva Chodějovská, Robert Šimůnek, s. 159 - 184.

Praha: Historický ústav, 2012.

CHODĚJOVSKÁ, EVA, Textové komentáře k sekcím I. vojenského mapování.

In: Z dějin geodézie a kartografie, roč. 15, s. 127 - 130.

Praha: Národní technické muzeum, 2011.

KOLEKTIV VĚDECKÝCH A ODBORNÝCH PRACOVNÍKŮ ÚSTAVU TEORIE A DĚJIN UMĚNÍ ČSAV V PRAZE ZA VEDENÍ A REDAKCE EMANUELA POCHÉHO, Umělecké památky Čech. 2. sv.

Praha: Academia, 1978, s. 536 – 539.

KOŘALKA, JIŘÍ, František Palacký: (1798-1876): životopis.

Praha: Argo, 1998.

KOSTKOVÁ, PAVLA; ŘÍMALOVÁ, JITKA, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru.
Praha: Zeměměřický úřad, 2007, 2. vydání.

KOTYŠKA, VÁCLAV, Úplný místopisný slovník Království českého.
Praha: Bursík & Kohout, 1895.

KŘEPELKOVÁ A., DAVID, K.; ČÁŇOVÁ, ELIŠKA, Indikační skizzy, díl I. Berounsko –
Hradecko 1826 – 1843 (1879).

Inventáře a katalogy Státního ústředního archivu v Praze.
Praha: Státní ústřední archiv, 1960.

KUBÍČEK, ANTONÍN, Umělecké památky.
Opočen – č. 15.
Praha: Nakladatel F. Topič knihkupec, 1922.

KUČA, KAREL, Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. 4. díl.
Praha: Libri, 2000, s. 723 - 731.

KUDRNOVSKÁ, OLGA, Josefské mapování českých zemí a jeho topografický popis.
In: Historická geografie 24, s. 55 - 81.
Praha: Historický ústav, 1985.

KUDRNOVSKÁ, OLGA, P. F. veduty českých měst na okraji map.
Praha: Geografický ústav ČSAV, 1968.

KUCHAŘ, KAREL, Mapové prameny ke geografii ČSR.
In: Acta Universitatis Carolinae, Geographica 2, č. 1, s. 57 - 97.
Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 1967.

KUCHAŘ, KAREL, Naše mapy odedávna do dneška.
Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958.

KUCHAŘ, KAREL, První vojenské mapování v našich zemích.

In: Sborník Československé společnosti zeměpisné, svazek 68, s. 131 - 134.

Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

KŮŠ, VLADIMÍR, Obraz průmyslu v Čechách v polovině 19. století ve světle oceňovacího elaborátu stabilního katastru.

In: Hospodářské dějiny roč. 19, s. 139 - 288.

Praha: Historický ústav AV ČR, 1991.

KŮŠ, VLADIMÍR, Obraz zemědělství v Čechách v polovině 19. století ve světle oceňovacího operátu stabilního katastru.

Praha: Geodetický ústav n. p., 1988.

KUTNAR, FRANTIŠEK; MAREK, JAROSLAV, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. 2. přepracované a doplněné vydání.

Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

LÍŠKOVÁ, MARIE, Popisy katastrálních hranic obcí 1827 – dosud.

Inventáře a katalogy Státního ústředního archivu v Praze.

Praha: Státní ústřední archiv, 1965.

MAŠEK, FRANTIŠEK, Pozemkový katastr: soupis, popis a geometrické zobrazení pozemků ČSR.

Praha: Ministerstvo financí, 1948.

MRÁZKOVÁ, LUDMILA; DĚDKOVÁ, LIDMILA, Česká zemědělská rada 1873 - 1942.

Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu v Praze.

Praha: Státní ústřední archiv, 1961.

NOVÁK, VÁCLAV; MURDYCH, ZDENĚK, Kartografie a topografie.

Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.

OLIVOVÁ – NEZBEDOVÁ, LIBUŠE et al., Pomístní jména v Čechách: o čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest.

Praha: Academia: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 1995.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 19. díl.

Praha: J. Otto, 1902.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 22. díl.

Praha: J. Otto, 1904.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 23. díl.

Praha: J. Otto, 1905.

PEKAŘ, JOSEF, České katastry 1654-1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním.

Praha: Historický klub, 1932.

PODZIMKOVÁ, JARMILA, Historické mapy obcí a pozemkové úpravy v českých zemích.

Praha: Česká zemědělská tiskárna, 1994.

POKORNÝ OTA, Rukopisná mapa kultur království Českého.

In: Kartografický přehled, roč. XI., č. 1, s. 15 - 24.

Praha: Československá akademie věd, 1957.

POZDÍLEK, VÁCLAV, Čítanka kraje opočenského a dobrušského.

Hradec Králové: Redakce Pokrok, 1937.

RATHOUSKÝ, VÁCLAV; LIKOVSKÝ, ZBYNĚK, Opočno 1068-2000.

Praha: Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, 2006.

RATHOUSKÝ, VÁCLAV; LIKOVSKÝ, ZBYNĚK, Místní a pomístní jména Opočna.

In: Orlické hory a Podorlicko. Sborník vlastivědných prací, č. 12, s. 131 - 177.

Rychnov nad Kněžnou: Muzeum a galerie Orlických hor, 2003.

Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850 - 1970.

I. díl, sv. 1.

Praha: SEVT, 1978.

ROUBÍK, FRANTIŠEK, Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech.

Praha: Společnost přátel starožitností, 1940.

Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa Colloredo-Mannsfelda (17.11. 1866 - 17.11. 1936).

Praha: Úřednictvo Colloredo-Mannsfeldských velkostatků, 1936.

SEDLÁČEK AUGUST, Hrady zámky a tvrze království českého. 2. díl, 3. vydání.

Praha: Argo, 1994, s. 35 - 59.

SEMOTANOVÁ, EVA, Historická geografie českých zemí.

Praha: Historický ústav, 2002.

SEMOTANOVÁ, EVA, Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí.

Praha: Libri, 2001.

SEMOTANOVÁ, EVA, Kartografie v historické práci: vademecum.

Praha: Historický ústav, 1994.

SEMOTANOVÁ, EVA, K problematice regionů – časoprostorových průsečíků.

In: Regiony jako časoprostorové průsečíky, vědecká redakce Robert Šimůnek, s. 7 - 16.

Praha: Historický ústav, 2008.

SEMOTANOVÁ, EVA, Zeměpisné názvosloví českých zemí jako odraz krajínotvorných a dějinných procesů.

In: Český časopis historický 109, č. 3, s. 518 - 550.

Praha: Historický ústav, 2011.

SEMOTANOVÁ, EVA; FELCMAN, ONDŘEJ, Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas.

Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Praha: Historický ústav, 2005.

Soudobé tištěné mapy měřítek 1 : 50 000 pro identifikaci lokalit.

Soubor turistických map, Vojenský kartografický ústav 1994-1997, zejména č. 25 „Podorlicko a okolí Babiččina údolí“.

STRÁNSKÝ, PAVEL, O státě českém.

Překlad Bohumil Ryba.

Praha: Evropský literární klub, 1940.

ŠANDERA MARTIN, Páni z Dobrušky a z Opočna.

České Budějovice: Veduta, 2007.

ŠKABRADA, JIŘÍ, K problematice barevného rozlišení vesnických staveb na mapách stabilního katastru.

In: Památky a příroda, roč. 9, s. 199 - 206.

Praha: Panorama, 1984.

TRÁVNÍČEK, DUŠAN, František Palacký a geografie.

In: Lidé a země, XXV. ročník, s. 200 - 202.

Praha: Mladá fronta, 1976.

UHLÍŘOVÁ, LENKA, Kulturní krajina Česka na mapách panství z první poloviny 18. století - na příkladech panství Kosmonosy a Tloskov.

In: Historická krajina a mapové bohatství Česka, Historická geografie, Supplementum I., s. 78-82.

Praha: Historický ústav, 2006.

VÁVRA, IVAN, Pomístní jména v katastrálních dílech 19. a 20. století.

In: Zpravodaj místopisné komise ČSAV, roč. VII., č. 2, s. 95 - 99.

Praha: Československá akademie věd, 1966.

VICHROVÁ, MARTINA, Objekty na topografických mapách 19. století a jejich interpretace pro studium vývoje krajiny.

In: Historická krajina a mapové bohatství Česka, Historická geografie, Supplementum I., s. 105 - 121.

Praha: Historický ústav, 2006.

VOREL, PETR, Základy historické regionalistiky: metodika výzkumu a interpretace pramenných zdrojů místních a regionálních dějin v českých zemích.

Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005.

WANNER, MICHAL; HORA, JOSEF, Soupis vedut vzniklých do roku 1850.

sv. I/1, II/2, II/3.

Praha: Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR, 1999 - 2006.

Zemědělská rada pro království České.

[Česko: s.n., 1892].

Internet

<http://www.opocno.cz/> a přesné odkazy [cit. 11.11. 2013]

<http://cs.wikipedia.org/>

hesla: Opočno [cit. 31.10. 2013]

František Palacký [cit. 30.11. 2013]

Jaroslav Schaller [cit. 19.1 2014]

Johann Gottfried Sommer [cit. 27.1. 2014]

Veduta [14.2. 2014]

Sudety [1.3. 2014]

Bukačka [1.3. 2014]

Raabizace [13.4. 2014]

<http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery245&mid=521> [cit. 1.12. 2013]

<http://www.vugtk.cz/slovník/index.php> terminologický slovník zeměměřičtví a katastru
[cit. 10.1. 2014]

http://archivnimapy.cuzk.cz/ISAR/Data/O_archivu_podrobneji.htm [cit. 10.12. 2013]

<http://archivnimapy.cuzk.cz/> (vceňovací operát stabilního katastru země České – mapa kultur)
[cit. 12.2. 2014]

<http://www.mza.cz/indikacniskici/> [cit. 12.12. 2013]

<http://www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/obydomy?openform&:576590> [cit. 30.10.2013]

<http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=0&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=> [cit. 30.10. 2013]

<http://www.genea.cz/informace/badani-v-archivu/katastry/informace-o-katastrech/>
[cit. 15.12. 2013]

<http://vodnimlyny.cz/mlyny/mlyn/2041-pavlikuv-pansky-mlyn> [cit. 2.3. 2014]

<http://vodnimlyny.cz/mlyny/mlyn/2040-kahleruv-mlyn> [cit. 2.3. 2014]

pro identifikaci a specifikaci lokalit byly použity:

Mapový portál www.mapy.cz

Mapy Katastru nemovitostí České republiky dostupné na: <http://nahlizenidokn.cuzk.cz/>

Geoportál ČÚZK <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>

9 Seznam obrázků a map

Obrázky

Obr. 1a Zámek Opočno (severovýchodní pohled)

Zdroj: Opočno, obrazová publikace, bez vydavatelských údajů, soukromá sbírka pana Josefa Holance z Čánky, zprostředkováno Letopiseckou komisí v Opočně

1b Zámek Opočno

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 2a Děkanský kostel Nejsvětější Trojice

Zdroj: Opočno, obrazová publikace, bez vydavatelských údajů, soukromá sbírka pana Josefa Holance z Čánky, zprostředkováno Letopiseckou komisí v Opočně

2b Děkanský kostel Nejsvětější Trojice

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 3a Ovčín Zárybnice

Zdroj: BEER ALOIS, Opočen, Dobruška 1890, s.98.

3b Ovčín Zárybnice

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 4a Legon – bývalý hospodářský statek (pohled zezadu), cca 1910

Zdroj: Digitální archiv Letopisecké komise v Opočně.

4b Legon – bývalý hospodářský statek (pohled zezadu)

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 5a Panský pivovar na Trčkově náměstí

Zdroj: BEER ALOIS, Opočen, Dobruška 1890, s.94.

5b Bývalý panský pivovar na Trčkově náměstí

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 6a Tzv. Pavlíkův mlýn

Zdroj: Opočno, obrazová publikace, bez vydavatelských údajů, soukromá sbírka pana Josefa Holance z Čánky, zprostředkováno Letopiseckou komisí v Opočně

6b Bývalý tzv. Pavlíkův mlýn

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 7a Lokalita Podzámčí – hospodářský dvůr a budova cukrovaru – pohlednice z roku 1903

Zdroj: Digitální archiv Letopisecké komise v Opočně.

7b Lokalita Podzámčí – hospodářský dvůr a mlékárna

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 8a Rybník Broumar

Zdroj: BEER ALOIS, Opočen, Dobruška 1890, s.43.

8b Rybník Broumar

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 9a Lokalita Švamberk, 1915

Zdroj: Digitální archiv Letopisecké komise v Opočně.

9b Lokalita Švamberk s původním kamenným mostem

Zdroj: Vlastní fotografie, 22.3. 2014

Obr. 10 Veduta Opočna z mapy panství č. 2, kolem roku 1800

Zdroj: SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 2. Nezpracovaný, nemá inventář.

Obr. 11 Veduta Opočna Friedricha Bernharda Wenera, 1. polovina 19. století

Zdroj: KUČA K., Města a městečka, s. 725.

Mapy

Mapa č. 1a Plán města Opočna z roku 1808, zmenšený, původní měřítko cca 1 : 1 960

Zdroj: SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 11. Nezpracovaný, nemá inventář.

1b Současný plán města Opočna, 2013, v měřítku 1 : 6 500

Zdroj: Informační centrum města Opočna.

Mapa č. 2a Mapa panství Opočno, 1. polovina 19. století,
zmenšená, původní měřítko cca 1 : 53 000

Zdroj: SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 4. Nezpracovaný, nemá inventář.

2b Základní mapa ČR s vyznačením hranice bývalého panství Opočno, 2014,
v měřítku 1 : 100 000

Zdroj: Základní mapa 1 : 50 000, digitální, Český úřad zeměměřický a katastrální - Zeměměřický úřad Praha.

Mapa č. 3 Výřez mapy panství Opočno, kolem roku 1800,
zvětšená, původní měřítko cca 1 : 49 000

Zdroj: SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 2. Nezpracovaný, nemá inventář.

Mapa č. 4 Výřez mapy panství Opočno, 1824, zvětšená, původní měřítko cca 1 : 65 000

Zdroj: SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 3. Nezpracovaný, nemá inventář.

Mapa č. 5 Výřez mapy panství Opočno, 1862, zvětšená, původní měřítko cca 1 : 28 800

Zdroj: SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 6. Nezpracovaný, nemá inventář.

Mapa č. 6 Výřez mapy panství Opočno, 70. – 80. léta 19. století,
zvětšená, původní měřítko cca 1 : 57 600

Zdroj: SOA Zámorsk, fond Velkostatek Opočno, mapa č. 8. Nezpracovaný, nemá inventář.

Mapa č. 7 List číslo 6 z císařského povinného otisku stabilního katastru Opočno, 1840,
v měřítku 1 : 2 880

Zdroj: Císařský povinný otisk 5499–1-005. Český úřad zeměměřický a katastrální - Zeměměřický úřad Praha.

Mapa č. 8 Výřez mapy kultur Království českého, 1837-1844,
zvětšená, původní měřítko 1 : 36 000

Zdroj: ÚAZK, fondy katastrální, sg. B2/c/C23, č. 26 Opočno.

Mapa č. 9 Základní mapa ČR s vyznačením vybraných údajů z topografie
Johanna Gottfrieda Sommera, 2014, v měřítku 1 : 75 000

Zdroj: Základní mapa 1 : 50 000, Český úřad zeměměřický a katastrální - Zeměměřický úřad Praha

10 Seznam zkratek

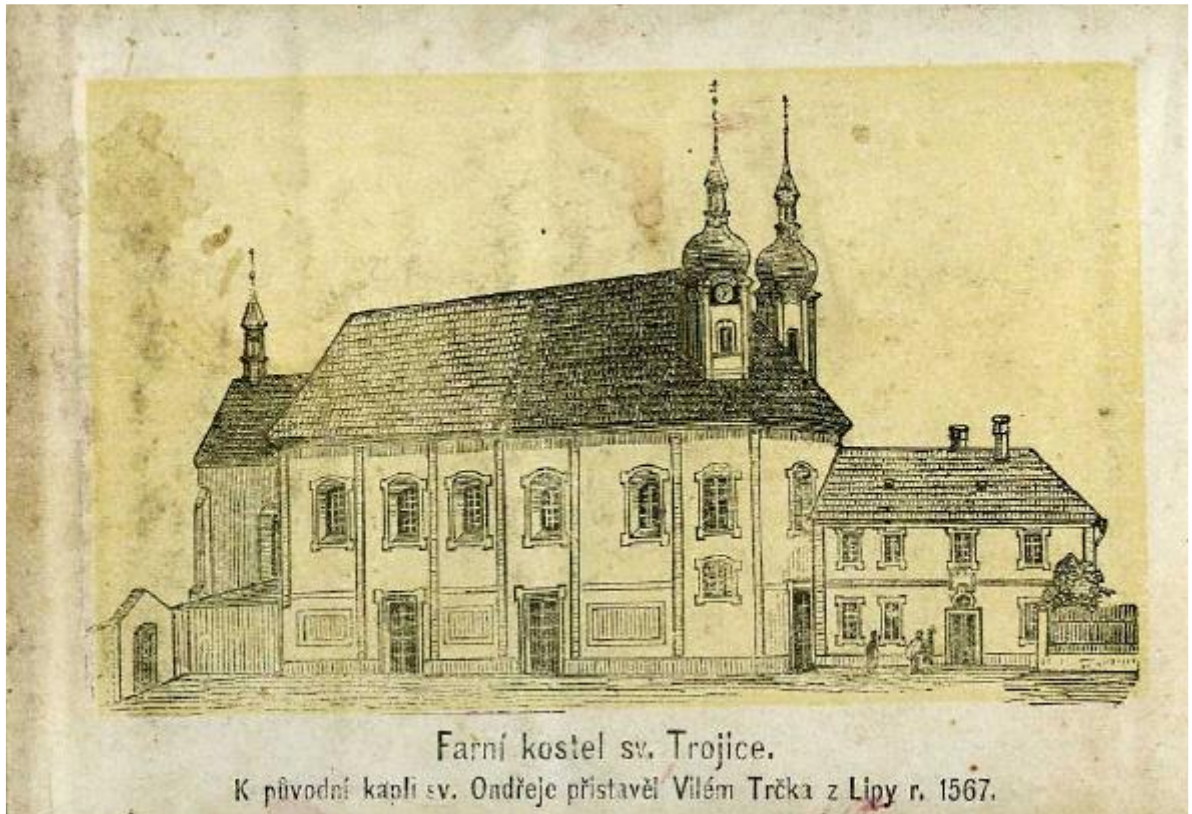
AMO	Archiv města Opočno
č.	číslo
č. kn.	číslo knihy
č. kt.	číslo kartonu
ČSAV	Československá akademie věd
čtv. s./ čtv. sáh	čtvereční sáh
ČÚZK	Český úřad zeměměřický a katastrální
inv. č.	inventární číslo
j.	jítro (zde zejména jako plošná míra)
m.	míra
NA	Národní archiv (Praha)
obr.	obrázek
roč.	ročník
s.	strana
sg.	signatura
str.	strych
SOA	Státní oblastní archiv (Zámorsk)
SOkA RK	Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou
ÚAZK	Ústřední archiv zeměměřictví a katastru (Praha)
UJEP	Univerzita Jana Evangelisty Purkyně (Ústí nad Labem)
v.	věrtel
VÚGTK	Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický (Praha)

Obr. 1a

Obr. 1b

Obr. 2a

Obr. 2b

Obr. 3a

Obr. 3b

Obr. 4a

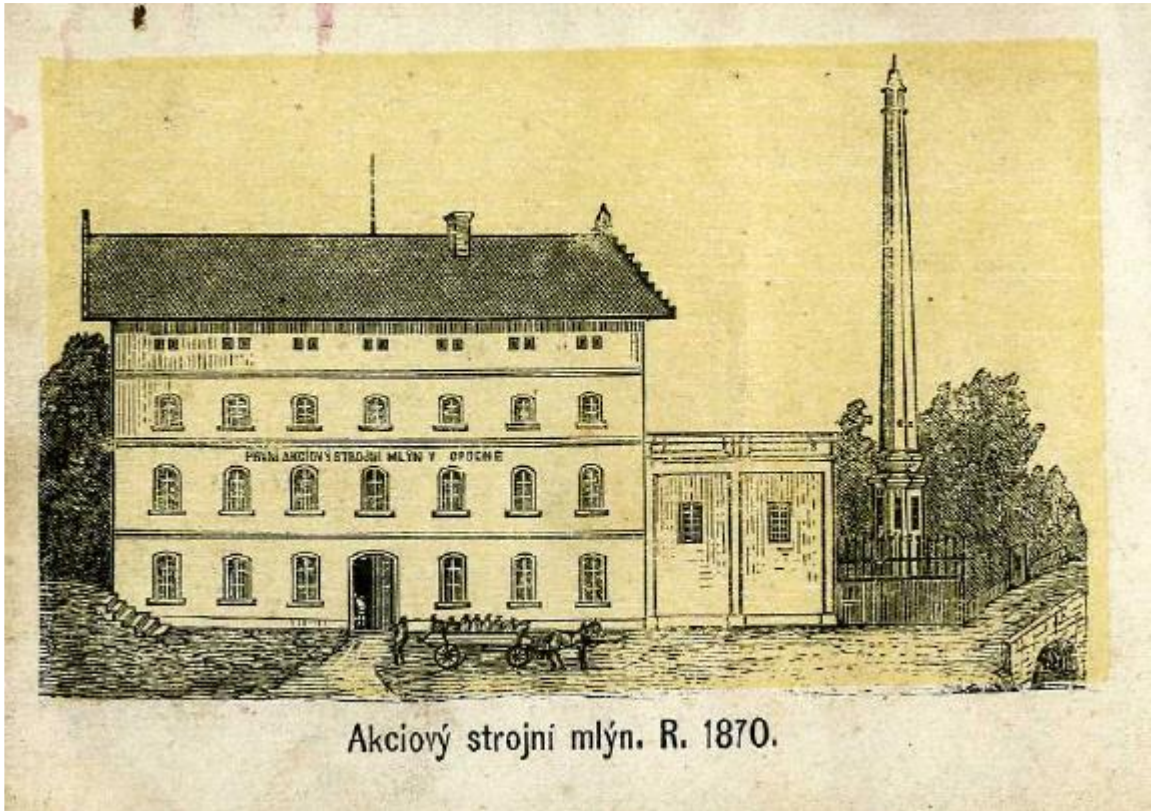
Obr. 4b

Obr. 5a

Obr. 5b

Obr. 6a

Obr. 6b

Obr. 7a

Obr. 7b

Obr. 8a

Obr. 8b

Obr. 9a

Obr. 9b

Obr. 10

Obr. 11